

vauvenargues

«Prin gustul său, [Vauvenargues] este un moștenitor al clasicismului, Prin doctrina lui morală, ține de umanismul secolului al XVIII-lea: ca și Voltaire, ridică justiția în slăvi și își exprimă încrederea în om. În sfârșit, unele dintre ideile lui îl fac să ne apară ca un precursor: ostil față de scepticismul monden, față de frivolitate, față de ironie, față de rațiunea neîndurată și uscată, inflăcărat în preamărirea manifestărilor instinctului, a avinturilor pasiunii și a bunătății naturii, ne duce uneori cu gândul la Rousseau.»

F.G. CASTEX — P. SURER (1965)

editura minerva

Lei 4

743

vauvenargues
maxime și reflecții

vauvenargues

Clubul cărții digitale 2024

vauvenargues
maxime și reflecții

TRADUCERE, NOTE ȘI INDICE ANALITIC
DE AUREL TITA
PREFAȚĂ DE ION VICOL

Ilustrația copertei : *Andrei Olsufiev*

BIBLIOTECA ENTRU TOȚI • 1973
EDITURA M. NERVA • BUCUREȘTI

PREFATA

Dacă notațiile rapide — dar atât de pătrunzătoare — ale ducelui de La Rochefoucauld erau niște jocuri de mare senior și o artă de a trăi în societatea cea mai aleasă, într-un moment în care eticheta de curte și bunele maniere între oamenii cultivați erau o lege absolută, opera lui Vauvenargues are alte semnificații și rezonanțe în contextul general al primei jumătăți a veacului al XVIII-lea.

Poporul reacționează cu putere împotriva bigotismului, a constrîngerii spirituale, a ruinei economice totale a țării, care marchează sfîrșitul lungii domnii personale a lui Ludovic al XIV-lea, în 1715 — an în care se naște Luc Clapiers de Vauvenargues. Franța întreagă, după spusele lui Saint-Simon, „*tresări de bucurie, aducînd mulțumiri de slavă Domnului*“ că o izbăvise de o tiranie atât de îndelungată, spre satisfacția deplină a celor mulți care, la trecerea convoiului mortuar spre Versailles, beau și dansau, cîntînd cît îi ținea gura : „*Nu vă rugați Dom-*

Pentru versiunea românească toate drepturile
rezervate Editurii Minerva (B.P.T.)

nului pentru sufletul său : un monstru ca ăsta n-a avut niciodată așa ceva“.

Curtea nu va mai fi de aici înainte creierul țării, iar opinia publică și mișcarea generală a ideilor, pregătite în saloanele, în cafenelele și în cluburile vremii, ca și prin nenumărate pamflete ireverențioase, sînt organizate acum în mod sistematic împotriva monarhiei. Morala se eliberează tot mai mult de tirania dogmelor bisericii și, sprijinindu-se pe ideile generale ale filozofilor, care favorizează gustul pentru plăcerile imediate ale vieții, devine din ce în ce mai acomodantă ; filozofii reabilitează pasiunile și instinctele și toți cred cu fermitate că fericirea poate și trebuie să fie gustată pe pămînt, în bunăstarea, în luxul, în rafinamentul pe care civilizația le pune la îndemîna omului.

De aici idealul de viață facilă, veselă, frivolă, libertină către care aleargă generația născută o dată cu veacul și pentru care dispariția de pe scenă a bătrînului tiran reprezintă o imensă ușurare. Libertinajul e în floare, plăcerile de tot soiul sînt esența însăși a vieții, în timp ce toate facultățile sociabile ale geniului francez își lasă liber curs, făcînd din rațiune instrumentul principal de conducere în viața socială și în cea spirituală. Este adevărat însă că prioritatea acordată rațiunii în toate domeniile și grija scriitorilor și a oamenilor de lume în general de a-și ascunde simfămintele proprii, emoția personală, ca pe ceva care contravenea regulilor de bună creștere și de bună purtare în societate, ne fac să credem că doamna de Tencin — al cărei salon era supranumit „biroul de duh“ — avea dreptate cînd îi reproșa

scriitorului Fontenelle că „în locul inimii are tot creier“.

Spre deosebire de La Rochefoucauld, Luc de Clapiers, marchiz de Vauvenargues, este aproape un necunoscut în vremea lui.

Născut într-o familie cu venituri modeste și înnobilită atunci cînd Luc avea 7 ani, copilul acesta, cu o vedere foarte slabă, suferind de intestine și amenințat de tuberculoză — care îl va răpune de altfel la vîrsta de 32 de ani — este atins grav de vărsatul de vînt care îl desfigurează total, agravîndu-i și mai mult urîțenia în-născută. Foarte mîndru din fire și simțîndu-se deosebit de frații și de surorile lui mai mici, copilul suferă enorm din cauza tăcerilor semnificative, a suspinelor sau a reproșurilor pe care le vede, le aude și le simte la tot pasul la toți ai lui din cauza sănătății lui șubrede și a urîțeniei celui care trebuia să moștenească numele și titlul de noblețe al familiei. Văzîndu-se mereu singur, se închide atunci în el și se revoltă împotriva nedreptății pe care soarta i-o face atît de devreme.

Cariera de ofițer în regimentul regelui, îmbrățișată fără entuziasm, numai din dorința de a fugi de atmosfera apăsătoare de acasă, campaniile nefericite la care ia parte și din care rămîne cu picioarele degerate și cu sănătatea definitiv ruinată, iată tot atîtea izvoare de deziluzii pentru un tînăr de 30 de ani, sărac, urît, bolnav, sortit unei cariere mediocre, pe care o și părăsește, demisionînd în 1744.

Ce i-a rămas mai de preț acestui tînăr izolat în singurătatea lui spirituală și afectivă ? Plăcerile imense ale lecturii, mai întîi, și introspecția febrilă, profundă, nuan-

tată la care se dedă, o dată cu observarea atentă a oamenilor și evenimentelor vremii sale. Iar, ca o supremă consolare, plăcerea de a fi fost descoperit de Voltaire, care îl încurajează, îi orientează primii pași, îl susține cu sfaturile lui de prieten mai mare.

După cum mărturisește singur, plînge de bucurie citind *Viețile* lui Plutarh, iar operele lui Seneca și scrisorile lui Brutus către Cicero fac din el „un stoic, dar un stoic bun de legat, nu altceva!”

În comentariul pe care-l face la unele maxime ale lui La Rochefoucauld, Vauvenargues denunță primejdia cărții ducelui care vrea să-i convingă pe oameni că nu există virtute. Suflă eroic și curajos, crezînd în valoarea exemplorilor bune, Vauvenargues socotește că omul se poate învinge pe sine și că el este capabil de o continuă desăvîrșire, așa cum arăta în eseul *Cuvînt despre trăsăturile diferitelor secole*.

„Oamenii nu trebuie să se îmbete cu ceea ce au ei superior, dar nici nu trebuie să ignore aceste avantaje; se cade să-și cunoască slăbiciunile, ca să nu se înfumureze prea mult cu curajul lor; dar se cuvine totodată să se știe în stare de virtute, ca să nu-și piardă nădejdea în ei înșiși.”

Criticile lui la adresa marelui său predecesor se întemeiază pe ceea ce era ingenios și atrăgător în *Mariemele* lui La Rochefoucauld, lucru care putea slăbi și mai mult temeiurile și așa destul de șubrede ale multora din virtuțile noastre. Din aceste critici ne putem da și mai bine seama cu cîtă seriozitate și cu cît spirit al responsabilităților morale aborda viața și problemele ei majore

tinărul Luc de Clapiers, ce flacără intensă ardea în inima lui, și cîtă încredere acorda el omului pe drumul anevoios al autocunoașterii și al desăvîrșirii sale continue. Pe această linie, *Sfaturile* adresate tinărului Hippolyte de Seytres constituie o adevărată biografie morală a lui Vauvenargues, așa cum au relevat-o mulți critici.

De aceea, H. Bonnier¹ afirmă pe bună dreptate că, „dacă ne gîndim bine, cartea lui nu este nimic altceva decît aventura unui om în căutarea adevăratului său chip”.

Ca o compensație firească și un balsam sufletesc pentru deficiențele lui fizice, tinărul acesta firav și bolnăvicios are cultul acțiunii, expresie definitivă a vieții și demnității înșăși a omului; el are cultul energiei și al marilor pasiuni — dragostea, ambiția, dorința de glorie, gustul riscului — ca singurele și adevăratele resorturi ale unui ideal eroic de viață.

Dar, spre deosebire de contemporanii săi, care aveau cultul rațiunii și superstiția construcțiilor geometrice, supunînd legilor logicii pînă și creațiile poetice, Vauvenargues acordă prioritate sentimentului asupra rațiunii, făcînd prin aceasta trecerea la sensibilitatea caracteristică jumătății a doua a veacului și anunțîndu-l deja pe Rousseau în această direcție.

„Să cunoști din sentiment este așadar gradul cel mai înalt de cunoaștere.”

„Rațiunea nu cunoaște interesele inimii.”

„Nimeni nu face mai multe greșeli decît cei care acțiunează numai după reflecție.”

¹ Vauvenargues, *Oeuvres complètes*, préface et notes de Henry Bonnier, 2 vol., Paris, Hachette, 1968.

„Rațiunea ne înșală mai adesea decît natura.“

Fiindcă rațiunea noastră este de multe ori neputincioasă, de ce nu ne-am lăsa în voia sentimentului, a instinctelor noastre bune, care pot suplini deficiențele rațiunii sau pot conlucra într-o perfectă armonie cu dînsa ?

„Plătim scump cele mai mărunte lucruri, cînd ele ne vin numai de la rațiune.“

„Rațiunea și sentimentul se sfătuiesc și se înlocuiesc rînd pe rînd.“

De ce să înăbușim pasiunile ? Fiindcă așa au cerut-o Pascal și La Rochefoucauld ? Dar :

„Pasiunile i-au învățat pe oameni să judece.“

„Gîndurile mari vin din inimă...“

așadar, departe de a fi nefaste, ele sînt de multe ori izvorul celor mai nobile activități ale noastre și chiar al celor mai frumoase virtuți. Crezînd cu tărie în bunătatea naturală a omului și a instinctelor sale, Vauvenargues își propune să reabiliteze pasiunile. E de ajuns să comparăm, de exemplu, ideea pe care și-o fac despre glorie La Rochefoucauld și Vauvenargues : în timp ce primul vedea în ea doar o formă a vanității omenești de totdeauna și a dorinței de mărirea, care nu depinde mai niciodată de voința și meritul nostru, Vauvenargues vede în ea un principiu de viață activă, de energie și dinamism :

„Cine condamnă activitatea condamnă fecunditatea. A acționa nu înseamnă altceva decît a produce ; fiecare acțiune este o nouă ființă care începe și care nu exista

pînă atunci. Cu cît acționăm mai mult, cu atît producem mai mult, cu atît trăim mai mult...“

„Gloria umple lumea de virtuți și, ca un soare binefăcător, acoperă tot pămîntul cu flori și cu fructe.“

„Cei născuți pentru acțiune să-și urmeze cu îndrăzneală instinctul, totul e să faci bine lucrurile...“

Morala nu înseamnă, prin urmare, să înăbușim aceste virtualități productive, ci să știm să le canalizăm spre realizarea unor acțiuni folositoare societății, căci „Pentru a face lucruri mari ar trebui să trăiești ca și cum n-ar trebui să mai mori niciodată“. „Să nu ne lăsăm așadar copleșiți de descurajare, îi scria el tînărului Hippolyte de Sèytres. Să ne mîngîiem cu defectele noastre, din moment ce ele ne lasă toate virtuțile.“

Iată cum concepția general schimbată a veacului în privința destinului omului duce la o atitudine nouă în fața vieții la moraliștii secolului al XVIII-lea. De la pesimismul secolului al XVII-lea, care considera omul corupt de păcat încă din naștere, deci supus tuturor tentațiilor, pasiunilor, viciilor, slăbiciunilor, ajungem cu Vauvenargues la o imagine luminoasă a unui om activ, energic, dornic de afirmare, care își stăpînește pasiunile și le îndreaptă pe un făgaș util, făurindu-și singur soarta prin realizarea unei armonii superioare între rațiune și pasiuni și acordînd încrederea cuvenită bunelor instincte sădite în noi de natură.

Ca și opera lui La Rochefoucauld, *Maximele și reflecțiile* lui Vauvenargues sînt expresia artistică a unui moralist care vrea să cunoască în adîncime omul și să-și însușească o artă de a trăi, în condițiile date de epocă

și de evoluția societății. Ca și marele său predecesor, acest moralist, care s-a stins prea devreme ca să ne fi dat toată măsura virtualităților sale, nu e niciodată rece, nu face știință absolută și teorii morale, nu ține predici fastidioase. El unește notația rapidă a unor maxime cu amploarea bine echilibrată a altora, în care urmărești, în același timp, preocuparea autorului de a reda exact adevărul, profunzimea și acuitatea analizei ca și accentul pasionat în argumentarea unei teze pe care o susține.

ION VICOL

TABEL CRONOLOGIC

1715 6 august Luc de Clapiers, marchiz de Vauvenargues, s-a născut la Aix-en-Provence (Franța).

Nu se cunosc amănunte despre anii copilăriei celui care avea să ajungă unul dintre marii moraliști.

1720 În Aix izbucnește o cumplită epidemie de ciumă. Primar al orașului era tatăl lui Vauvenargues, Joseph de Clapiers. Molima a bîntuit aproape un an și a făcut peste șapte mii de victime; datorită dîrzeniei, curajului și abnegației primarului, a fost însă curmată, iar jafurile care au terorizat alte ținuturi nu s-au outut dezlănțui la Aix. Pentru aceste merite, tatăl lui Luc avea să primească, în 1722, o pensie de 3 000 de livre și titlul de marchiz.

1731 Firav, cu o sănătate șubredă, blajin și excesiv de sfios, tânărul Luc trebuie să fi studiat, o vreme, la colegiul Royal-Bourbon, ținut de iezuiți; dar se pare că prin 1731 a fost nevoit să-și întrerupă studiile, rămânând să le completeze acasă, singur, sau cu ajutorul vreunui profesor particular. Judecând după scrisul lui, avea ceva cunoștințe de latină. În orice caz, cu ajutorul traducerilor, a cunoscut destul de bine literatura greacă și latină, fiind puternic impresionat de eroii lui Plutarh și cucerit de stoicismul lui Seneca.

1733 Intră în regimentul regelui; în calitate de prim-născut, trebuia să ducă mai departe blazonul familiei, deși natura nu-l hărăzise pentru viața ostășească.

1735 15 martie Este numit locotenent, în momentul în care se încheia, în Italia, prin lupte de ariergardă, Războiul de succesiune la tronul Poloniei.

1735—1744 În ciuda celor trei campanii la care a participat — campania din Italia (1735), campania din Boemia (1741—1742), campania Rinului (1743) — Vauvenargues a cunoscut mai mult viața de garnizoană, amărit că este nevoit să-și tirască „sulita prin noroi, în fruntea celor douăzeci de ostași“, pe străzile

orașelor Besançon (1737—1738), Arras (1739), Reims (august 1739), Verdun (septembrie 1739 — aprilie 1740), Metz (aprilie 1740 — mai 1741), Nancy (aprilie 1743) și din nou la Arras (1744), pînă la 14 ianuarie 1744, cînd și-a prezentat demisia.

1741—1742 Participă la campania din Boemia, în războiul pentru succesiunea la tronul Austriei, sub comanda mareșalului Belle-Isle. Regimentul regelui a intrat în acțiune cu începere din iulie. În noiembrie, Belle-Isle cucerește Praga. Dar, prin jocul alianțelor, armata lui Belle-Isle este blocată în Praga. Cunoaștem, din scrisorile către Saint-Vincent, unele amănunte despre starea sănătății lui Vauvenargues, care ține mult să nu afle familia lui că a fost bolnav. În martie 1742, se socotește restabilit, cu excepția degerăturilor de la picioare. La 16 decembrie 1742, Belle-Isle reușește, în condiții dramatice, să se retragă.

1743 Regimentul regelui participă, sub comanda mareșalului de Noailles, la o nouă campanie, peste Rin, încheiată cu dezastrul de la Dettingen.

1744 14 ianuarie Reîntors la Arras, Vauvenargues, căpitan al unei companii de pușcași,

profund dezamăgit de cariera militară, își dă demisia din armată. Încearcă să intre în diplomație. Încă din 1743 se adresase regelui, solicitînd un post în diplomație : „Sire, slujind, de nouă ani, fără speranță, în funcții subalterne, în cursul războiului, cu o sănătate șubredă, mă arunc la picioarele majestății-voastre și o rog cu umilință să mă treacă din serviciul armatelor, în care sînt din nefericire inutil, în serviciul afacerilor străine, pentru care sirguința mea mă face mai potrivit...” Cînd era pe punctul de a obține, cu sprijinul lui Voltaire, un post în diplomație, se îmbolnăvește de variolă, care îl desfigurează, îl face să-și piardă aproape vederea și îi ruinează de-a binelea sănătatea, și așa destul de încercată.

1745 7 ianuarie Voltaire, care citise unele reflecții critice ale lui Vauvenargues, îi scrie : „Starea dumneavoastră mă impresionează pe măsură ce cunosc producțiile talentului dv., atît de adevărat, de firesc, de curgător și uneori atît de sublim...” Iar la 3 aprilie, îi mai scrie : „Veniți la Paris ; voi profita neconținut de șederea dv. aici. Ați renunțat la îndeletnicirea aceea [a armelor], care cere un trup mai robust decît al dv. și o minte mai puțin filozofică: e de ajuns și așa că i-ați închinat cei mai frumoși ani ai dv. Folosi-

ți-vă, domnule, restul vieții ca să vă simțiți fericit și gîndiți-vă că veți contribui la fericirea mea, cînd mă veți onora cu prezența dv., de a cărei valoare îmi dau pe deplin seama.”

Ascultînd de îndemnul lui Voltaire, în cursul lunii mai, Vauvenargues se stabilește la Paris, în suburbia Saint-Germain, rue de Paon. Aici, Vauvenargues începe să revadă însemnările făcute în cursul carierei militare și caută s-o ia înaintea morții, înfiripînd o operă care avea să-i asigure nemurirea.

D'Argental, Beauvin și Marmontel, prezențați de Voltaire, se împrietenesc cu el și-i țin adesea de urît sau asistă, uluiți, la discuțiile dintre Vauvenargues și Voltaire. Marmontel scrie în *Memoriile* lui : „Discuțiile dintre Voltaire și Vauvenargues erau ceva atît de bogat și de fecund cum nicideată n-am mai auzit. Din partea lui Voltaire, vădeau o nesecată îmbelșugare de fapte și de licăriri de lumină ; din partea lui Vauvenargues, o elocvență plină de amabilitate, de grație și de înțelepciune...”

Mareșalul de Saxa repune, în prezența lui Ludovic al XV-lea, victoria de la Fontenoy împotriva englezilor și a olandezilor.

1746 Publică, fără semnătură, un volum de 400 de pagini, cuprinzînd eseul *Introducere la cunoașterea spiritului uman, Reflecții*

despre diferiți autori și *Maxime*. Încurajat cu multă simpatie de Voltaire, Vauvenargues începe să le șlefuiască, dar moartea n-avea să-i dea răgazul necesar pentru desăvârșirea operelor înfiripate.

Voltaire, ales membru al Academiei Franceze la 9 mai 1746, este primit la Curte.

Moare sculptorul Guillaume Coustou, autorul faimoșilor „cai de la Marly“.

Moare, de asemenea, pictorul Largillière.

28 octombrie Piemontezii și trupele imperiale cotropesc Provența.

24 noiembrie Vauvenargues îi scrie prietenului său Saint-Vincent: „Am nevoie de prietenia ta, scumpul meu Saint-Vincent: întreaga Provența este cu arma în mână, iar eu sînt aici, liniștit, la gura sobei; starea proastă a ochilor și a sănătății mele nu constituie o deplină justificare și ar trebui să mă aflu și eu acolo unde se află toată nobilimea provinciei“.

1747 11 februarie O nouă scrisoare către Saint-Vincent, în care își exprimă bucuria aflînd că provincia lui natală a fost eliberată și-i mulțumește prietenului că l-a ținut la curent cu tot șirul evenimentelor. În restul scrisorii, arată starea tot mai rea în care se află.

Voltaire publică povestirea filozofică a lui Zadig sub titlul *Memnon*.

10 martie Ultima scrisoare către Saint-Vincent: „De două luni n-am mai părăsit camera, cu infirmitățile mele pe care viața aceasta prea sedentară nu le ușurează cu nimic; nu era nevoie, dragul meu prieten, de atîta urît și de atîta sihăstrie, să mă gîndesc la dumneata; dar adesea mă gîndesc cu părere de rău la dumneata și tare aș vrea să fim aproape, ca să-ți cer ajutor împotriva tristeții visărilor mele. Scrie-mi pe larg despre viața dumitale, care mi-i dragă, și care este mai fericită decît a mea; scriindu-mi, vei îndepărta durerile care mă înfrîng...“

28 mai Vauvenargues se stingea, răpus de ftizie, la 32 ani, „ca un erou — cum spune Voltaire — fără ca cineva să fi știut ceva“.

Tot în 1747 moare scriitorul Lesage.

A. T.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Vauvenargues, scriitor talentat, cu o frumoasă cultură, cu o concepție optimistă despre viață, în ciuda tuturor vitregiilor, s-a stins prematur, înainte de a fi putut ajunge la adevărata măiestrie a unui scris ireproșabil, așa cum a dorit, așa cum ar fi putut, tăind și șlefuiind diamantele unei gândiri pline de elevație, cu răbdarea, sîrguința și arta unui mare giuvaergiu. Contemporan al lui Voltaire, care îl prețuia și-l încuraja, scriitor oprit în plină ascensiune spre culmi de o moarte neînduplecată, Vauvenargues a lăsat totuși multe reflecții fericite, unele surprinzătoare.

Pe lângă un mănunchi din ciclul *Reflecții și maxime*, cuprinse în vol. II din *Opere complete*, publicate de editura Hachette în 1968, cu prefață și note de Henry Bonnier — ediție în care se găsesc și alte opere remarcabile, de la un *Eseu despre unele caractere*, la studiul *Introducere la cunoașterea spiritului uman*, — am tradus suita

intitulată *Sfaturi pentru un tînăr* și am făcut o selecție din reflecțiile lui critice, judicioase și uneori îndrăznețe, despre cîțiva poeți și prozatori.

Un indice analitic înlesnește găsirea subiectelor în maximele și în reflecțiile selectate.

A. T.

MAXIME ȘI REFLECȚII¹

MAXIME ȘI REFLECȚII¹

INȘTIINȚARE

Cum există oameni care nu citesc decît cu intenția să descopere greșeli în opera unui scriitor, le atrag atenția celor ce vor citi *Reflecțiile* acestea că, dacă există printre ele vreuna care să înfățișeze vreun tîlc puțin potrivit cu evlavia, autorul se leapădă de tîlcul acela prost și subscie cel dintîi la critica ce i se va putea aduce ; el speră, totuși, că persoanelor dezinteresate nu le va veni greu să-i interpreteze părerile așa cum se cuvine. Astfel, cînd spune : *Gîndul morții ne înșală, pentru că ne face să uităm de a mai trăi*², se măgulește că cititorii vor vedea prea bine că vrea să vorbească despre gîndul morții fără perspectiva religiei. Și iarăși, în alt loc, cînd spune : *Cugetul*

¹ Acesta este titlul ediției a doua, din 1747. Titlul ediției din 1746 era formulat astfel : *Paradoxe, amestecate cu reflecții și cu maxime*.

² Cf. maxima 143.

muribunzilor le ponegrește viața, nici gînd nu are să pretindă că nu-i acuză adesea pe drept; dar nu e om care să nu știe că toate enunțurile generale își au excepțiile lor. Dacă nu ne-am străduit aici să le notăm, e doar pentru că genul de scriere pe care l-am ales nu ne-o îngăduie. Le va fi de ajuns criticilor să-l confrunte pe autor cu el însuși, pentru a-i cunoaște puritatea principiilor.

Le mai atrag atenția cititorilor că nu toate cugetările acestea se înlanțuie, dar că există mai multe dintre ele care se înmănunchează, iar acestea ar putea să pară obscure sau digresiuni dacă le-am despărți. N-am păstrat, în ediția aceasta, ordinea pe care le-o dădusem în prima; am scos din ea mai bine de două sute de maxime; pe unele le-am amplificat și am mai adăugat un mic număr de maxime noi.

1

E mai ușor să spui lucruri noi decît să le pui de acord pe cele care au fost spuse¹.

3

Cînd o cugetare este prea slabă ca să suporte o exprimare simplă, e un semn că trebuie s-o aruncăm.

4

Claritatea împodobește cugetările profunde.

5

Obscuritatea este împărăția greșelii.

¹ În prima ediție, Vauvenargues adăuga: „Și să le înmănunchezi într-o perspectivă”. Voltaire, citind reflecțiile, a scris marginal: „Nu!”

N-ar exista erori care să nu piară singure, dacă ar fi exprimate clar ¹.

7

Ceea ce constituie adesea greșeala unui scriitor este credința că redă lucrurile așa cum le observă sau le simte el.

8

Am suprima mai puține cugetări dintr-o lucrare, dacă le-am concepe ca autorul lor ².

9

Cînd o cugetare ni se înfățișază ca o profundă descoperire și cînd ne dăm osteneala s-o dezvoltăm, vedem adesea că este un adevăr care se întîlnește la tot pasul.

11

Dacă o cugetare sau o lucrare nu vor interesa decît puține persoane, puține vor vorbi despre ea.

¹ „Autorul vrea să vorbească despre erorile de raționament, de speculație: maxima aceasta nu se poate aplica erorilor de fapt. Formularea e prea generală”. (Suard.)

² „Dar dacă autorul gîndește prost?” (Voltaire.)

Situațiile înjghebate în pripă, în orice domeniu, sînt cele mai puțin trainice, întrucît rar se întîmplă să fie rezultatul meritului: roadele coapte, dar trudnice, ale prudenței se obțin totdeauna greu.

14

Speranța îl însufletește pe înțelept, dar îl nămește pe îngîmfat și pe nepăsător, care se blăzuie prosteste pe făgăduințele ei.

15

Multe neîncrederi și multe speranțe chibzuite sînt înșelate.

18

Prosperități de lungă durată se destramă cîteodată într-o clipită, așa cum arșițele verii sînt spulberate de o singură zi de furtună.

19

Curajul are, împotriva restriștilor, mai multe posibilități decît rațiunea¹.

¹ Var.: „Curajul sporește mintea”. (În prima ediție mai figura o maximă: „Curajul este lumina adversității”. Cum Voltaire o socotea obscură, Vauvenargues a suprimat-o.)

Rățiunea și libertatea sînt incompatibile cu slăbiciunea.

Războiul nu este atît de apăsător ca robia.

Prosperitatea regilor răi este fatală popoarelor.

Nu stă în puterea rațiunii să îndrepte toate beteșugurile firii.

Mai înainte de a ataca un abuz, trebuie să vezi dacă îi poți năruî temeliile.

N-avem dreptul să-i facem ticăloși pe cei pe care nu putem să-i facem buni.

Nu poți să fii drept, dacă nu ești uman.

Cîțiva autori tratează morala așa cum e tratată noua arhitectură, în care se urmărește mai presus de toate comoditatea.¹

Este mare deosebire între a face virtutea ușoară, ca s-o instaurezi, și a o pune pe picior de egalitate cu viciul, pentru a o distruge.

Greșelile și dezbinările noastre în morală provin cîteodată din faptul că socotim oamenii ca și cum ar putea fi total vicioși sau întru totul buni.

Poate că nu există adevăr care să nu fie, pentru o minte sucită, prilej de eroare.

Noi nu cunoaștem atracția frămîntărilor violente : cei pe care îi plîngem pentru buclucurile lor se uită cu dispreț la tihna noastră.

¹ „Maximă mult apreciată de Voltaire.“ (Morellet.)

Nimeni nu vrea să fie plins pentru greșelile sale.

37

Tinerii se pricep mai degrabă la iubire decît la frumusețe.

38

Femeile și tinerii nu despart stima de gusturile lor.¹

40

Puține pasiuni sînt statornice ; multe sînt sincere. Așa a fost întotdeauna ; dar oamenii se fălesc că sînt statornici sau nepăsători, după cum cere moda, care depășește totdeauna firea.

42

Taina celor mai mici plăceri ale naturii depășește rațiunea.

¹ Cf. La Bruyère (III, 63) : „Majoritatea femeilor judecă meritul și frumusețea unui bărbat după impresia pe care le-o fac și nu-l găsesc nici merituos, nici chipeș pe bărbatul pentru care nu simt nimic”. (Ed. 4.)

Este o dovadă de micime spirituală să deosebești mereu ce este vrednic de stimă de ce este vrednic de iubire : sufletele mari iubesc în mod firesc tot ce este demn de stima lor.¹

45

Cînd ne dăm seama că nu avem prin ce merita stima cuiva, ajungem aproape să-l urîm.

46

Cei care nu sînt cinstiți în plăcerile lor simulează cîntea pînă și în afaceri : cînd plăcerea nu te face uman, e semnul unei firi sălbatice.

48

Negoțul cu onoare nu îmbogățește.

49

Cei care ne dau prilejul să le cumpărăm cîntea nu ne vînd de obicei decît onoarea lor.

¹ Cf. *Introd. à la connaissance de l'esprit humain* : „Măreția sufletească este ca un instinct înălțător care îndeamnă pe oameni către lucruri mari, de orice fel ar fi ele”

Cel care știe să-și facă dărniciile folositoare face o mare și nobilă economie.

Proștii nu-i pricep pe oamenii deștepți.

Nimeni nu se crede mai potrivit, ca un proșt să-i tragă pe sfoară pe oamenii deștepți.

Nu există oameni mai acri decât cei care sunt mieroși din interes.

Interesul¹ înjghebează puține averi.

Averea e o vorbă goală, dacă nu știi să te buci de ea.

¹ „Prin interes, Vauvenargues înțelege aici viciul și pasiunea care domină în caracterul unei persoane înresate. Cuvântul nu e folosit în sensul acesta”. (Sur)

Avem atît de puțină tărie sufletească, încît ne socotim caraghioși cînd ne e dragă gloria.

Căpătuirea cere multă bătaie de cap. Trebuie să fii mlădios, plin de haz, să faci pe intrigantul de curte sau de salon, să nu jignești pe nimeni, să fii pe placul femeilor și al bărbaților cu vază, să te viiri în distracții și în afaceri, să-ți ascunzi secretele, să știi să te plictisești noaptea, la masă, și să joci trei cadrile la cărți, fără să te ridici de pe scaun : chiar și după toate acestea, tot nu ești sigur de nimic. De cîte amărăciuni și necazuri n-ai putea să scapi, dacă ai cuteza să te îndrepti spre glorie doar pe drumul meritului.¹

Cîțiva nebuni și-au spus la masă : „Numai noi formăm aici lumea bună”. Și lumea îi crede.

Cel care se îmbracă dimineața înainte de ora opt ca să audă cum se pledează la tribunal, sau ca

¹ Cf. La Bruyère (II, 11) : „Să te faci prețuit prin lucruri care nu țin de alții, ci numai de tine, sau să renunți la orice prețuire...”

să vadă niște tablouri expuse la Luvru, ori ca să fie prezent la repetițiile unei piese gata de reprezentare, și își dă ifose de om pricepăt în aprecierea muncii altuia, de orice fel ar fi ea, este un om căruia nu-i lipsește, adesea, decât spiritul și gustul

65

Sintem mai puțin jigniți de disprețul proștilor decât de o apreciere nu prea grozavă din partea oamenilor deștepți.

66

Îi jignim uneori pe oameni cînd le aducem laude care arată limitele meritului lor ; puțini sînt destul de modești ca să suporte fără supărare să fie judecați la justa lor valoare.

67

E greu să apreciezi pe cineva așa cum vrea el.

69

Chibzuința și năstrușnicia, virtutea și viciul își au fericirii lor. Mulțumirea nu este semnul meritului.

¹ Cf. La Rochefoucauld (149) : „Refuzul laudei arată dorința de a fi lăudat de două ori”.

71

Dacă gloria și meritul nu-i fac pe oameni fericiți, ceea ce se numește fericire merită oare regretele lor ? Un suflet ceva mai curajos s-ar îndura să accepte avuția sau tihna spirituală, sau moderația, dacă ar trebui să le sacrifice vigoarea sentimentelor și să-și micșoreze avîntul talentului ?

72

Moderația oamenilor mari nu le limitează decât viciile.

73

Moderația celor slabi înseamnă mediocritate.

75

Faptul că sîntem conștienți de forțele noastre le sporește.

77

Nu e adevărat că oamenii ar fi mai buni în sărăcie decât în bogăție.

79

Trebuie să întreținem vigoarea trupului, pentru a ne păstra vigoarea minții.

Avarul își spune în sinea lui : „Nu e treaba mea să mă ocup de soarta nevoiașilor !“ Și închide gura mîlei care îl sîcîie.

Cu cei care cred că nu mai au nevoie de alții nu se poate discuta.

Puțin cîștigi prin dibăcie.

Ocrotitorii noștri cei mai siguri sînt talentele noastre.

Toți oamenii se socotesc vrednici de cele mai înalte posturi ; dar firea, care nu i-a făcut în stare de ele, îi face să se simtă foarte mulțumiți și cu cele mai neînsemnate.

Disprețuim planurile mari, cînd nu ne simțim capabili de mari succese.

Oamenii de seamă întreprind lucruri mari, tocmai pentru că sînt mari ; iar nebunii, pentru că le cred ușoare.

Nu există hotărîre atît de lesne de distrus cum e cea înfiripată numai din prudență : capriciile firii nu sînt așa de fragile cum sînt capodoperele artei.

Poți domina prin forță, dar niciodată doar prin șiretenie.

Cei care nu au decît iscusință nu ocupă nicăieri primul loc.

Forța poate să întreprindă orice împotriva celor șireți.¹

¹ „Da, dar dibăcia constă în a ști să îndrepte în favoarea ei folosirea forței.“ (Suard.)

Țelul dibăciei este să cîrmuiești fără să recurgi la forță

Dai dovadă de o iscusință de rînd cînd tragi oamenii pe sfoară.

Cinstea, care îi împiedică pe cei mediocri să-și ajungă scopurile, este, pentru cei dibaci, un mijloc în plus de reușită.

Neîncrederea dusă la culme nu e mai puțin dăunătoare decît contrariul ei ; majoritatea oamenilor ajung de prisos pentru cel care nu vrea să riște să se vadă înșelat.

Cei răi sînt întotdeauna surprinși cînd găsesc iscusință la cei buni.

Prea multă sau prea puțină taină în treburile noastre sînt deopotrivă mărturia unui suflet slab.

Descoperim în noi înșine ce ne ascund ceilalți și recunoaștem în alții ceea ce ascundem de noi înșine.

Maximele oamenilor le dau în vileag simțirea.¹

Prefăcuții își schimbă adesea maximele.

Ușuraticii sînt înclinați spre îngăduință.

Mincinoșii sînt josnici și fanfaroni.²

¹ Suard amintește un proverb italian, care spune : „Vorbește, ca să te cunosc“. Boileau (*Arta poetică*, IV), spune și el : „Iar josnicia firii în versuri se răsfrînge.“ Maxima aceasta a folosit-o ca moto Gilbert în *Elogiul lui Vauvenargues* (28 august 1856.)

² „Am putea, pare-se, să răsturnăm cugetarea și să spunem : „Oamenii josnici și fanfaroni sînt mincinoși ; căci unii sînt adesea mincinoși pentru că sînt fanfaroni, iar nu fanfaroni pentru că sînt mincinoși“. (Suard.)

Puține maxime sînt adevărate din toate privințele.

Spunem puține lucruri temeișice cînd căutăm să spunem lucruri extraordinare.

Ne măgulim prostește la gîndul că-i convingem pe alții despre ceea ce nu credem nici noi.

Nu facem multă vreme-haz de duhul altuia.

Și cei mai buni autori vorbesc prea mult.

Harul celor care nu au imaginație stă în povestire.¹

¹ Cf. La Bruyère (XII, 52): „Unul dintre semnele mediocrității spirituale este să povestești meru”. (Ed. 4.)

Sterilitatea simțirii nutrește lenevia.

N-ar fi mulți fericiți pe lume, dacă ar sta în puterea altuia să ne hotărască ocupațiile și distracțiile.

Cînd un lucru nu ne poate dăuna, trebuie să rîdem de cei care ne abat de la el.

Există mai multe sfaturi proaste decît capriciile.

Rățiunea nu cunoaște preocupările inimii¹.

Dacă pasiunea ne povățuiește cîteodată cu mai multă îndrăzneală decît reflecția, este pentru că ea ne dă mai multă putere pentru traducerea poveței în faptă.

¹ Cf. Pascal: „Inima are rațiunile ei, pe care rațiunea nu le cunoaște”. (*Pensées*, 277, IV, Brunschvig.)

Gîndurile mari pornesc din inimă.¹

Plătim scump cele mai neînsemnate bunuri,
cînd nu le datorăm decît raţiunii.

Mărinimia nu datorează socoteală, prudenţei
pentru temeiurile ei.

Conştiinţa este regula cea mai schimbătoare.

Cugetul nesincer nu se cunoaşte.

Conştiinţa muribunzilor le ponegreşte viaţa.²

¹ „În felul acesta, fără să ştie, Vauvenargues îşi face propriul său portret.” (Voltaire.)

² Cf. Montaigne: „Pocăinţa cere să împovărezi”.

Boala stinge la unii oameni curajul, la alţii,
frica, şi chiar şi dragostea de viaţă.

Nu putem judeca viaţa pe temeiul unei legi atît
de false ca moartea.

Este nedrept să pretindem de la un suflet doborât şi învins de zguduirile unei boli fără leac să-şi păstreze aceeaşi vigoare de care a dat dovadă în alte împrejurări. De ce să ne mai mire faptul că un bolnav nu mai poate nici să umble, nici să vegheze, nici să stea în picioare? N-ar fi mai ciudat dacă ar mai fi acelaşi om ca în deplinătatea sănătăţii? Dacă ne doare capul, dacă am dormit prost, lumea ne scuză că nu sîntem în stare de vreo treabă în ziua aceea, şi nimeni nu spune că am fi fost mereu nişte neisprăviţi: cum să refuzăm atunci unui om pe moarte hatîrul pe care îl facem celui cu durere de cap? Şi cum să îndrăznim să afirmăm cu tărie că n-a fost niciodată curajos cît timp a fost sănătos, pentru că n-a mai avut curaj în clipele de agonie?

Pentru a înfăptui lucruri mari, trebuie să trăim ca și cum n-ar trebui să murim niciodată.

Gîndul morții ne înșală : din pricina lui uităm să mai trăim.¹

Spun uneori în cugetul meu : Viața e prea scurtă ca să merite să mă neliniștesc din pricina ei. Dar dacă mă vizitează un pisălog și mă împiedică să mă îmbrac și să plec de acasă, îmi pierd răbdarea și nu pot suporta plictiseala aceasta de o jumătate de oră.

Cea mai neadevărată dintre toate filozofiile este filozofia care, sub pretextul că scapă oamenii de

¹ Cugetare îndrăzneată pentru vremea aceea, care se ciocnește violent cu ideile curente. Cf. *Tratatul despre cunoașterea lui Dumnezeu*, al lui Nicole, și acel *Memento quia pulvis es* (Adu-ți aminte că ești fărină) al lui Bourdaloue. Vauvenargues afirma astfel acest adevăr, prea nesocotit atunci, că lucrurile de pe lumea aceasta își au și ele valoarea lor morală." (Pierre Chambry.)

buculucul pasiunilor, îi îndeamnă la trîndăvie, la nepăsare și la uitarea de ei înșiși.

Dacă toată prevederea noastră nu ne poate face viața fericită, cu atît mai puțin nepăsarea noastră !

Nici sila de mîncare nu este un semn de sănătate, nici pofta de mîncare nu este o boală ; ei dimpotrivă. Așa gîndim despre trup ; dar despre suflet judecăm după alte principii. Presupunem că un suflet tare este cel scutit de pasiuni ; și cum tinerețea este mai aprinsă și mai activă decît ultima vîrstă, o privim ca pe o perioadă de febră ; și rînduim tăria omului în vremea declinului său.

Rațiunea și simțirea se sfătuiesc și se completează rînd pe rînd. Cine n-o consultă decît pe una din ele și renunță la cealaltă se lipsește fără chibzuință de o parte din ajutoarele care ne-au fost hărăzite pentru a ne conduce.

Poate că pasiunilor le datorăm cele mai mari foloase ale spiritului.

Dacă oamenilor nu le-ar fi plăcut gloria, n-avea nici destulă minte nici destulă virtute ca să merite.

Fără pasiuni am fi cultivat oare artele? Și judecata, singură, ne-ar fi ajutat să ne cunoaștem posibilitățile, nevoile și iscusința?

Dacă este adevărat că nu putem stîrpi viciul, știința celor care se află la cîrmuire stă în a-l face să-și dea și el contribuția la binele obștesc.

Sfaturile bătrînilor luminează fără să încălzească, aidoma soarelui de iarnă.

Pretextul obișnuit al celor ce pricinuiesc nefericirea altora este că le vor binele.

Este nedrept să le cerem oamenilor să facă, din respect față de sfaturile noastre, ceea ce nu vor să facă pentru ei înșiși.

Trebuie să le îngăduim oamenilor să săvîrșească greșeli mari împotriva lor înșile, ca să se ferească de o năpastă și mai mare, robia.

Cine e mai aspru decît legile e un tiran.

Ceea ce nu supără societatea nu este de resortul justiției.

Îi mustrăm mult pe cei nevoiași pentru cele mai neînsemnate greșeli, dar îi cîinăm prea puțin pentru cele mai mari năpaste.

Ne păstrăm îngăduința pentru cei desăvîrșiți.

Nu deplingem un om pentru că e prost — și poate că avem dreptate; dar e foarte hazliu să ne închipuim că e din vina lui.

Nimeni nu e slab din voia lui.

Îi dojenim pe cei nenorociți pentru a ne scuti să-i plîngem.

Nerecunoștința cea mai mîrșavă, dar cea mai obișnuită și cea mai veche, este nerecunoștința copiilor față de părinții lor.

Nu le sîntem prea recunoscători prietenilor noștri că ne prețuiesc calitățile dacă îndrăznesc măcar să-și dea seama de defectele noastre.

Poți să-i iubești din toată inima pe cei în care recunoști defecte mari. Ar fi o necuviință să cre-

dem că numai perfecțiunea are dreptul să ne placă; slăbiciunile noastre ne leagă uneori pe unii de alții tot atît cît ar putea s-o facă virtutea.

Ura este mai intensă decît prietenia, dar mai puțin intensă decît iubirea.

Dacă prietenii noștri ne fac servicii, socotim că ni le datorează în calitate de prieteni, dar nu socotim deloc că nu sînt datori să ne fie prieteni.

Nu sîntem hărăziți gloriei, cînd nu cunoaștem prețul timpului.

Activitatea realizează mai multe avuții decît prudența.

Dependența a luat naștere în societate.¹

¹ Cf. maxima 227 și ideile lui J.-J. Rousseau.

Ce rost are să ne mai mirăm de faptul că oamenii au crezut animalele făcute pentru ei, dacă gîndesc tot așa și despre semenii lor, iar avuția îi deprinde pe cei puternici să nu se socotească decît pe ei pe pămînt?

Între regi, între popoare, între persoane, cel mai tare își ia drepturi asupra celui mai slab, și aceeași regulă este urmată de animale, de materie, de stihii etc., astfel încît totul se săvîrșește în univers prin violență¹; iar orînduirea aceasta, pe care o condamnăm cu oarecare aparență de dreptate, este legea cea mai generală, cea mai absolută, cea mai neștirbită și cea mai veche a naturii.

Există unele jigniri pe care trebuie să le ascundem, ca să nu ne compromitem onoarea.

Cei slabi vor uneori să-i creadă lumea răi; dar cei răi țin să pară buni.

¹ De comparat cu ideile lui Darwin — cumplita „luptă pentru existență” — și cu ideile lui La Fontaine, presărate în fabule.

Dacă în seminția omenească tronează ordinea, lucrul acesta e o dovadă că rațiunea și virtutea sînt cele mai puternice.

Legea minților omenești nu este deosebită de legea trupurilor care nu pot dăinui decît printr-o neconținută hrănire.

Cînd ne-au istovit plăcerile, credem că noi le-am secătuit pe toate. Și spunem că nimic nu poate să umple inima omului.

Disprețuim multe lucruri, ca să nu ne disprețuim cumva pe noi înșine.

Dezgustul nostru nu e pricinuit de vreun ponos sau de vreun neajuns al lucrurilor din afară, cum ne place nouă să credem, ci de o vlăguire a propriilor noastre organe, și e o mărturie a bicisniciei noastre.

Focul, aerul, spiritul, lumina — toate trăiesc prin acțiune ; de aici provin comunicarea și legătura între toate ființele ; de aici, unitatea și armonia din univers. Totuși, socotim drept un viciu la om această lege atât de rodnică a firii ; și întrucît omul este nevoit să asculte de ea, neputînd viețui în repaus, conchidem că nu-i la locul lui.

200

Rodul muncii este cea mai plăcută desfătare.

203

Cînd ai multe cunoștințe, admiri puțin ; cînd nu ai, de asemenea. Admirația arată gradul cunoștințelor noastre și, adesea, dovedește mai puțin perfecțiunea lucrurilor decît imperfecțiunea minții noastre.²

¹ Pe exemplarul adnotat de el, Voltaire socotește maxima aceasta „foarte frumoasă“.

² „Legătura dintre prima și a doua parte a acestei maxime nu este destul de vădită, ceea ce face că la prima vedere părțile par să se contrazică, deși nu se contrazic, de fapt, întrucît prima parte oferă o maximă absolută și generală, iar a doua o reflecție aplicabilă doar în cîteva împrejurări.“ (Suard.)

Nu e mare lucru să ai mintea ascuțită, dacă nu o ai chibzuită. O pendulă nu este perfectă cînd merge repede, ci cînd merge bine.

205

Vorbirea fără prudență și vorbirea îndrăzneată înseamnă mai totdeauna același lucru ; dar putem vorbi fără prudență și să vorbim cu temeinicie ; și nu trebuie să socotim că un om are mintea șubredă pentru motivul că îndrăzneala firii lui sau înflăcărarea temperamentului lui i-au smuls, fără să vrea, vreun adevăr primejdios.

206

E mai multă seriozitate decît nebunie în mintea oamenilor. Puțini s-au născut cu darul hazului ; cei mai mulți ajung să fie cu haz prin imitație, copiiști fără căldură ai vioiciunii și ai veseliei.

207

Celor care iau în ris înclinările spre lucruri serioase le plac cu tot dinadinsul lucrurile de nimic.

208

Înzestrare diferită, gust diferit : nu totdeauna din pizmă ne ponegrim unii pe alții.

Apreciem produsele minții omenești ca pe niște lucrări făcute de mână. Când cumpărăm un inel spunem : acela e prea mare, celălalt e prea mic — pînă găsim unul potrivit pe degetul nostru. Dar nu mai rămîn inele la giuvaergiu, cel prea mic pentru mine potrivindu-se bine altuia.

210

Cînd doi scriitori au excelat deopotrivă în diverse genuri, de obicei nu sîntem destul de atenți la ierarhia talentelor lor, și Despréaux stă pe același plan cu Racine — lucru nedrept.

211

Îmi place scriitorul care cuprinde toate timpurile și toate țările, și atribuie multe rezultate unui număr mic de cauze ; care compară prejudiciile și moravurile diferitelor secole ; care, prin exemple de pe tărîmul picturii și al muzicii, îmi dă prilejul să cunosc frumusețile cloștii și strînsa legătură dintre arte. Spun despre un om care apropie astfel lucrurile omenești că are un mare talent, dacă concluziile lui sînt juste ; dar, dacă ar conchide prost, presupun că deosebește prost lucrurile sau că nu le zărește, dintr-o privire, în totalitatea lor și că, în sfîrșit,

ii lipsește ceva întinderii și profunzimii duhului său¹

212

Discernem cu ușurință adevărata întindere a minții omenești de aparența ei ; căci una mărește lucrurile de care se ocupă, iar cealaltă le nimicește prin abuzul episoadelor și prin fastul erudiției.

213

Cîteva pilde, ticluite în puține cuvinte și la locul lor, dau mai multă strălucire, mai multă greutate și mai multă autoritate reflecțiilor ; dar prea multe exemple și prea multe amănunte fac totdeauna expunerea să-și piardă din vigoare. Digresiunile prea lungi și prea frecvente strică unitatea subiectului și îi plictisesc pe cititorii cu judecată, care nu vor să fie abătuți de la țelul principal, și care, de altfel, nu pot urmări, fără multă trudă, un șir prea lung de fapte și de dovezi. Nu știm cum să apropiem mai mult lucrurile, nici cum să conchidem mai repede² : trebuie să alegem, dintr-o privire, adevărata probă a expunerii și să ne zorim spre încheiere. Un autor cu mintea pătrunzătoare fuge de episoade și le lasă scriito-

¹ „Are duhul cuprinzător, fără justete“. (Voltaire.)

² Potrivit poveței lui Horațiu : *festina ad eventum*.

rilor de rînd grija de a poposi să culeagă toate florile aflate în calea lor¹. Ei sînt meniți să distreze oamenii din gloată, care citesc fără țel, fără pătrundere și fără gust.

214

Prostul care are memorie strașnică e plin de idei și de fapte; dar nu știe să tragă concluzii din ele: aici e totul.

215

Mintea riguroasă constă în priceperea de a stabili cum trebuie legături între lucruri; darul de a stabili legături între multe lucruri și între lucruri mari definește mințile cuprinzătoare. Astfel, riguroarea pare să fie prima treaptă și o condiție foarte necesară a unei minți cu orizont într-adevăr larg.

217

Eu nu aprob maxima care pretinde *ca un cărturar distins*² să știe cîte ceva din toate³. A ști superficial și fără principii înseamnă mai totdeauna a ști fără rost, iar uneori chiar în mod dău-

¹ Cf. Boileau (*Arta poetică*): „E fad și silnic tot ce-i spus în plus.”

² În original, *honnête homme*, cărturar și desăvîrșit om de societate.

³ Cf. Molière, *Femeile savante*: „Caută să știi de toate!” Cf. La Rochefoucauld, maxima 203.

nător. Este adevărat că majoritatea oamenilor nu sînt mai deloc în stare să cunoască în adîncime un lucru; dar este iarăși adevărat că știința superficială după care umblă ei nu servește decît să le măgulească vanitatea. Ea le dăunează celor înzestrați cu un adevărat talent, căci îi abate neapărat de la țelul lor principal, le vlăguește sîrguința în amănunte, pe tărîmuri străine de nevoile și de înclinările lor firești; și, în sfîrșit, nu-i ajută, cum cred ei, să-și dovedească lărgimea orizontului spiritual: de cînd e lumea, s-au văzut oameni care știau multe lucruri, agonisite cu o minte dintre cele mai de rînd: și, dimpotrivă, spirite foarte vaste, care știau prea puțin. Nici ignoranța nu înseamnă lipsă de minte, nici știința dovadă de geniu.

219

Există, poate, tot atîtea adevăruri printre oameni cîte erori, tot atîtea bune însușiri cîte rele, tot atîtea plăceri cîte necazuri; dar nouă ne place să controlăm natura omenească, pentru a încerca să ne ridicăm mai presus de semînția noastră și pentru a ne îmbogăți cu considerația de care încercăm s-o despuim. Sîntem atît de înfumurați, încît credem că putem să despărțim interesul nostru personal de interesul omenirii și să ponegrim semînția omenească fără să ne compromitem. Semeția această ridicolă a umplut cărțile

filozofilor¹ cu invective contra naturii. Omul se află acum în dizgrația tuturor celor care gîndesc, și se întrec care mai de care să-i atribuie mai multe vicii ; dar poate că este pe cale să se înalțe iar, și să-și recapete toate virtuțile ; căci nimic nu-i statornic, și filozofia plătește tribut modelor, ca și îmbrăcămintea, muzica, arhitectura etc.

220

De îndată ce o părere ajunge comună, nu mai este nevoie de alt argument ca să-i silești pe oameni s-o părăsească și să îmbrățișeze părerea opusă ei, pînă cînd se învechește și aceasta, la rîndul ei, și pînă cînd simt nevoia să se remarcă prin alte lucruri. Astfel, dacă își ajung țelul în vreo artă sau în vreo știință, trebuie să ne așteptăm să-i vedem că-l vor depăși, ca să dobîndească o nouă glorie ; așa se explică în parte că veacurile strălucite decad atît de repede și că, abia scăpate de barbarie, se afundă iarăși în ea.

223

Culcat alene într-o cameră tapițată, contemplatorul ocărăște ostașul care își petrece nopțile de iarnă pe malul unui fluviu, și veghează în tăcere, sub arme, pentru siguranța patriei lui.²

¹ Vauvenargues se gîndește, desigur, la Pascal și la La Rochefoucauld.

² Amintire din campaniile autorului.

224

Un erou nu-și face o fală semănînd foamea și mizeria printre străini, ci suferindu-le el de dragul statului ; nu semănînd moartea, ci înfruntînd-o.

225

Viciul ațîță la război ; virtutea luptă : dacă n-ar exista nici o virtute, ne-am bucura mereu de pace.

228

Să temperăm cît om pofti suveranitatea în cadrul unui stat : nici o lege nu e în stare să împiedice un tiran de-a abuza de autoritatea funcției lui¹.

229

Sîntem nevoiți să respectăm darurile naturii pe care nu ni le poate oferi nici studiul nici averea.

231

Speranțele cele mai ridicole și cele mai îndrăznețe au dus uneori la succese extraordinare.

¹ Cf. maxima 163 : „Cine e mai aspru decît legile e un tiran“.

Socotim că nu luăm în seamă gloria din pură lenevie, în vreme ce ne străduim neînchipuit de mult pentru cele mai mărunte interese.

Ne plac uneori pînă și laudele pe care nu le socotim sincere.

E nevoie de mari posibilități ale minții și ale inimii ca să prețuim sinceritatea cînd ne rănește, sau s-o folosim fără să jignească : puțini oameni sînt destul de înzestrați ca să suporte adevărul, și ca să-l spună.

Există oameni care, fără să se gîndească anume, își fac, despre chipul lor, o părere pe care o împrumută de la simțămîntul care-i domină ; și poate că din pricina aceasta un neghiob se crede pururi chipeș.

Cei care nu sînt decît inteligenți dovedesc înclinare pentru lucrurile mari și pasiune pentru cele mici.

Tot ce-i deosebește pe oameni pare neînsemnat. Din ce e făcută frumusețea sau urîțenia, sănătatea sau infirmitatea, deșteptăciunea sau timpenia ? O ușoară diferență între organe, ceva mai multă sau ceva mai puțină fiere etc. Și, totuși, acest ceva mai mult sau mai puțin are o însemnătate neîțarmurită pentru oameni ; iar cînd judecă altfel, greșesc.

Îi urim pe zeloși, fiindcă disprețuiesc pe față tot ce ne place nouă, în vreme ce ei înșiși se fălesc cu lucruri și mai vrednice de dispreț.

Oricît ne-ar învinui cineva de vanitate, avem nevoie să ni se vorbească despre meritele noastre.

Rareori ne consolăm de marile umilințe ; uităm de ele.

Cînd soarta vrea să-i umilească pe cei înțelepți, îi surprinde în acele ocazii neînsemnate în care

de obicei sînt fără măsuri de precauțiune și fără apărare. Cel mai iscusit om din lume nu poate face ca unele greșeli ușoare să nu atragă uneori după ele nenorociri cumplite ; și își pierde reputația sau averea dintr-o mică imprudență, așa cum altul își rupe piciorul plimbîndu-se prin cameră.

247

Sîntem înmărmuriți cînd greșim iar și cînd vedem că nici chiar nenorocirile noastre nu au putut să ne scape de defecte.

248

Nevoia potolește mai multe necazuri decît rațiunea.

249

Nevoia îndirjește relele pe care nu le poate lecui.

251

Răbdarea este arta de a spera.

252

Deznădejdea copleșește nu numai mizeria, ci și slăbiciunea noastră.

225

Există — poate — mai mulți ușuratici în ceea ce se cheamă lumea bună, decît în categoriile sociale mai puțin înstărite.

256

Oamenii de lume nu discută despre lucruri atît de mărunte ca oamenii din popor ; dar oamenii din popor nu se ocupă de lucruri atît de ușuraticе ca oamenii de lume.

257

Istoria semnalează personalități de seamă care s-au lăsat pradă voluptății sau iubirii ; nu-mi vin în minte unii care să fi fost curtenitori. Ceea ce constituie meritul esențial al unor bărbați nu poate dăinui în alții nici măcar ca o slăbiciune.

258

Ne ținem uneori scai după niște oameni care ni s-au impus prin aparențele lor, ca tinerii care se țin morțiș după cîte o mască, luînd-o drept cea mai frumoasă femeie din lume și o hărțuiesc pînă cînd o obligă să se descopere, dîndu-le în vileag mutra unui omuleț oacheș și cu barbă.

Cînd nu vrei să pierzi nimic, nici să ascunzi ceva din spiritul tău, îi micșorezi de obicei renumele.

Unii scriitori admirabili n-au șovăit să se distingă și prin lucruri amuzante, încîntați să umple intervalul dintre aceste două extreme și să cuprindă întreaga sferă a spiritului uman. În loc să aplaude această universalitate a talentelor lor, publicul a crezut că nu erau în stare să facă față în genul eroic; și nu îndrăznește să-i pună pe picior de egalitate cu acei oameni de seamă care, ferecîndu-se cu grijă într-un singur și frumos caracter, par a nu fi catadixit să spună tot ce-au trecut sub tăcere, lăsînd talentele mărunte în seama unor scriitori mai prejos de ei.

Ceea ce li se pare unora orizont spiritual larg nu este, în ochii altora, decît memorie și ușurință.

E lesne să critici un scriitor, dar e anevoie să-l apreciezi.

Nu micșorez cu nimic admirația datorită ilustrului Racine, cel mai înțelept și mai elocvent dintre poeți, pentru faptul că n-a scris despre multe lucruri cărora le-ar fi sporit frumusețea, mulțumit că și-a arătat într-un singur gen bogăția și sublimitatea spirituală; dar mă văd silit să respect un geniu¹ cutezător și fecund, înălțător, pătrunzător, ușor de înțeles, plin de vigoare, neobosit; la fel de iscusit și de vrednic de prețuire în lucrările de pură desfătare, pe cît de adevărat și de patetic în celelalte; înzestrat cu o vastă imaginație, care a îmbrățișat și a pătruns repede toată ordinea lucrurilor omenești; căruia nici științele abstracte², nici artele³, nici politica, nici moravurile popoarelor, nici concepțiile lor, nici istoriile⁴ lor și nici chiar limba lor nu i-au putut scăpa; ilustru încă din zorii tinereții⁵ prin măreția și prin

¹ Aluzie la Voltaire. Cf. în *Reflecții critice*, articolul intitulat *Despre cîteva lucrări ale lui Voltaire*.

² În 1738, studiînd pe Newton și pe Leibnitz, din dragoste față de marchiza de Châtelet, Voltaire a publicat lucrarea *Elementele filozofiei lui Newton*.

³ Aluzie la *Templul gustului*, lucrare publicată în 1733.

⁴ Aluzie la lucrarea *Istoria lui Carol al XII-lea*, scrisă în 1728 și publicată în 1731.

⁵ Între 1710—1711, Voltaire își ticluiește cu duh primele poezioare și scrie primele ode. Alte înfiripări literare: *Despre urarea lui Ludovic al XIII-lea* (1712); *Despre nenorocirile timpurilor* (1713). Prima lui piesă de teatru, *Oedipe*, datează din 1718.

vigoarea poeziei sale fecunde în cugetări și, îndată după aceea, prin farmecul și prin caracterul original, plin de chibzuință și mereu concis al prozei lui; filozof și pictor sublim, care și-a semănat ideile în chip strălucit în mintea oamenilor, care a zugrăvit pasiunile prin trăsături de foc și de lumină și le-a dat grai, pe scenele noastre¹, cu tot atita dragoste și vehemență; iscusit în a imita trăsăturile caracteristice și în a prinde spiritul lucrărilor de valoare ale fiecărei națiuni, prin vastitatea neînchipuită a geniului său, dar neîmitînd, de obicei, un lucru fără să-l facă mai frumos; strălucitor pînă și în greșelile pe care au socotit unii că le deslușesc în scrierile lui, și astfel încît, cu toate lipsurile inevitabile, alături de calități atît de rare, și în ciuda strădaniilor criticii, le-a dat neconținut de lucru, prietenilor² și dușmanilor³, prin roadele ceasurilor lui de veghe, și a răspîndit printre străini, încă din tinerețe, faima patriei și gloria literaturii noastre, ale cărei graniți le-a lărgit mult în toate genurile.

¹ Creația teatrală rămîne partea cea mai caducă din opera lui Voltaire.

² Prietenii lui Voltaire: D'Alembert, Turgot, Condorcet, Malherbes.

³ Dușmanii: Fréron, Le Franc de Pompignan și abatele Troublot.

Dacă nu vom avea în vedere decît anumite lucrări ale celor mai buni scriitori, vom fi ispitiți să-i disprețuim; ca să-i apreciem după dreptate, trebuie să citim tot.

Nu se cuvine să judecăm oamenii după ce nu știu, ci după ce știu și după felul în care știu.

Ne vine mult mai lesne să ne spoim cu o infinitate de cunoștințe, decît să stăpînim temeinic cîteva.

Pînă cînd se va afla secretul de a face oamenii mai drepți, toți pașii noștri pe tărîmul adevărului nu-i vor împiedica să raționeze greșit; și cu cît vom căuta să-i împingem dincolo de noțiunile comune, cu atît mai mult îi vom pune în situația de a se înșela.

¹ Cf. și escul *Reflecții critice despre Corneille și Racine*: „Nu pe temeiul încercărilor unui scriitor și după un număr foarte restrîns din lucrările lui trebuie să-l judecăm, ci pe temeiul unui număr cît mai mare din lucrările lui și după capodoperele lui”.

Adăugată adevărului, eroarea nu-l sporește : asta nu înseamnă că lărgim tărimul artelor cînd admitem genuri proaste, ci înseamnă că stricăm gustul, că slujim judecata oamenilor, judecată care se lasă ușor ademenită de lucruri noi și care, amestecînd, după aceea, adevărul cu neadevărul, se abate, în curînd, în creațiile sale, de la imitarea naturii, ajungînd astfel, nu după multă vreme, săracă din deșarta ambiție de a da frîu liber imaginației și de a se depărta de vechile modele.

Ceea ce numim noi o cugetare strălucitoare nu este, de obicei, decît expresia înșelătoare care, cu ajutorul unei fărîme de adevăr, ne impune o eroare ce ne uluiește.

Mai toți oamenii de seamă au fost oameni cei mai elocvenți din veacul lor ; creatorii celor mai frumoase sisteme, căpeteniile partidelor și ai sectelor, cei care au avut, în toate timpurile, cea mai puternică înfrîurire asupra minții popoarelor, n-au datorat cea mai de seamă parte din succesele lor

decît elocvenței vii și firești a sufletului lor. Dar nu sînt semne că ar fi cultivat și poezia în chip la fel de fericit : pentru că poezia nu-ți îngăduie să te împarți și pentru că o artă atît de sublimă și de anevoioasă se poate împăca rareori cu încurcăturile afacerilor și cu îndeletnicirile pline de zbucium ale vieții ; în timp ce elocvența se viră pretutindeni, și datorează cea mai mare parte din momelile ei spiritului de diplomatie și de manevră care îi călește pe bărbații de stat și pe politicieni etc.

E o greșeală pe care o săvîrșesc cei mari crezînd că pot împărți cu dărnicie — fără vreo urmare — cuvinte și făgăduieli : oamenii suportă anevoie să li se ia ceea ce și-au însușit, într-un fel, prin speranță ; nu-i poți înșela multă vreme în privința intereselor lor și nimic nu le este mai odios decît să se știe păcăliți. Din pricina aceasta reușește atît de rar înșelăciunea ; este nevoie de sinceritate și de spirit de dreptate, chiar cînd vrei să ademenești. Cei care au amăgit popoarele cu privire la vreun interes obștesc nu neglijau interesele particulare ; iscusința lor consta în a cuceri oamenii prin foloase reale. Cînd cunoști bine oamenii și vrei să-i pui în slujba planurilor tale, nu te bizui pe o momeală atît de nesperioasă cum

este momeala discursurilor și a făgăduielilor. Astfel, marii oratori, dacă îmi este îngăduit să leg laolaltă aceste două lucruri, nu se străduiesc să se impună printr-o urzeală de lingușiri și de șarlatanii, printr-o prefăcătorie neconținută și printr-o vorbire pornită numai din meșteșug ; dacă umblă să amăgească cu privire la un anume punct principal, nu vor izbuti decât prin multă sinceritate și prin adevăruri de amănunt ; căci minciuna este slabă prin propriile ei puteri ; trebuie să se ascundă cu grijă ; iar dacă se întâmplă să-i convingi pe oameni, într-o privință, prin discursuri amăgitoare, nu fără multă trudă o vei obține. Am săvârși o mare greșală conchizînd de aici că în asta ar consta elocvența. Să apreciem, dimpotrivă, prin puterea simplelor aparențe ale adevărului, în ce măsură adevărul însuși este elocvent și superior dibăciei noastre.

277

Mincinosul ¹ este un om care nu știe să înșele ; iar lingușitorul, cel care nu-i înșală de obicei decât pe proști : numai cel care știe să folosească adevărul cu dibăcie și care îi cunoaște elocvența se poate făli că este iscusit.

¹ Vauvenargues mai spune în privința aceasta : „Minciuna este grosolănia oamenilor prefăcuți“.

E oare adevărat că însușirile dominante le exclud pe celelalte ? Cine are mai multă imaginație decât Bossuet, Montaigne, Descartes, Pascal, — toți mari filozofi ? Cine are mai multă judecată și înțelepciune decât Racine, Boileau, La Fontaine, Molière, — toți poeți plini de geniu ? Așadar, nu este adevărat că însușirile dominante le exclud pe celelalte ; dimpotrivă, le presupun. Aș fi foarte surprins dacă un mare poet n-ar avea cunoștințe temeinice în domeniul filozofiei, cel puțin al celei morale, și foarte rar se va întâmpla ca un adevărat filozof să fie cu totul lipsit de imaginație.

279

Descartes a putut să se înșele în unele dintre principiile lui, fără să se înșele în deducții decât cu rare excepții ; deci, am greși, cred, conchizînd, din erorile lui, că imaginația și plăsmuirea nu se împacă bine cu justetea. Marea infumurare a celor care nu recurg la imaginație stă în a se crede singurii judicioși și raționali ; nu observă că erorile lui Descartes, geniu creator, au fost erorile a trei sau patru mii de filozofi, toți oameni fără imaginație. Spiritele inferioare nu săvîrșesc nici o eroare, pe seama lor, pentru că nu sînt în stare să inventeze ceva, chiar și înșelîndu-se ; dar sînt mereu tirîte, fără să știe, de eroarea altora ; iar cînd se înșală după propria lor chibzuință, fapt

care se poate întâmpla adesea, se înșală în amănunte și în deducții, dar erorile lor nu sînt nici destul de verosimile, pentru a fi molipsitoare, nici destul de importante, ca să facă vîlvă.

280

Cei ce s-au născut cu darul vorbirii vorbesc uneori cu atîta claritate și atît de concis despre lucruri mari, încît majoritatea oamenilor nu-și închipuie că vorbesc cu profunzime. Mințile greoaie, sofistii, nu recunosc filozofia cînd darul vorbirii o face înțeleasă de toți, și cînd cutează să zugrăvească adevărul prin trăsături pline de semeție și de îndrăzneală. Socotesc superficială și ușuratică această splendoare expresivă care duce cu ea dovada unor mari cugetări; ei vor definiții, categorisiri, amănunte și argumente. Dacă Locke ar fi redat cu înflăcărare, în puține pagini, înțeleptele adevăruri din scrierile lui, sofistii n-ar fi îndrăznit să-l treacă în rîndul filozofilor din veacul său.

281

Ce nenorocire e faptul că oamenii nu pot, de obicei, să aibă vreun talent, fără să simtă dorința de a le înjosi pe celelalte. Dacă sînt înzestrați cu finețe, ponegresc forța; dacă sînt geometri sau fizicieni, scriu împotriva poeziei și a elocvenței;

și oamenii de lume, care nu se gîndesc că cei care au excelat în vreun gen oarecare judecă nedrept un alt talent, se lasă înrîuriți de aprecierile lor. Astfel, cînd metafizica sau algebra sînt la modă, metafizicienii sau algebriștii hotărăsc reputația poezilor și a muzicienilor, sau dimpotrivă; spiritul dominant îi supune pe ceilalți tribunalului și, de cele mai multe ori, erorilor lui.

283

E o născocire a invidiei, cu prea multă ușurință adoptată de filozofi, maxima care spune că *nu trebuie să-i lauzi pe oameni cît sînt în viață*. Eu spun, dimpotrivă, că trebuie să-i lauzi cît trăiesc, cînd merită să fie lăudați; tocmai în vremea cînd pizma și calomnia, îndirjite contra virtuții și talentelor lor, se străduiesc să le pocească, se cade să îndrăznim a le aduce mărturie. Să ne fie teamă numai de a aduce critici nedrepte, nu și laude sincere.

284

Invidia nu s-ar putea ascunde: ea acuză și judecă fără dovezi; exagerează defectele; găsește înfierări cumplite pentru cele mai mărunte greșeli; graiul ei e plin de fiere, de exagerare și de ocări. Ea se înversunează cu îndirjire și furie împotriva meritului strălucitor; este oarbă, furioasă, lipsită de simțire și brutală.

Mare greșeală săvârșim cînd socotim că un defect, oricare ar fi el, poate să excludă orice virtute, sau cînd privim alianța dintre bine și rău ca pe un monstru sau ca pe o enigmă; numai din lipsă de pătrundere împăcăm atît de puține lucruri între ele.

288

Falșii filozofi se străduiesc să atragă atenția oamenilor, scoțînd în evidență, în mintea noastră, contradicții și dificultăți pe care le creează chiar ei; așa cum alții îi amuză pe copii prin scamatorii cu cărțile de joc care le tulbură judecata, deși totu-i firesc, lipsit de vrăjitorie. Cei care încurcă astfel lucrurile, ca să-și atribuie meritul de a le descurca, sînt niște șarlatani pe tărîmul moralei.

290

E oare potrivit rațiunii sau dreptății faptul că te iubești pe tine însuți? Și de ce vrem ca amorul-propriu¹ să fie pururea un viciu?²

¹ „Amorul-propriu folosit iarăși în loc de dragostea de sine.” (Suard.)

² Maximă îndreptată contra lui Pascal. Cf. și *Introducere la Cunoașterea spiritului uman*, § 24.

Dacă există o iubire de noi înșine în chip firesc îndatoritoare și compătimitoare, și un alt amor-propriu lipsit de omenie și de spirit de dreptate, nesăbuit și fără noimă, se cade să le confundăm?

292

Și chiar dacă ar fi adevărat că oamenii n-ar fi virtuoși decît din rațiune, ce ar urma de aici? De ce oare, de vreme ce sîntem lăudați pe bună dreptate pentru sentimentele noastre, n-am fi lăudați și pentru rațiunea noastră? E mai puțin a noastră decît voința?

294

Există germenii de bunătate și de dreptate în inima oamenilor: dacă tronează în ea propriul lui interes, citez să spun că lucrul acesta este nu numai potrivit firii, dar și potrivit dreptății, cu condiția ca nimeni să nu sufere de pe urma acestui amor-propriu, sau ca societatea să piardă de pe urma lui mai puțin decît cîștigă.

295

Cel care caută gloria pe calca virtuții nu cere decît ce merită.

Totdeauna am găsit că e ceva ridicol în faptul că filozofii au făurit o virtute incompatibilă cu natura omului și că, după ce au închipuit-o astfel, s-au pronunțat cu răceală că nu există nici o virtute. N-au decît să vorbească oricît ar vrea despre năluca închipuirii lor; pot să renunțe la ea sau s-o nimicească după bunul lor plac, de vreme ce au creat-o: dar adevărata virtute, aceea căreia nu vor să-i spună cu acest nume, nefiind în conformitate cu definițiile lor, cea care este opera naturii, nu a lor, și care constă mai cu seamă în bunătatea și vigoarea sufletului, aceasta nu ține de fantezia lor și va dăinui pururi, cu trăsături de neșters.

297

Trupul își are grațiile lui; spiritul, talentele lui; inima să nu aibă oare decît vicii? Și omul, care este în stare să cugete, să nu fie capabil de virtute?

298

Sîntem capabili de prietenie, de dreptate, de omenie, de compătimire și de judecată. O, prieteni, ce este așadar virtutea?

Ceea ce face că majoritatea cărților de morală sînt atît de sarbede se datorează faptului că autorii lor nu sînt sinceri; și faptului că, repetîndu-se fără vlagă unii pe alții, n-ar cuteza să-și dea la lumină propriile lor maxime și sentimentele lor ascunse. Astfel, nu numai în morală, dar în orice domeniu cu putință, mai toți oamenii își petrec viața spunînd și scriind ce nu gîndesc, iar cei care mai păstrează încă oarecare dragoste pentru adevăr stîrnesc împotriva lor minia și prejudecățile publicului.

301

Nu există minți omenesti în stare să cuprindă toate fețele fiecărui subiect, și aici e, pare-mi-se, izvorul cel mai obișnuit al erorilor oamenilor. Pe cînd cea mai mare parte a unei națiuni trăiește în sărăcie, dispreț și trudă, cealaltă, copleșită de onoruri, distracții și plăceri, nu se mai satură admirînd puterea politicii, care ajută la înflorirea artelor și a comerțului, și face statele de temut.

303

Cît de mare este uneori slăbiciunea și inconsecvența oamenilor! Ne mirăm de grosolanția străbunilor noștri, care totuși mai domnește încă în

cea mai mare parte a națiunii ; și noi disprețuim totodată literatura și cultura spirituală, singurul avantaj care ne deosebește de strămoșii noștri.

306

Inimii noastre îi revine sarcina să hotărască ierarhia intereselor noastre, iar rațiunii — să le conducă.

307

Mediocritatea spirituală și lenea fac mai mulți filozofi ¹ decît meditația.

308

Nimeni nu este ambițios din rațiune, nici vicios din lipsă de duh.

310

Comerțul este școala înșelăciunii.

311

Văzînd cum procedează oamenii, am fi îndemnați uneori să gîndim că viața omenească și ros-

¹ „In înțelesul de oameni care sînt conșavenți cu ei înșiși în toate împrejurările vieții.” (Pierre Chambry.)

turile lumii sînt un joc serios, în care sînt îngăduite toate șiretlicurile pentru a uzurpa bunul altuia, cu riscul primejdiei și al averii noastre și în care cel norocos îl despoaie cu tot dichisul pe cel mai nenorocos, sau pe cel mai puțin destoinic.

312

Grozav spectacol să privești oamenii meditînd în taină cum să-și facă rău unii altora, și să-i vezi siliți, totuși, să se ajute unii pe alții, contra imboldurilor sau a intențiilor lor.

314

Acțiunile noastre nu sînt nici atît de bune nici atît de vicioase ca dorințele noastre.

316

Nepăsarea noastră față de adevăr în morală provine din faptul că sîntem hotărîți să ne urmăm pasiunile, orice s-ar întîmpla ; de aceea, nu șovăim cînd trebuie să acționăm, cu toată nesiguranta părerilor noastre. N-are importanță, spun oamenii, să știi unde este adevărul, dacă știi unde se află plăcerea.

Oamenii sînt mai încrezători în datinele și tradițiile strămoșilor, decît în judecata lor.

E ușor să-i înșelăm chiar pe cei mai destoinici, propunîndu-le lucruri care le depășesc mintea, dar care le atrag inima.

Cum e firesc să dăm, fără dovadă, crezare multor lucruri, nu e mai puțin firesc să punem la îndoială altele, cu toate dovezile lor.

Cine să se mai mire de greșelile antichității, dacă se gîndește că și astăzi, în cel mai filozofic dintre toate veacurile, destui oameni cu multă minte n-ar îndrăzni să se așeze la o masă cu trei-sprezece tacîmuri.

Credința este mîngîierea celor amărîți și spaima celor fericiți.

Scurta durată a vieții nu ne poate face să ne abatem de la desfătările ei, nici să ne consolăm de necazurile ei.

Cînd prezinți fără părtinire argumentele unor grupuri opuse și cînd nu ții cu nici unul, se pare că te înalți intrucîtva deasupra tuturor taberelor. Cereți-le totuși acestor filozofi neutri să aleagă o părere sau să stabilească singuri ceva; veți vedea că nu sînt mai puțin stingheriți decît toți ceilalți. Lumea este plină de oameni cu firi reci, care, nefiind în stare prin ei înșiși să inventeze, se consolează respingînd toate invențiile altora și, disprețuind în afară multe lucruri, cred că se fac mai vrednici de prețuire.

Cine sînt cei ce pretind că lumea a îmbătrînit? Îi cred fără greutate. Ambiția, gloria, iubirea, pe scurt, toate pasiunile din primii evi nu mai pricinuesc aceleași dezordini și aceeași vîlvă. Și asta, poate nu pentru că pasiunile acestea ar fi astăzi mai puțin înflăcărate decît odinioară; ci pentru că le renegăm și le combatem. Spun așadar că lumea este ca un bătrîn care își păstrează

toate dorințele tinereții, dar căruia îi este rușine și se ascunde, fie pentru că i s-au deschis ochii și vede altfel valoarea multor lucruri, fie pentru că vrea să pară ca atare.

328

Oamenii își ascund, din slăbiciune și din teama de a nu fi disprețuiți, cele mai dragi, cele mai statornice și uneori cele mai virtuose imbolduri lăuntrice.

330

Sîntem prea neatenți sau prea preocupați de noi înșine ca să ne cunoaștem mai profund unii pe alții : cine a văzut niște măști la un bal, dansînd prietenește împreună și ținîndu-se de mîină fără să se cunoască, ca să se despartă după o clipă și să nu se mai vadă sau să le pară rău unora de ceilalți, își poate face o părere despre lume.¹

335

Fără entuziasm, nu ne înălțăm la marile adevăruri ; sîngele-rece discută, dar nu născoceste ; ca să fie cineva un adevărat filozof, are, poate, nevoie de foc și de justete în egală măsură.

¹ Aici se opresc *Maximele* publicate de Vauvenargues în ediția a II-a. Următoarele sînt postume.

337

La Bruyère era un mare pictor, și nu era — poate — un mare filozof ; ducele de La Rochefoucauld era filozof, dar nu era pictor.

341

Atrageți atenția asupra unei cugetări dintr-o lucrare, și vi se va răspunde că nu este nouă ; întrebați atunci dacă este adevărată, și veți vedea că nu vor ști nimic.

342

Dacă vreți să spuneți lucruri mari, deprindeți-vă mai întîi să nu spuneți niciodată lucruri neadevurate.

344

Ceea ce mulți oameni numesc astăzi scris greoi este exprimarea pe șleau a adevărului, fără sulemeneli, fără glumă și fără strălucire.

350

Nu există poet în proză ; dar e mai multă poezie în Bossuet decît în toate poemele lui La Motte.

Cum sînt mulți soldați și puțini viteji, la fel vedem mulți versificatori și mai deloc poeți. Oamenii dau buzna cu grămada spre ocupațiile onorabile, fără altă vocație decît vanitatea lor și, cel mult, dragostea de glorie.

Învățăm copiii să se teamă și să se supună; avariția, orgoliul sau timiditatea părinților îi învață pe copii economia, aroganța sau supunerea. Îi mai stimulăm să fie imitatori, lucru spre care sînt și așa prea înclinați; nimeni nu se gîndește să-i facă originali, cutezători, independenți.

Simțirea nu ne este suspectă de falsitate.

Lipsa de ambiție, la cei mari, este uneori izvorul multor vicii; de aici li se trage disprețul față de îndatoriri, aroganța, lașitatea și moliciunea. Ambiția, dimpotrivă, îi face accesibili, harnici, cinstiți, serviabili etc., și îi îndeamnă să cultive virtuțile cu care n-au venit pe lume, merit adesea mai presus chiar de virtuțile acestea, pentru că e de obicei mărturia unui suflet viguros.

Sînt mereu surprins de faptul că regii nu încearcă să vadă dacă cei care scriu lucruri mari nu ar fi în stare să le realizeze: aceasta provine, după cît se pare, din lipsa lor de timp pentru lectură.

Un monarh care nu-i decît bun își iubește slujitorii, miniștrii, familia și favoritul, dar nu este legat de stat; trebuie să fie cineva un rege mare ca să-și iubească poporul.

Suveranul care nu-și iubește poporul poate fi un om de seamă, dar nu poate fi un rege mare.

Un om cinstit poate să fie indignat de cei pe care îi socotește că nu merită situația la care au ajuns; dar nu e în stare să le-o invidieze.

Cînd cineva este pătruns de vreun mare adevăr, pe care îl simte din plin, să nu-i fie teamă să-l

spună, cu toate c-a mai fost spus de alții. Orice cugetare este nouă cînd autorul o exprimă într-un mod personal.

400

O carte într-adevăr nouă și originală ar fi aceea care ne-ar face să iubim vechi adevăruri.

401

A spus oare cineva că, pentru a zugrăvi cu îndrăzneală, trebuie mai ales să fii adevărat într-un subiect nobil și să nu înzorzonezi natura, ci s-o arăți așa cum este ea ? Dacă a spus-o, putem s-o repetăm ; căci nu se pare că oamenii își aduc aminte de lucrul acesta, și au gustul atît de stricat, încît numesc îndrăzneț, nu zic ceva care este verosimil și se apropie de adevăr, ci ceea ce se depărtează mai mult de el.

403

Trebuie să suportăm criticile luminate și imparțiale care li se aduc unor oameni sau unor lucrări dintre cele mai vrednice de prețuire : urăsc acea inflăcărare a cîtorva oameni care nu pot în-

gădui să se despartă, în cei pe care îi iubesc, defectele de frumuseți, ținînd să impună totul.

405

Politica este cea mai mare dintre toate științele.

406

Adevărații oameni politici cunosc mai bine oamenii decît cei care își fac o îndeletnicire din filozofie ; vreau să spun că ei sînt filozofi mai adevărați.

409

Uneori e mai greu să cîrmuiești un singur om decît să cîrmuiești un mare popor.

416

Un scriitor care nu are talentul descrierii trebuie să evite, în toate, detaliile.

417

Nu există caractere atît de mici pe care să nu le putem face plăcute, prin colorit : dovadă *Ama-torul de flori* al lui La Bruyère.

Același merit care duce la imitarea unor lucrări le face să îmbătrânească.

Cu toate acestea, lucrările oamenilor de seamă, atât de studiate și atât de imitate, își păstrează, în ciuda timpului, un caracter mereu original : pentru că nu stă în puterea celorlalți oameni să conceapă și să exprime cu aceeași desăvârșire chiar lucrurile pe care le cunosc ei mai bine. Tocmai modul acesta atât de viu și de perfect de a concepe și de a exprima caracterizează, în toate genurile, oamenii de geniu și face ca ideile cele mai simple și mai comune să nu mai poată îmbătrâni de îndată ce au trecut prin mîna lor.

Nu insuflă virtutea prin violență.

Omenia este prima virtute.

Virtutea nu poate face fericirea celor răi.

Singurătatea este pentru minte ceea ce este dieta pentru corp : fatală, cînd e prea îndelungată, deși necesară.

Puține nenorociri sînt fără leac ; disperarea e mai amăgitoare decît speranța.

Este mai multă slăbiciune decît judecată în a te simți umilit de ce-ți lipsește, și aceasta este pricina oricărei joshicii.

Numai adevărul dăinuiește.

Mintea nu poate înlocui cultura.

Interesul, nu spiritul, este sarea conversației ; spiritul nu este, cred eu, plăcut în conversație de-

cît în măsura în care stîrnește pasiunile, în afară de cazul cînd n-o fi chiar el pasiunea celor care vorbesc.

480

Ne plictisim cu mulți oameni, și nu ne amuzăm cu alți cîtiva, decît din vanitate.

482

Există oameni care trăiesc fericiți fără să știe.

483

Pasiunile oamenilor sînt tot atîtea căi deschise pentru a ajunge pînă la ei.

486

Scriitorii mediocri au mai mulți admiratori decît invidioși.

487

Nu există scriitor atît de ridicol încît să nu-l fi socotit cineva excelent.

491

Generozitatea dă mai puține sfaturi decît ajutoare.

494

Fără nesiguranța ei, gloria ar fi cea mai înflăcărată dintre pasiunile noastre.

495

Gloria umple lumea cu virtuți, și, ca un soare binefăcător, acoperă tot pămîntul cu flori și roade.

496

Gloria îi face frumoși pe eroi.

499

Am rivni mai puțin stima oamenilor, dacă am fi mai siguri că sîntem demni de ea.

503

Lucrurile inutile pe care le știm sînt mai numeroase decît cele necesare pe care le ignorăm.

Cred că n-au existat scriitori care să fi fost mulțumiți de veacul lor.

Chiar dacă n-am privi istoria antică decît ca pe un roman, tot ar merita să fie respectată ca o zugrăvire fermecătoare a celor mai frumoase moravuri de care ar putea fi vreodată în stare oamenii.

Fiecare categorie umană își are greșelile și luminile ei ; fiecare popor își are moravurile și geniul lui, potrivit situației lui ; grecii, pe care i-am întrecut în finețe, ne întreceau în simplitate.

Despre orice subiect am scrie, nu scriem niciodată de ajuns pentru cei mulți, și scriem totdeauna prea mult pentru cei iscusiți.

Un scriitor nu e niciodată atît de slab cum e cînd tratează fără vigoare marile subiecte.

Mediocritatea nu comportă nimic mare.

Nu renunțăm la bunurile pe care ne simțim în stare să le dobîndim.

Marii regi, marile căpetenii, marii cîrmuitori politici și scriitorii sublimi sînt oameni ; toate epitetele fastuoase cu care ne amețim nu vor să spună nimic mai mult.

Cine își dă cuvîntul cu ușurință, cu aceeași ușurință nu-l ține.

Cei mari își vînd prea scump protecția, ca să ne socotim obligați la vreo recunoștință.

Inseamnă să joci o comedie nerușinată uzîndu-ți elocința pentru consolarea unor dureri prefăcute, bine cunoscute ca atare.

Născocirea este unica dovadă a geniului.

Vanitatea este primul interes și prima plăcere a celor bogați.

Oamenii mari sînt uneori mari pînă și în lucrurile mici.

Vorbim și scriem arareori așa cum gîndim.

Există mai multe situații mari decît talente mari.

Orice serviciu le-am face oamenilor, nu le facem niciodată atîta bine cît cred ei că merită.

Familiaritatea și prietenia fac mulți ingrați.

Influența asupra oamenilor face mai mult decît bogăția.

Există oameni foarte de treabă care nu scapă de plictiseală decît în dauna societății.

Aș consimți să viețuiesc sub un tiran, cu condiția să nu depind decît de capriciile lui, dar să fiu eliberat de tirania modelor, a datînelor și a prejudecăților ; cea mai mică dintre robiile noastre este robia legilor.

Nevoia ne scapă de greutatea alegerii.

Cine condamnă activitatea condamnă fecunditatea. A acționa nu-i altceva decît a produce ; fiecare acțiune este o ființă nouă care începe, și care nu era. Cu cît acționăm mai mult, cu atît producem mai mult, cu atît trăim mai mult, căci soarta lucrurilor omenești stă în a nu putea să se mențină decît printr-o generare continuă.

Oamenii disprețuiesc literatura, pentru că o judecă așa cum judecă meseriile, după utilitatea ei pentru avere.

O maximă care are nevoie de dovezi nu-i bine ticluită.

Seritorii ne iau avutul, și-i schimbă înfățișarea, ca să ne dea plăcerea de a-l regăsi.

Arta de a plăcea, arta de a gândi, arta de a iubi, arta de a vorbi — frumoase învățăminte, dar puțin folositoare, când nu sînt predate de către natură.

Cei care scapă de mizeriile sărăciei nu scapă de ale orgoliului.

Orgoliul este consolator al celor slabi.

Soarele este mai puțin strălucitor, cînd se arată iar după zile de furtună, decît virtutea care învinge o persecuție îndelungată și plină de invidie.

Zilele întunecate și reci ale toamnei întruchiepează apropierea bătrîneții; nu există nimic în natură care să nu fie o imagine a vieții omenești, pentru că viața omenească este ea însăși o imagine a tuturor lucrurilor și tot universul este cîrmuit de aceleași legi.

Cei care ponegresc mereu arareori dăunează; ei își pun în gînd mai mult rău decît pot face.

Defectul unic, într-un sens, al tuturor lucrărilor este prea marea lor lungime.

Aș aproba cu tărie știința universală, dacă oamenii ar fi în stare de ea; dar prețuiesc mai mult un tîmplar care își cunoaște meseria, decît un pa-

lavrăgiu care crede că știe tot, dar care nu știe nimic.

648

Socotesc că este o mare deosebire între a face prostii și a face nebunii : un om mediocru poate să nu facă nebunii, dar nu s-ar putea fori de a face multe prostii.

651

Disprețuim fabulele din țara noastră, iar mulți nu le cunosc ; dar sper că vor face într-o zi parte din educația copiilor noștri. Este drept ca fabulele să ajungă la nepoții noștri, și chiar așa trebuie să se întâmple, întrucât noi învățăm astăzi, cu atita grijă, fabulele antichității.

652

Țelul prozei este să dea grai lucrurilor ; dar proștii își închipuie că rima este singurul țel al poeziei, și, de îndată ce versurile lor au numărul obișnuit de silabe, se gîndesc că ce-au făcut ei cu atita trudă merită truda lecturii.

655

Nu iscusința trebuie să domine într-o lucrare. O carte este un monument public ; or, orice monu-

ment trebuie să fie mare și solid. Finețea trebuie să se realizeze cu atita simplitate, încît s-o simțim, oarecum, fără s-o observăm. După părerea mea, numai lucrurile pe care nu le putem spune fără înconjur ne este îngăduit să le spunem cu iscusință.

677

Amorul este mai năprasnic decît amorul-pro-priu, întrucît cineva poate să iubească o femeie în ciuda disprețului ei.

680

O femeie urită, inzestrată cu ceva duh, este adesea răutăcioasă din pricina mîhnirii pe care o are de a nu fi frumoasă, cînd vede că frumusețea ține loc de orice.

683

Cine mai e atît de ușuratic ca un francez ? Cine se duce, ca el, la Veneția, ca să vadă gondole ?

698

Nimic prea lung nu e foarte plăcut, nici chiar viața ; cu toate acestea ne este dragă.

79

Primii scriitori lucrau fără model, și nu luau nimic decât de la ei înșiși; de aceea sînt inegali și plini de mii de locuri slabe, în ciuda talentului lor divin. Cei care au avut succes după ei s-au inspirat din plăsmuirile lor și, datorită acestui lucru, se țin mai bine. Nimeni nu găsește totul în propria lui zestre.

702

Cel care va ști să cugete cu mintea lui și să infiripe idei nobile, să ia, dacă va putea, stilul și ticluirea distinsă a măestrilor: toate bogățiile expresiei aparțin de drept celor care știu să le folosească la locul potrivit.

703

Nu trebuie să ne temem nici să dăm iarăși grai unui adevăr vechi, cînd putem să-i dăm mai mult relief printr-o ticluire mai bună, ori să-l asociem cu un alt adevăr, care să-l lămurească, alcătuiind un ansamblu de temeuri. Plăsmuitorii au darul să prindă legătura dintre lucruri și să le pună în ordine; iar descoperirile celor din vechime apar-

țin mai puțin primilor lor autori decât celor care le fac folositoare.¹

704

Un om de lume este socotit ridicol din pricina talentului și a gustului său pentru scris. Îi întreb pe oamenii chibzuiți: Ce fac cei care nu scriu?

705

Proastă alegere, pentru o femeie, cochetăria: rar se întîmplă ca femeile de teapa aceasta să inspire mari pasiuni; iar asta nu din pricină că sînt ușurate, cum se crede îndeobște, ci pentru că nimeni nu vrea să fie păcălit. Virtutea ne face să disprețuim falsitatea și amorul-propriu ne face s-o urîm.

706

E o tărie, la bărbați, faptul că au pasiuni, ori incapacitate și slăbiciune? E o fală să fii scutit de pasiuni, sau dovada lipsei unei înzestrări deosebite? Ori totul este un amestec de slăbiciune și de tărie, de măreție și de micime?

¹ Cf. Pascal (*Cugetări*): „Să nu se spună că n-am spus nimic nou: orînduirea materiei este nouă. Cînd jucăm mingea și unul și altul jucăm cu aceeași minge: dar unul o plasează mai bine” etc.

Severitatea legilor înseamnă omenie pentru po-
poare ; la oameni, este dovada unei minți înguste
și crude : numai nevoia o poate face nevinovată.

Dacă n-ar exista altă stăpînire legitimă decît
aceea care se exercită pe temelul dreptății, n-am
datora nimic regilor răi.

Rareori să te bizui pe stima și pe încrederea
unui om care se vîră în toate interesele tale, dacă
nu-ți vorbește numai decît de interesele lui.

Misterul în care ne învăluim planurile e uneori
mai mult o dovadă de slăbiciune decît de lipsă
de discreție și adeseori mai mult ne dăunează.

Cei cu îndeletniciri josnice, cum sînt hoții și
femeile pierdute, își fac o fală din fărădelegile

lor, și pe oamenii cinstiți îi socotesc drept niște
trași pe sfoară : în adîncul cugetului lor, majori-
tatea oamenilor disprețuiesc virtutea, dar puțini
disprețuiesc gloria.

O prefață proastă lungește considerabil o carte
proastă ; dar ceea ce este bine gîndit este bine
gîndit, și ceea ce este bine scris este bine scris.

Lucrările mediocre trebuie să le scurtăm : n-am
văzut niciodată vreo prefață plictisitoare în frun-
tea unei cărți bune.

Orice trufie ostentativă este copilărească ; dacă
se biziue pe titluri închipuie, este ridicolă ; iar
dacă titlurile sînt nesorioase, este josnică : trăsă-
tura adevăratei semeții constă în a fi totdeauna la
locul ei.

Nu ești chemat la conducerea marilor dregăto-
rii, nici la rostuirea științelor, a artelor frumoase

sau a virtuții, cînd nu ții la ele de dragul lor, independent de considerația de care se bucură ; așadar, le-am cultiva fără rost în aceste condiții : nici mintea, nici vanitatea nu pot să-ți dea talent.

720

Femeile nu pot pricepe că există și bărbați de-zinteresați față de ele.

721

Un om care trăiește în lume nu are cum să nu fie curtenitor.

722

Oricare ar fi de obicei avantajele tinereții, un tînăr nu este bine văzut de femei, pînă ce n-au făcut din el un negliob.

723

E nostim că din pudoare li s-a făcut o lege femeilor, care nu prețuiesc, la bărbați, decît obrăznicia.

724

Nu lăudăm o femeie, nici un scriitor mediocru cum se laudă ei.

725

O femeie care crede că se îmbracă bine nu bănuiește, spune un scriitor, că îmbrăcăminte ei va ajunge cîndva la fel de caraghioasă ca pieptănătura Caterinei de Medici : toate modele care ne-au prins în mreji vor îmbătrîni — poate — înaintea noastră, chiar și rafinamentul.

726

Puține sînt lucrurile pe care le știm bine.

727

Dacă nu scriem pentru că gîndim, nu are rost să gîndim în vederea scrisului.

728

Tot ce n-am gîndit decît pentru alții este de obicei prea puțin firesc.

729

Claritatea este bună-credința filozofilor.

730

Precizia este strălucirea maștrilor.

Precizia te ferește de prolixități și este o dovadă a ideilor.

Caracteristica unei expresii potrivite constă în faptul că chiar în tichuiri echivoce nu-i poți da decât un înțeles.

Marii filozofi sînt geniile rațiunii.

Ca să ne dăm seama dacă o cugetare este nouă, n-avem decât s-o exprimăm cît mai simplu.

Există puține cugetări sinonime, dar multe care se aseamănă.

Cînd un om cu minte sănătoasă nu găsește rostul unei cugetări, se vede cît de colo că ea nu e bună.

Primim uneori laude mari, înainte de a merita unele cumpătate.

Reputațiile dobîndite pe căi necinstite se schimbă în dispreț.

Speranța este cel mai folositor sau cel mai primejdios dintre bunuri.

Eroarea este noaptea minților omenеști și capcana nevinovăției.

Semi-filozofii nu laudă eroarea decât ca un omagiu adus, fără să vrea, adevărului.

Cel care și-ar dori cu tot dinadînsul iluzii ar avea mai multe decât își dorește.

Înțelepciunea este tiranul celor slabi.

Libertatea prea mare de moravuri lărgeste cercul tuturor virtuților și al tuturor viciilor.

Primul suspin al copilului este un suspin după libertate.

Nepăsarea este somnul minții omenești.

Pasiunile cele mai înflăcărâte sînt cele al căror țel este cel mai apropiat, ca jocul, dragostea etc.

Cînd frumusețea domnește asupra ochilor, se prea poate să mai domnească și în altă parte.

Nu toți supușii frumuseții își cunosc suverana.

Dacă slăbiciunile dragostei se pot ierta, li se pot ierta mai ales femeilor care domnesc prin ea.

Statornicia este himera iubirii.

Cei care nu mai sînt în stare să placă femeilor, și își dau seama, se lecuiesc de ele.

Primele zile ale primăverii au mai puțin farmec decît virtutea care abia mijeste într-un tînăr.

Luminile aurorei nu sînt atît de plăcute ca primele licăriri ale gloriei.

Utilitatea virtuții este atît de vădită, încît cei răi o practică din interes.

Nimic nu este mai folositor ca reputația și nimic nu dă atît de sigur reputația ca meritul.

Gloria este dovada valorii.

Economia prea mare amăgește mai mulți inși decît dărnicia nesăbuită.

Dărnicia nesăbuită nu-i înjosește pe cei pe care nu-i face celebri.

Dacă un bărbat înglodat în datorii și fără copii își face rost de cîteva rente viagere și se înfruptă, prin chiverniseala aceasta, din plăcerile vieții, noi spunem că e un nebun care și-a mîncat averea.

Dărnicia și dragostea de literatură nu ruinează pe nimeni ; dar robii averii socotesc totdeauna virtutea prea scump plătită.

Încercăm de obicei să ne facem o situație prin talente pe care nu le avem.

Nu există viciu care să nu-ți fie dăunător, cînd ești lipsit de duh.

Am tot căutat să văd dacă nu există vreun mijloc să te căpătuiești fără merit, și n-am găsit nici unul.

Cu cît ținem mai puțin să fim vrednici de averea noastră, cu atît mai mult trebuie să ne dăm osteneala de a o înfiripa.

Literații au și ei un loc într-o societate aleasă, dar ultimul.

Proștii se folosesc de oamenii de duh, așa cum cei scunzi poartă tocuri înalte.

Există oameni despre care este mai bine să nu vorbim decît să-i lăudăm după meritul lor.¹

777

Nu trebuie să încercăm a fi pe placul invidioșilor.

778

Disprețul față de firea pe care o avem este o greșeală a rațiunii noastre.

779

Puțină cafea după masă ne face să avem o părere bună despre noi, așa cum, uneori, nu e nevoie decît de o mică glumă, ca să dărim o mare trufie.

780

Îi constrîngem pe tineri să se folosească de bunurile lor, de parcă ar fi lucru sigur că vor îmbătrîni neapărat.

¹ Suard interpretează astfel reflecția lui Vauvenargues : „Adică, cred eu, există oameni al căror merit este într-un domeniu atît de neserios și de jalnic, încît a-i lăuda după meritul lor ar însemna să-i facem ridicoli“.

Pe măsură ce sporesc nevoile firii, vîrsta restringe nevoile imaginației.

782

Toată lumea se amestecă în viața unui bolnav, — preoți, doctori, servitori, străini, prieteni ; pînă și îngrijitoarea se crede în drept să-l povățuiască.

783

Cînd îmbătrînești, trebuie să te dichisești.

784

Zgîrcenia vestește amurgul vîrstei și fuga zorită a plăcerilor.

785

Zgîrcenia este ultima și cea mai tiranică dintre pasiunile noastre.

786

Cei mai mari miniștri au fost aceia pe care îi rînduise întîmplarea cît mai departe de minister.

Știința planurilor de viitor constă în prevenirea greutăților de înfăptuire.

Sfiala executării zădărnicește acțiunile cutezătoare.

Făgăduim mult ca să ne scutim de a da cîte ceva.

Interesul și lenevia spulberă făgăduințele — uneori sincere — ale vanității

Darurile făcute din interes sînt supărătoare.

Dacă ar fi cu putință să dăruim fără să pierdem ceva, tot s-ar mai găsi oameni cărora să nu le ajungi cu prăjina la nas.

Necredinciosul inveterat îi spune lui Dumnezeu „De ce-ai făcut, Doamne, nenorociți pe lume ?“

Avarii nu se fălesc de obicei cu multe lucruri.

Nebunia celor care reușesc constă în a se socoti iscusiți.

Zeflemisirea înseamnă punerea amorului-propriu la încercare.

Voioșia este mama vorbelor de duh.

Cugetările sînt vorbele de duh ale filozofilor.

Oamenii greoi sînt dirji.

Ideile noastre sînt mai pline de imperfecțiuni decît limba.

Graiul și mintea își au limitele lor ; adevărul nu are sfîrșit.

Natura le-a dat oamenilor felurite talente : unii vin pe lume să inventeze, iar alții să înfrumusețeze ; dar aurarul atrage mai multe priviri decît arhitectul.

O brumă de bun-simț ar spulbera mult spirit.

Caracteristica spiritului neautentic stă în a nu se arăta decît în dauna rațiunii.

Mintea are nevoie să fie ocupată cu ceva ; motiv să vorbim mult, în loc să gîndim un pic.

Cînd nu știm să stăm de vorbă cu noi înșine și să ne distrăm singuri, ținem să stăm de vorbă cu alții și să-i distrăm.

Veți găsi foarte puțini leneși pe care să nu-i stingherească trîndăvia ; iar dacă veți intra într-o cafenea, veți vedea acolo că lumea joacă „dăme“.

Leneșii doresc neconținut să facă ceva.

Rațiunea nu trebuie să conducă virtutea, ci să-i țină locul.

Socrate știa mai puține lucruri decît Bayle¹ și decît Fontenelle ; există puține științe folositoare.

¹ „Autorul vrea să spună că Socrate era mai înțelept, iar Bayle mai savant. Viețile acestor doi oameni au fost atît de diferite, încît nu pot fi puse față în față și era nevoie de un fapt mai vădit pentru a dovedi că există puține științe folositoare. Fără îndoială, cel care nu este decît savant și rămîne ferecat în biroul lui, fără să-și

Povețele ușor de aplicat sînt cele mai folositoare.

815

A-i povățui pe oameni înseamnă a le da temeiuri de acțiune de care nu au habar.

816

Nu avem încredere în purtarea celor mai de seamă personalități, dar nu ne arătăm neîncrederea în sfaturile pe care le dăm.

817

Vîrsta ne poate da oare dreptul să conducem rațiunea ?

818

Credem că avem dreptul să facem un om fericit în detrimentul lui, dar nu vrem ca dreptul acesta să-l aibă el.

lumineze semenii printr-o lucrare folositoare, nu face cît omul virtuos, care a citit puține cărți, dar care și-a închinat viața ajutării semenilor săi. Dacă acesta este adevărul pe care a voit să-l dovedească autorul prin maxima lui, adevărul nu avea nevoie decît să fie enunțat ; dar se pare că Vauvenargues avea un fel de pornire împotriva lui Bayle." (Fortia.)

Dacă un om este adesea bolnav și dacă, după ce a mîncat o cireasă, este răcit a doua zi, nu pregetăm să-i spunem, ca să-l consolăm, că e *din vina lui*.

820

Există mai multă severitate decît dreptate.

821

Ar trebui să ni se ierte, cel puțin, greșelile care n-ar mai fi socotite greșeli, fără nenorocirile abătute asupra noastră.

822

Imprejurările vîtrege fac mulți vinovați și mulți nechibzuți.

823

Nu sîntem totdeauna atît de nedrepti față de dușmanii noștri ca față de rudele noastre.

824

Ura celor slabi nu e atît de primejdioasă pe cît e prietenia lor.

În prietenie, în căsnicie, în dragoste și în orice altă legătură, ținem să fim avantajați ; și cum legătura părinților, a fraților, a prietenilor, a îndrăgostiților etc. e mai continuă, mai strinsă și mai vie decât oricare alta, nu trebuie să fim surprinși că vom da, aici, peste mai multă nerecunoștință și nedreptate.

826

Ura nu este mai puțin nestatornică decât prietenia.

827

Mila e mai puțin duioasă ca iubirea.

828

Lucrurile pe care le știm mai bine sînt cele pe care nu le-am învățat.

829

În lipsa unor lucruri nemaipomenite, ne place să fim poftiți a da crezare celor care par astfel.

Mintea sporește naivitățile simțirii, ca să-și atribuie meritul acesta.

831

Întoarcem pe dos o cugetare ca pe o haină, ca să ne folosim de ea în mai multe rînduri.

832

Sîntem măguliți cînd ni se înfățișează ca o taină un lucru pe care l-am gîndit în chip firesc.

833

Nu-i apreciem cine știe cît pe filozofi din pricină că nu ne vorbesc îndeajuns despre lucrurile pe care le știm.

835

Oricît de mare ar fi meritul cuiva care nu se uită la funcțiile înalte, poate că există un merit și mai mare : acela de a le îndeplini cum se cuvine.

836

Cînd gîndurile mari ne înșeală, ne amuză.

Nu există ticluitoari de stihuri care să nu se socotească mai presus de Bossuet, simplu autor de proză ; și, cum e și firesc, nimeni nu gîndește, pe semne, cu atît de puțin temei ca un geniu ratat.

Versificatorul nu recunoaște vreun judecător competent pentru scrierile lui ; dacă nu scrii versuri, nu te pricepi la așa ceva ; iar dacă scrii, îi ești rival.

Același versificator crede că vorbește graiul zeilor, cînd nu vorbește graiul oamenilor ; e ca un actor prost, care nu poate declama așa cum se vorbește.

Un alt cusur al poeziei proaste stă în lungirea prozei, așa cum poezia bună se distinge prin scurtarea ei.

Nu e nimeni care să nu gîndească despre o lucrare în proză : „Dacă mi-aș da osteneala, eu aș

face-o mai bună“. Le-aș spune multora : „Ticluiți o singură reflecție demnă de așternut pe hîrtie“ !

Nu tot ce socotim un defect în morală este așa.

Observăm multe vicii, ca să admitem puține virtuți.

Interesul unei singure pasiuni, adesea nefericite, le ține uneori pe toate celelalte în captivitate ; iar rațiunea îi poartă lanțurile fără să le poată rupe.

Există, dacă îndrăznim s-o spunem, unele slăbiciuni strîns legate de firea noastră.

Dacă ținem la viață, ne temem de moarte.¹

¹ „Asta pare în afară de orice îndoială. Cu toate acestea, întîlnim adesea cutare sau cutare perscană care ține puțin la viață, dar se teme neîncipuit de mult de moarte.“ (Fortia.)

Gloria și prostia ascund moartea fără s-o învingă.¹

Scadența² curajului este cutezanța în fața unei morți sigure.

Nobletea este un monument al virtuții, nemuritoare ca și gloria.

Cînd chemăm reflecțiile, ele fug de noi ; iar cînd vrem să le alungăm, ne obsedează și ne țin, fără voia noastră, cu ochii deschiși toată noaptea.

Prea multă împrăștiere și prea mult studiu istoric deopotrivă spiritul și-l lasă uscat ; expresiile

¹ „Trebuie, cred, dragoste de glorie. «Fără s-o învingă» — cred că fără s-o arate vrednică de dispreț.” (Suard.)

² „Se pare că trebuie spus : ultima scadență.” (Morellet.)

cutezătoare, în orice domeniu, nu se oferă unui spirit încordat și obosit.

După cum există suflete nestatornice, pe care le domină, rînd pe rînd, toate pasiunile, — tot așa vedem unele minți înflăcărare și fără echilibru, mîinate pe rînd de șuvoaiele tuturor părerilor, sau care se împart între păreri opuse, stînd în cumpănă asupra unei hotărîri.

Eroii lui Corneille fac paradă de maxime pompoase și vorbesc cu fală despre ei înșiși, și emfaza aceasta a sporovăielilor lor trece drept merit în ochii celor care nu au un criteriu, în cugetul lor, pentru a deosebi măreția sufletească de paradă.¹

Spiritul nu dă în vileag virtutea.

Nu există om înzestrat cu destul spirit încît să nu fie niciodată plictisitor.

¹ Cf. reflecțiile lui Vauvenargues despre Corneille.

Pînă și cea mai fermecătoare conversație obosește auzul unui om stăpînit de o pasiune.

Pasiunile ne despart uneori de societate și fac, pentru noi, tot spiritul din lume deopotrivă de fără rost, așa cum ajungem noi înșine pentru plăcerile aproapei.

Lumea e plină de oameni care se impun altora prin reputația sau prin averea lor; dacă se lasă priviți prea de aproape, trecem deodată, în atitudinea noastră față de ei, de la curiozitate pînă la dispreț, așa cum ne lecuim, într-o clipă, de o femeie după care am umblat cu înflăcărare.

Ești încă tare departe de a fi pe placul cuiva, cînd n-ai decît duh.

Spiritul nu ne ferește de năzbîtiile toanelor noastre.

Disperarea este cea mai mare dintre greșelile noastre.¹

Necesitatea morții este cea mai amară dintre durerile noastre.

Dacă viața n-ar avea sfîrșit, cine ar fi disperat de situația lui? Moartea pune vîrf vitregiei sorții.

Cît de puțin folositoare sînt cele mai bune sfaturi, dacă arareori învățăm cîte ceva din propriile noastre pățanii!

Sfaturile pe care le socotim cele mai chibzuite sînt cele mai puțin potrivite cu situația noastră.

¹ „Cu alte cuvinte, nu există năpastă fără leac, iar sinuciderea este un act de nebunie.” (Fortia.)

Avem, pentru teatru, reguli care depășesc — poate — puterile minții omenești, și de care geniile cele mai înzestrate nu țin seama decât în mică măsură.

863

Cînd o piesă este scrisă ca să fie jucată, e nedrept s-o judecăm doar pe temeiul lecturii.

869

Unui traducător¹ îi poate veni pofta să admire pînă și defectele originalului și să atribuie toate prostiile lui barbariei veacului său. Cînd socotesc că observ la un autor mereu aceleași frumuseți și aceleași defecte, mi se pare mai chibzuit să conchid că este vorba de un scriitor care prezintă scăderi mari alături de calități excepționale, o imaginație puternică alături de prea puțină judecată, sau multă vigoare alături de prea puțină artă etc.; și, cu toate că nu admir cine știe cît spiritul uman, nu pot totuși să-l înjosec în așa măsură încît să așez în rîndul întii un talent cu atîtea ponoase care supără neconținut bunul-simț.

¹ Se pare că în observația aceasta scriitorul se gîndește la soții Dacier, traducătorii lui Homer și ai altor vechi scriitori greci și latini.

Am vrea să despuiem de merite seminția omească, ca să ne găsim noi înșine o îndreptățire pentru viciile noastre și să le punem în locul meritelor nimicite; aïdoma celor care se revoltă contra puterilor legitime, nu pentru a-i face egali pe toți oamenii prin libertate, ci pentru a uzurpa aceleași autoritate pe care o calomniază.

871

Ceva cultură și o memorie strașnică, cu oarecare îndrăzneală în păreri și împotriva prejudecăților, toate acestea dau iluzia unei minți cu orizont larg.

872

Nu trebuie să ridiculizăm părerile care se bucură de respect; prin aceasta îi jignim pe adepții lor, fără să-i reducem la tăcere.

873

Gluma cea mai bine întemeiată nu convinge, atît de obișnuiți sîntem să vedem că se bîzuie pe principii greșite.

874

Necredința își are entuziaștii ei, ca și superstiția: și așa cum vedem unii cucernici care îi tăgă-

duiesc lui Cromwell pînă și bunul-simț, tot așa găsim alți oameni care îi socotesc pe Pascal și pe Bossuet neînsemnați.

876

Ne fălim cu slăbiciunile și cu pretinsele noastre greșeli. Să mărturisim cu curaj : rațiunea face filozofi și gloria face eroi ; numai virtutea face înțelepți.

877

Dacă am scris ceva pentru învățătura noastră sau pentru a ne ușura inima, se prea poate ca reflecțiile noastre să fie folositoare și altora, mulți la număr ; căci nimeni nu este singur pe lume, în felul lui ; și niciodată nu sîntem nici atît de adevărați, nici atît de energici, nici atît de patetici, ca în momentele în care tratăm lucrurile pentru noi înșine.

878

Cînd sufletul nostru este plin de simțăminte, spusele noastre stîrnesc interesul.

879

Cînd falsul este înfățișat cu artă, ne surprinde și ne ia ochii ; dar adevărul ne convinge și pune stăpînire pe noi.

880

Geniul nu-l putem falsifica.

881

Nu e nevoie de multe chibzuieli ca să frigi un pui ; și, cu toate acestea, vedem o seamă de oameni care sînt, toată viața lor, niște proști grataragii ; atît de necesar e, în toate meseriile, să te simți chemat de o înclinare deosebită și parcă nelegată de rațiune.

882

Sîntem atît de preocupați de noi și de semenii noștri, încît nu mai dăm nici cea mai mică atenție tuturor celorlalte, deși se află sub ochii noștri și în jurul nostru.

883

Ce puține sînt lucrurile despre care judecăm cum trebuie !

884

Nu avem destul amor-proprriu ca să nesocotim disprețul aproapelui.

Nimeni nu ne dezaprobă cu atîta severitate cu cîtă ne osîndim adesea noi înşine.

Iubirea nu-i atît de pretenţioasă ca amorul-pro-priu.

Ne luăm de obicei răspunderea pentru reuşitele sau nereuşitele noastre ; şi ne învinuim sau ne lăudăm, după toanele hazardului.

Nimeni nu se poate lăuda că n-a fost niciodată dispreţuit.

Cîte virtuţi şi cîte vicii rămîn fără rezultat !

Nu ne mulţumim să fim şireţi, dacă nu ştie lumea că sîntem ; şi, ca să nu ne pierdem meritul acesta, îi pierdem uneori folosul.

Oamenii înfumuraţi nu pot să fie diplomaţi, căci nu au tăria să-şi ţină gura.

Tot folosul pe care au putut să-l tragă unii rostuind o seamă de persoane în funcţii înalte a fost să se afle că erau şmecheri.

Nu e nevoie de atîta experienţă ca să fii destoinic de cîtă e ca să pari că eşti.

Nimic nu e mai uşor pentru cei aflaţi într-un post înalt decît să-şi însuşească ştiinţa altora.

Poate că este mai de folos, în posturile importante, să ştii şi să ţii să te slujeşti de oameni luminaţi, decît să fii tu însuţi învăţat.

Cel care are o mare putere de judecată ştie multe.

Oricît ai fi de pasionat pentru lucrurile mari, există puține lecturi atît de plictisitoare și de obositoare ca lectura unui tratat încheiat între suverani.

900

Esența păcii este să fie veșnică, și cu toate acestea nu vedem nici o pace care să dăinuiască măcar o viață de om, și abia dacă există vreo domnie sub care să nu fi fost reînnoită în mai multe rînduri. Dar la ce să ne mai mire oare faptul că cei care au avut nevoie de legi, ca să fie drepti, sînt în stare să le încalce ?

902

Le-a fost mai ușor romanilor și grecilor ¹ să subjuge națiuni mari, decît îți este astăzi să păstrezi o mică provincie cucerită pe drept, în mijlocul atîtor vecini invidioși și al atîtor popoare la fel de călitate în politică și în războaie și tot pe atît de legate prin interesele, prin artele și prin comerțul lor, pe cît sînt de despărțite prin granițe.

¹ „Se știe că grecii au învins și au cucerit regatul Persiei și că romanii au cucerit aproape toate părțile lumii, în vremea lor. Se pare că autorul vrea să pună în fața acestor cuceriri dobîndirea Lorenei, săvîrșită de Ludovic al XV-lea, regele Franței, în 1736.” (Fortia.)

Domnul Voltaire ¹ nu vede Europa decît ca o republică alcătuită din diferite suveranități. În felul acesta, o minte cu orizont larg micșorează în aparență lucrurile, contopindu-le într-un întreg care le reduce la justele lor proporții ; dar le mărește cu adevărat, dezvoltînd raporturile dintre ele și neformînd din atîtea crîmpeie cu forme neregulate decît un singur și măreț tablou.

905

Oamenii sînt dușmani înăscuți unii față de alții, nu din pricină că se urăsc, ci pentru că nu pot să se mărească fără să nu dea unii peste alții ; așa încît, respectînd cu sfințenie regulile bunei-cuvințe, care alcătuiesc pravila războiului nedeclarat pe care îl duc între ei, îndrăznesc să spun că mai totdeauna pe nedrept se învinuiesc, dintr-o parte și din alta, de nedreptate.

906

Particularii duc tratative, încheie alianțe, tratate, coaliții, pacea și războiul, pe scurt, tot ce pot face regii și popoarele cele mai puternice.

¹ În lucrarea lui, *Secolul lui Ludovic al XIV-lea* (apărută în 1739), capitolul II, Voltaire dezvoltă într-adevăr această mare și frumoasă idee.

A vorbi de bine despre toată lumea deopotrivă constituie o politică și îngustă și proastă.

Răutatea ține loc de spirit.

Cel care își impune lui însuși se impune altora.

Lașul are mai puține jigniri de înghițit decît ambițiosul.

Nu ducem niciodată lipsă de temeiuri, după ce ne-am căpătuit, cînd e vorba să uităm un binefăcător sau un vechi prieten; și amintim atunci cu ciudă tot ce am ținut atîta vreme ascuns despre firea lor.

Oricare ar fi o binefacere și oricît ar costa, cînd ai primit-o ca atare, ești obligat să-ți arăți recu-

noștința, așa cum faci un tirg dezavantajos cînd ai apucat să-ți dai cuvîntul.

Nu există jignire pe care să n-o ierți, după ce te-ai răzbunat.

Unii uită de o jignire suferită, pînă ce își atrag alta prin nerușinarea lor.

Dacă este adevărat că bucuriile noastre sînt scurte, majoritatea necazurilor noastre nu țin nici ele mult.

Cea mai mare vigoare a spiritului ne consolează cu mai puțină promptitudine ca slăbiciunea lui.

Nu există pierdere pe care să n-o resimțim atît de intens, dar așa de puțină vreme, ca pierderea unei femei iubite.

Puțini îndurerați știu să se prefacă tot răstimpul de care este nevoie pentru a rămâne demni în ochii lumii.

Consolările noastre sînt ca o lingușire față de cei îndurerați.

Dacă oamenii nu s-ar măguli unii pe alții, n-ar exista societatea.

Depinde numai de noi să admirăm sacra sinceritate a strămoșilor noștri, care ne-au învățat să ne căsăpim de dragul unei dezmințiri; un astfel de respect față de adevăr, printre niște barbari care nu cunoșteau decît legea firii, este o fală pentru omenire.

Îndurăm puține jigniri din bunătate.

Ne virim uneori în cap propriile noastre minciuni, ca să nu pățim rușinea unei dezmințiri de pe urma lor, și ne înșelăm pe noi înșine, ca să-i putem înșela pe alții.

Adevărul este soarele minților luminate.

În vreme ce o parte a națiunii ajunge pe culmea politeții și a bunului gust, cealaltă jumătate este barbară în ochii noștri, fără ca un spectacol atît de ciudat să ne poată smulge disprețul față de cultură¹.

Tot ce ne măgulește mai mult vanitatea nu se buzie decît pe cultură, pe care o disprețuim.

Experiența pe care o avem cu privire la marginile judecății noastre ne face supuși în fața pre-

¹ „Cuvîntul *cultură* arată, după cum se vede, în cugătarea aceasta și în cea care urmează, stadiul minții cultivate prin învățătură.” (Fortia.)

judecăților, și ne deschide mintea în fața bănuielor și a nălucirilor fricii.

929

Convingerea cugetului nu atrage totdeauna după sine convingerea inimii.

930

Oamenii nu se înțeleg unii pe alții : există mai puțini nebuni decât s-ar crede.

932

O seamă de oameni, care sînt îngrijorați și tremură pentru cele mai mărunte interese, își dau aere că sfidează moartea.

935

Bolile suspendă virtuțile și viciile noastre.

936

Tăcerea și cugetarea secătuiesc pasiunile, așa cum munca și postul mistuie toanele.

937

Oamenii activi suportă mai cu nerăbdare plictiseala decât munca.

938

Orice zugrăvire autentică ne farmecă, pînă la laudele aduse altuia.

939

Imaginile împodobesc judecata, iar sentimentul o convinge.

940

Elocința face mai mult ca știința.

941

Ceea ce ne face, pe drept cuvînt, să-i preferăm culturii ¹ spiritul, este faptul că e prost numită așa, nefiind de obicei nici atît de folositoare, nici cu atîta amploare cum sînt cunoștințele noastre obținute din experiență sau pe care le putem agonisi pe calea cugetării. Privim de asemenea spiri-

¹ In original, *savoir*, știința provenită din învățatură.

tul ca fiind cauza culturii, și prețuim mai mult cauza decât efectul ei : lucru chibzuit. Totuși, ce căruia nu i-ar mai rămâne nimic neștiut ar avea tot spiritul pe care îl poate avea cineva, cel mai cuprinzător spirit din lume nefiind altceva decât știință sau capacitatea de a o dobîndi.

942

Oamenii nu se apreciază îndeajuns pentru a se recunoaște unii pe alții capabili să îndeplinească mari dregătorii ; tot ce pot face față de cei care le ocupă cu succes e să-i prețuiască după ce mor. Dar propuneți omul înzestrat cu mintea cea mai luminată din lume : „Da, se va spune, dacă ar avea mai multă experiență, sau dacă ar fi mai puțin lenes, sau dacă n-ar avea toane, sau dimpotrivă“ : căci nu există pretext de care să nu ne folosim pentru eliminarea candidatului, ajungînd să spunem că e prea cînstit, presupunînd că n-am putea să-i reproșăm ceva mai plauzibil : atît de puțin adevărată este maxima aceasta, că e mai ușor să *pari vrednic de funcții înalte decât să le îndeplinești.*

943

Cei care disprețuiesc omul se cred oameni mari.

944

Sîntem cu mult mai sîrguincioși cînd este vorba să notăm contradicțiile, adesea imaginare, și celelalte greșeli ale unui scriitor, decât să tragem vreun folos din concepțiile lui, întemeiate sau nu.

945

Pentru a stabili că un scriitor se contrazice, trebuie să fie cu neputință de a-l pune de acord cu el însuși.

SFATURI PENTRU UN TÎNĂR

—
DESPRE URMĂRILE PURTĂRII

Voi fi tare supărat, scumpul meu prieten, dacă vei adopta unele maxime care îți pot dăuna ! Văd cu părere de rău că renunți, din dorința de a fi pe plac, la tot ce a pus firea în dumneata. Îți e rușine de judecata dumitale, cîtă vreme ar trebui să le fie celor care n-o au. Nu ai încredere în vi-goarea și în elevația sufletului dumitale, dar nu te ferești de exemplele rele. Te-ai convins așadar că, înzestrat cu o minte foarte înflăcărată și cu un caracter nobil, poți duce în mod rușinos o viață ușuratică asemenea unui om smintit și neserios ? Și cine te asigură că nu vei fi nici măcar disprețuit pentru felul acesta de viață, fiind născut pentru alta ? Prea ești îngrijorat de nedreptățile ce ți se pot face și de ce gîndește lumea despre dumneata. Cine ar fi cultivat virtutea, cine ar fi căutat să-și facă o reputație sau o situație pe căi îndrăznețe, dacă ar fi așteptat să fie încurajat de laude pe căile

acestea ? Oamenii nu recunosc de obicei meritele altora decît cînd nu mai au încotro. Cei pe care îi socotim prieteni sînt, de cele mai multe ori, ultimii care ne aprobă. Totdeauna s-a spus că nimeni nu se bucură de încredere printre ai lui. De ce ? Pentru că oamenii cei mai de seamă au făcut și ei progrese ca și noi. Cei care i-au cunoscut cu lipsurile începuturilor lor și-i închipuie mereu stăpîniți de prima slăbiciune și nu le pot îngădui să iasă din egalitatea imaginărilor în care se credeau cu ei : dar străinii sînt mai drepecți, și, în sfîrșit, meritul și curajul înving orice.

II

DESPRE CEEA CE NUMESC FEMEILE UN BĂRBAT DEMN DE IUBIRE

Esti bucuros să știi, dragă prietene, ceea ce înțeleg uneori multe femei printr-un bărbat demn de a fi iubit ? Este un bărbat pe care nu-l iubește nimeni, care la rîndul său nu se iubește decît pe sine și plăcerea lui, lucru cu care se fălește fără rușine, un om, prin urmare, nefolositor celorlalți oameni, o povară pentru mica societate pe care o tiranizează, un om semeț, infumurat și rău chiar din principiu ; un individ ușuratic și frivol, care nu are un gust statornic, nu apreciază lucrurile și nu se ocupă niciodată de ele pentru ele însele, ci numai și numai de dragul importanței pe care le-o dă lumea, și face totul din paradă ; un om prin excelență închipuit și orgolios, care disprețuiește afacerile și pe cei care se ocupă de ele, guvernul și ministrii, operele și autorii ; care își viră în cap că toate lucrurile acestea nu merită atenție și nu socotește nimic temeinic decît să ai noroc în dra-

goste sau darul de a spune nimicuri ; care crede totuși că i se cuvine orice și vorbește despre toate fără rușine ; pe scurt, un neghiob fără calități, fără talente, fără rîvnă de glorie, care nu ia niciodată din lucruri decît partea hazlie și își face principallul merit din a ridiculiza neconținut tot ce cunoaște pe lume ca serios și vrednic de respectat.

Așadar, ferește-te să confunzi cu lumea bună această mică șleahță de oameni neobrazăți, care ei înșiși nu dau două parale pe restul oamenilor și nu sînt mai puțin disprețuiți de ei. Niște oameni atît de îngîmfați vor trece la fel de repede ca și modele lor, și nu au mai multă parte la conducerea lumii decît măscăricii și dansatorii pe frînghie : dacă din întîmplare vor ajunge pe vreo scenă, vor fi rușinea națiunii și dovada decăderii spiritului. Trebuie să renunți la o favoare care le este destinată lor ; vei pierde mai puțin decît îți închipui : ei vor avea funcții, dumneata vei avea talente ; ei vor avea onoruri, prețul desfrînărilor și al intrîgăriilor lor meschine. Ai încerca în zadar ; e tot atît de greu să simulezi neghiobia ca și adevărata vigoare morală.

III

SĂ NU TE LAȘI DESCURAJAT DE CONȘTIINȚA SLĂBICIUNILOR

Conștiința slăbiciunilor pe care le ai, iubite prietene, să nu te descurajeze. Citește ce ne rămîne de la cei mai de seamă oameni ; greșelile din tinerețe, șterse de gloria numelui lor, n-au ajuns totdeauna în miinile istoricilor lor ; dar chiar ei le-au mărturisit în vreun fel. De la ei am învățat că totul e deșertăciune sub soare ; așadar, încercaseră și ei, ca toți ceilalți, să se înfumureze, să se descurajeze, să fie preocupați de lucruri mărunte ; se înșelaseră de mii de ori în aprecierile și în presupunerile lor ; cunoscuseră profunda umilire de a nu fi avut dreptate în fața inferiorilor lor ; defectele pe care le ascundeau cu mai multă grijă ieșiseră adesea la lumină și astfel fuseseră copleșiți totodată de cugetul lor și de convingerea ob-

ștească ; pe scurt, erau oameni de seamă, dar erau oameni, și își suportau defectele. Ne putem consola de faptul că trecem și noi prin slăbiciunile lor, cînd ne dăm seama că avem curajul să cultivăm, ca ei, aceleași virtuți.

IV

DESPRE ROSTUL FAMILIARITĂȚII

Cultivă familiaritatea, dragă prietene ; ea face spiritul mlădîu, pătrunzător, modest, maniabil, descumpănește vanitatea și îți dă, sub o înfățișare de libertate și de sinceritate, o chibzuință care nu este întemeiată pe iluziile minții, ci pe principiile neîndoielnice ale experienței. Cei zăvoriți în ei înșiși sînt închistați ; se tem de oamenii pe care nu-i cunosc ; îi ocolesc, se ascund de lume și de ei înșiși, și sînt totdeauna cu inima strinsă. Dă mai mult avînt sufletului și nu te teme de urmări ; oamenii sînt în așa fel făcuți încît nu zărește o parte din lucrurile pe care le arăți, iar pe cealaltă o uită cu ușurință. Vei vedea, de altfel, că mediul în care ți-ai petrecut copilăria se destramă pe nesimțite ; cei care îl alcătuiau se depărtează, și societatea se reînnoiește. Și astfel pătrunzi în alt mediu bine instruit : atunci dacă te aduce norocul în posturi

în care este primejdios să te destăinui, vei avea destulă experiență ca să acționezi singur și să te lipsești de sprijin. Vei ști să te folosești de oameni și să te aperi de ei ; îi vei cunoaște ; în sfârșit, vei avea înțelepciunea cu care oamenii sfioși au vrut să se îmbrace prematur, fără să reușească.

V

DESPRE MIJLOCUL DE A TRĂI ÎN PACE
CU OAMENII

Vrei să trăiești în pace cu oamenii ? Nu le tăgădui calitățile cu care se fălesc : sînt calitățile pe care pun ei de obicei mai mult preț ; e ceva de un interes capital pentru ei. Îngăduie-le așadar să-și atribuie meritul de a fi mai pretențioși decît dumneata, de a se pricepe să trăiască bine, de a avea insomnii sau tulburări nervoase ; lasă-i să creadă iarăși că sînt amabili, agreabili, cu haz, ciudați ; și chiar dacă ar avea pretenții mai mari, lasă-i în pace. Cea mai mare imprudență e să te fălești cu ceva ; numai de aici provine nenorocirea majorității oamenilor ; vreau să spun, din faptul că s-au încumetat în mod public să aibă un anumit caracter sau să-și facă o situație ori să pară bogați ori să pară oameni de duh. Observă-i pe cei care își dau aere că sînt bogați : încurcătura treburilor lor face adesea lumea să-i creadă mai săraci decît sînt ; și, în sfârșit, ajung de-a binelea

săraci și își petrec viața într-o încordare continuă, care le dă în vileag bruma de avere pe care o au și semeția lor din cale afară de marc. Exemplul acesta li se poate aplica tuturor celor care au pretenții. Dacă se înjosesc, dacă se contrazic, lumea se bucură cu un zîmbet ironic de necazul lor ; și, reduși la tăcere în lucrurile de care s-au entuziasmat, rămîn descumpăniți în prada batjocurii celei mai amare. Dacă altul dă greș în aceleași lucruri, putem crede că nereușita i-a provenit din lene sau din neglijență. În sfîrșit, nu-i cunoaștem părerea despre valoarea avantajelor care-i lipsesc ; dar, dacă reușește, ce elogii ! Cum el nu a dat acestei reușite valoarea celui care se fălește cu el, socotim că-i acordăm mai puțin și îl obligăm totuși mai mult ; căci nepărînd că năzuiește la gloria care îi iese în cale, sperăm că o va primi ca pe un adevărat dar, pe cînd celălalt ne-o cerea ca pe o datorie.

VI

DESPRE O MAXIMA A CARDINALULUI DE RETZ

După o maximă a cardinalului de Retz, trebuie să încercăm să ne croim planurile în așa fel încît chiar nereușita lor să aducă vreun folos ; și maxima aceasta este foarte bună.

În situațiile disperate, putem lua hotărîri îndrăznețe ; dar numai în asemenea situații. Oamenii de seamă se lasă cîteodată în voia soartei dintr-o tainică încredere în posibilitățile pe care le au de a se menține în momentele de grea cumpănă sau de a ieși din ele încununați de glorie. Exemplele acestea sînt fără importanță pentru ceilalți oameni.

Este o greșală frecventă, cînd întocmim un plan, că ne gîndim la lucruri fără să ne gîndim la noi. Prevedem greutățile legate de întreprinderea noastră ; dar rareori pe cele care se vor ivi din firea noastră.

Dacă totuși sîntem nevoiți să luăm hotărîri de importanță extremă, trebuie să le îmbrățișăm cu

curaj, fără să cerem sfatul de la niște oameni de rînd ; căci aceștia nu înțeleg că poate suferi de ajuns cineva în moderație, care este situația lor firească, pentru a voi să se smulgă din ea cu ajutorul unor întîmplări atît de însemnate, nici că poate dura cineva între aceste extreme, care depășesc sfera opiniilor lor. Ferește-te de oamenii timizi. După ce le vei smulge aprobarea prin surprindere, sau prin temeinicia argumentelor, rămași singuri, firea lor îi va readuce la concepțiile lor și ți-i va face mai potrivnici.

Gîndește-te că, în cursul vieții, sînt multe lucruri în care trebuie să te încumeți cu orice risc, și multe altele la care trebuie să te uiți cu dispreț : în toate acestea, bizuie-te pe judecată și pe puterile tale.

În nenorocire, nu aștepta ajutor de la nici un prieten¹. Pune-ți toată încrederea în curajul și în posibilitățile minții tale. Făurește-ți, dacă se poate, un destin care să nu depindă de bunătatea prea nestatornică și prea rară a oamenilor. Dacă vei merita onoruri, dacă vei obliga lumea să te prețuiască și dacă gloria te va urma toată viața, nu vei duce lipsă nici de prieteni credincioși, nici de ocrotitori, nici de admiratori.

Așadar, fii tu însuși, dacă vrei să-i cîștigi pe străini. Un suflet curajos nu trebuie să-și aștepte soarta de la un hatîr sau de la un capriciu al cuiva. Munca lui trebuie să-i facă o soartă demnă de el.

¹ Adică este bine să te bizui numai pe tine.

VII

DESPRE GRABA OAMENILOR DE A SE CĂUTA ȘI DESPRE UȘURINȚA CU CARE LI SE FACE LEHAMITE UNORA DE ALȚII

Se cade, preascumpul meu prieten, să-ți atrag atenția asupra unui lucru : oamenii se caută uneori cu înfrigurare, dar lesne li se face lehamite unora de alții ; cu toate acestea, lenea îi reține multă vreme laolaltă, chiar cînd gustul li s-a tocit. Plăcerea, prietenia — legături șubrede — nu-i mai țin legați ; ajung robii obișnuinței. Ferește-te de legăturile acestea nespornice, din care învățătura și încrederea sînt izgonite : inima ți se usucă și se destramă ; imaginația pierе etc.

Păstrează-ți totuși, față de toată lumea, blindețea simțămintelor. Pune-ți răbdarea la încercare și învață-te să cedezi din judecată, așa cum cedăm în fața copiilor care nu sînt în stare să judece și nu pot să te jignească. Lasă-le mai ales celor infumurați această dominare exterioară și ridicolă cu care se fălesc : nu există altă superioritate reală

în afara superiorității pe care o dau tăria sufletească și geniul.

Privește cu aceiași ochi, dacă se poate, și nedreptatea prietenilor ; fie că se familiarizează, printr-o îndelungată obișnuință, cu meritele prin care le ești superior, fie că, dintr-o invidie tănuită, încetează de a le mai recunoaște, n-au cum să te facă să le pierzi. Fii deci rezervat în privința aceasta : un favorit admis în intimitatea stăpînului sau un servitor preferă, după aceea, să fie alungați, decît să mai trăiască în situația lor modestă. Așa sînt oamenii croiți ; prietenii tăi vor socoti că au dobîndit un fel de superioritate asupra ta cînd au ajuns să-ți cunoască defectele ; oamenii se cred mai presus de defectele de care pot să-și dea seama : de aceea, judecăm în lume cu atîta asprime acțiunile, spusele, scrierile altuia. Dar iartă-le pînă și această cunoaștere a defectelor tale și foloasele meschine pe care încearcă să le tragă de pe urma ei ; nu căuta să le ceri aceeași perfecțiune pe care par s-o pretindă ei de la tine. Există o seamă de oameni care au minte și o inimă bună, dar plină de susceptibilități obositoare : sînt supărăcioși, greu de mulțumit, atenți la orice gest, bănuitori, pizmași ; se supără dintr-o nimica toată și li s-ar părea o rușine să facă primul pas spre împăcare : le este teamă să nu creadă cineva că tot ce aduc ei în societate sînt datori s-o facă. Să nu dai dovadă de slăbiciune renunțînd la prietenia lor din vanitate sau din

minie, cînd îți mai poate fi folositoare sau plăcută ; și, în sfîrșit, cînd vrei să-i pui capăt, fă în așa fel încît să creadă că chiar ei te-au părăsit.

De altfel, dacă îți cunoști taina afacerilor sau a slăbiciunilor, să nu-ți pară niciodată rău. Ceea ce nu încredințezi altuia decît din vanitate și fără un rost te duce la o crudă căință ; dar cînd nu te-ai dat singur pe mîna prietenului decît pentru a prinde curaj în idei, pentru a le îndrepta, pentru a scoate adevărul din adîncul inimii lui și pentru a-i epuiza, prin încrederea acordată, posibilitățile spirituale, atunci te-ai achitat mai dinainte de tot ce ai avea de suferit.

VIII

DESPRE DISPREȚUL FAȚĂ DE MICILE SUBTILITĂȚI

Cît te prețuiesc, scumpul meu prieten, că disprețuiești micile subtilități la care recurg unii ca să se impună ! Lasă-le mereu celor care se tem de o cunoaștere temeinică, căutînd să se mențină prin prietenii păstrate cu menajamente sau prin rezerve bine drămuite, și așteaptă mereu să le-o ia alții înainte cu atențiile. Este bine cînd socotești necesar să placi prin merite adevărate, chiar cu riscul de a nu fi pe placul multor oameni : nu-i nici o nenorocire că nu reușești cu tot felul de oameni, sau că-i pierzi, după ce i-ai cucerit. Trebuie să te obișnuiești, prietene, că unii se satură de tine, așa cum se satură și de alte bunuri. Oamenii nu sînt atrași multă vreme de aceleași lucruri ; dar lucrurile de care se satură, nu sînt, după mărturisirea lor, mai rele. Fie ca asta să te împiedice doar să te bizui pe tine însuți ; nu poți păstra nici o superioritate decît prin eforturile prin care o dobîndești.

IX

CULTUL PENTRU PASIUNILE NOBILE

Dacă ai vreo pasiune care să-ți înalțe simțămintele, care să te facă mai generos, mai plin de compătimire, mai omenos, să-ți fie dragă.

Printr-o judecată foarte asemănătoare, cînd îți vei fi luat în slujbă oameni care vor ști să-ți fie pe plac, trece-le cu vederea unele defecte. Vei fi — poate — mai prost slujit, dar vei fi un stăpîn mai bun : trebuie să le lași acestor oameni teama de a întreține alți oameni care nu-și cîștigă existența cu destulă trudă. Ferice de cel care poate ușura chinurile situației lor !

În orice ocazie, cînd vei simți că-ți dă inima ghes să faci vreun bine, cînd bunătatea cu care te-ai născut îți va cere ceva pentru cei amăriți, grăbește-te să-i dai ascultare. Ai grijă ca timpul și povețele să nu spulbere aceste bune simțăminte și nu-ți lăsa inima să piardă un merit atît de valoros. Bu-

nul meu prieten, nu depinde de tine să ajungi bogat, să obții posturi sau onoruri, dar nimic nu te poate opri să nu fii bun, generos, înțelept. Soco-tește tăria morală mai presus de orice : nu vei avea niciodată temei să te căiești. Se poate întâmpla ca oamenii, care sînt invidioși și ușuratici, să te facă să le simți, cîndva, nedreptatea. Oamenii vrednici de dispreț uzurpă faima datorată meritului și se bucură ei, cu nerușinare, de ea ; e rău că e așa ; dar răul acesta nu este chiar atît de mare cît și-l închipuie lumea ; virtutea e mai de preț decît gloria.

X

CIND TREBUIE SĂ IEȘI DIN SFERA TA

Preascumpul meu prieten, îți simți mintea strînsă în chingi și fără orizont în situația dumitale ? E o dovadă că te-ai născut pentru o situație mai bună : așadar, trebuie să-ți lași cărările și să pășești pe un tărîm mai puțin limitat.

Nu te apuca de tînguiri, căci nimic nu e mai puțin folositor ; dar aruncă-ți mai întîi privirile în jur : avem uneori în mină posibilități neștiute. Dacă n-ai să descoperi niciuna, în loc să te plictisești, plin de tristețe în orizontul acesta, îndrăznește să treci la un mai puternic avînt : un elan ceva mai cutezător al imaginației ne deschide adesea drumuri luminoase. Cine cunoaște posibilitățile minții omenеști încearcă uneori mijloace care le par cu neputință de folosit celorlalți oameni. Înseamnă că ai o minte himerică atunci cînd neglijezi înlesnirile obișnuite, ca să ascuți de îmbierile hazardului și ale aparențelor ; dar cînd știi să im-

pletești bine mijloacele mari cu cele mici și să le folosești în mod armonios, cred că ai greși dacă te-ai teme nu numai de părerile lumii, care condamnă orice fel de cutezanță, pornită de la cei amărâți, ba chiar și de vitregiile norocului.

Lasă-i să creadă pe cei care vor că sîntem de plîns în grijile unor țeluri înalte. Vigoarea morală nu suferă decît de pe urma trîndăviei și a lipsei de orizont, cînd o prudență sfielnică n-o lasă să-și ia avîntul și o face să se tîrască în pripoanele ei ; dar chiar și un mare necaz își are farmecele lui în clipele de mare strîmtoare : căci această împotrivire a sortii călește o minte curajoasă și o face să-și adune toate forțele, care se iroseau în zadar.

XI

DESPRE APRECIEREA GREȘITA A LUCRURILOR

Rareori drămuim lucrurile, iubite prietene, prin ceea ce sînt ele în ele însele ; nu ne e rușine de viciu, ci de ocară. Cutăruia, care n-ar avea muștrări de cuget că e viclean, îi e rușine să fie considerat ca atare, chiar și pe nedrept.

Rămînem înfierăți și înjosiți în fața propriilor noștri ochi, atîta vreme cît socotim că sîntem înfierăți și înjosiți în fața ochilor lumii ; nu ne măsurăm greșelile cu adevărul, ci cu părerile lumii. Să presupunem că un bărbat seduce o femeie fără să țină la ea, și o părăsește după ce a sedus-o — se va fâli poate cu isprava lui ; dar dacă femeia aceasta îl va înșela chiar pe el, dacă nu este iubit de ea, deși e îndrăgostit, și crede totuși că este iubit, dacă el va descoperi adevărul și va afla că femeia aceasta necredincioasă se dăruia din plăcere altuia, cînd îi plătea lui pentru asprimile lui, înfrîngerea și rușinea lui vor fi cu neputință de

redat în cuvinte, și îl vom vedea pălind la masă, fără un motiv vădit, de îndată ce un cuvânt aruncat la întâmplare îi va aminti de lucrul acela.

Altul roșește că își iubește sclava, care este plină de merite, și în lume pretinde că are o soție care nu face două parale, soție pe care nici măcar n-o are. Astfel, ne bățem în piept fălindu-ne cu niște vicii reale ; iar dacă anumite slăbiciuni scuzabile ni s-ar da în vileag, ne-am socoti zdrobiți.

Nu fac reflecțiile acestea pentru a-i încuraja pe oamenii josnici, care și așa sînt destul de nerușinați. Vorbesc pentru acele suflete mîndre și delicate care exagerează propriile lor slăbiciuni și nu pot suporta recunoașterea publică a greșelilor lor.

Alexandru nu voia să mai trăiască după ce îl omorîse pe Clitus ; sufletul său mare era încremînit de o minie atît de funestă. Îl laud c-a ajuns, prin aceasta, mai stăpîn pe sine ; dar dacă și-ar fi pierdut curajul de a-și duce la bun sfîrșit vastele lui planuri, și dacă n-ar mai fi putut ieși din aceea cumplită deznădejde în care se afundase la început, căința pentru greșeala lui l-ar fi dus prea departe.

Prietene, să nu uiți vreodată că nimic nu ne poate asigura că nu vom săvîrși multe greșeli. Află că același har care zămislește virtutea produce uneori mari vicii. Meritul și trufia, justiția și asprimea, înțelepciunea și voluptatea s-au contopit de mii de ori, s-au perindat ori s-au aliat. Extremi-

tățile se întîlnesc și se adună în noi. Așadar să nu ne dăm bătuti. Să ne consolăm cu defectele noastre, pentru că ne lasă toate virtuțile pe care le avem ; conștiința slăbiciunilor noastre să nu ne facă să pierdem conștiința forțelor noastre : mintea omului este, prin esența ei, supusă amăgirii ; inima își are și ea greșelile ei. Înainte de a roși că sîntem slabi, am fi, preascumpul meu prieten, mai puțin nesăbuiți dacă am roși că sîntem oameni.

REFLECȚII CRITICE DESPRE
CÎTIVA POETI

DESPRE LA BRUYÈRE

Aproape că nu există vreo formulare în arta vorbirii, pe care să n-o găsim în La Bruyère ; iar dacă dorim ceva la el, acel ceva nu-l constituie, de bună seamă, expresiile, care sînt de o vigoare neistovită și totdeauna cele mai potrivite și cele mai precise din cîte se pot întrebuița. Puțini oameni l-au socotit în rîndul oratorilor deoarece nu găsim o înlănțuire vădită în *Caracterele* lui. Dăm prea puțină atenție desăvîrșirii fragmentelor lui, care cuprind adesea mai multă materie decît niște compuneri lungi, mai multă armonie și mai multă artă.

În toată lucrarea lui, observăm un spirit drept, plin de elevație, de nerv, de patetism, deopotrivă capabil de cugetare și de simțire, și înzestrat în mod avantajos cu acea inventivitate prin care se vădește mîna maștrilor și care caracterizează geniul.

Nimeni n-a zugrăvit amănuntele cu mai multă înflăcărare, cu mai multă vigoare, cu mai multă imaginație în expresie decât vedem în *Caracterele* sale. Este adevărat că nu găsim în ele la fel de frecvent ca în scrierile lui Bossuet și ale lui Pascal trăsături din acelea care să caracterizeze o pasiune sau viciile unui individ, ci seminția omenescă. Portretele lui cele mai de seamă nu sînt niciodată la fel de mărețe ca ale lui Fénelon sau ale lui Bossuet, fapt care provine din deosebirea genurilor pe care le-a tratat. La Bruyère a crezut, mi se pare, că oamenii nu erau zugrăviți îndea-juns de mici și s-a străduit mult mai mult să le sublinieze apucăturile ridicole decât tăria. Cred că ne este îngăduit să presupunem că nu avea nici elevația, nici agerimea, nici profunzimea unor creatori de primul rang; dar nu-i putem contesta, fără să nu săvîrșim o nedreptate, o imaginație vi-guroasă, un caracter cu adevărat original și un geniu creator¹.

¹ Ultimul aliniat înlocuiește următorul text din prima ediție:

„E lucru de mirare că într-un om înzestrat cu un atît de frumos talent și care s-a ridicat pînă la sublim, ne dăm seama de limitele spiritului omenesc: aceasta dovedește că este cu puțință ca un scriitor sublim să aibă mai puțină profunzime și agerime decât alți oameni mai puțin patetici. Cardinālul Richelieu era — poate — superior lui Milton.

Dar scriitorii patetici ne mișcă mai puternic; și puterea aceasta pe care o au asupra sufletului nostru îl

face să ne ofere mai multă lumină. Judecăm totdeauna un scriitor după felul simțămîntelor lui. Dacă îl com-parăm pe La Bruyère cu Fénelon, virtutea pururea du-ioasă și firească a lui Fénelon și amorul-propriu care ni se arată uneori în La Bruyère — fără să vrem, cu-gutul ne îndeamnă să credem că scriitorul care ne dă în vileag sufletul cel mai măreț are mîntea cea mai lumi-nată; și, cu toate acestea, ne-ar veni greu să justificăm această preferință. Fénelon are mai multă cursivitate și bogăție; autorul *Caracterelor*, mai multă precizie și vi-goare; primul este înzestrat cu o imaginație mai senină și mai fecundă; ultimul, cu un talent mai vijelios. Unul știe să facă apropiate și emoționante lucrurile fără să le înjosească; celălalt știe să dea noblețe lu-crurilor celor mai mărunte, fără să le schimbe înfăți-șarea. Fénelon e mai uman; La Bruyère, mai auster; unul mai binevoitor față de virtute; celălalt mai necru-țător față de viciu; și unul și celălalt mai puțin pă-trunzător decât oamenii de care am pomenit, dar cu neputință de imitat în limpezimea și în precizia ideilor lor; în sfîrșit, originali, creatori în genul lor și modele de o rară desăvîrșire.“

LA FONTAINE

Cînd ai auzit vorbindu-se despre La Fontaine și i-ai citit lucrările, ești mirat găsind în ele, nu zic mai mult talent, dar chiar mai mult din ceea ce se numește duh, pe care nu-l găsești în lumea cea mai cultă. Observi cu aceeași surprindere profunda cunoaștere a artei de care dă dovadă. Și te minunezi că un duh atît de fin a fost în același timp atît de firesc.

Ar fi de prisos să ne oprim ca să lăudăm armonia variată și înaripată a versurilor sale ; grația, formularea, eleganța, farmecul naiv al stilului și al hazului său. Voi remarca doar că bunul-simț și simplitatea sînt caracteristicile dominante ale scrierilor lui. Este bine să aducem un astfel de exemplu în fața celor care caută grația și strălucirea în afara rațiunii, și a firii. Simplitatea lui La Fontaine dă grație bunului său simț, iar bunul său simț îi face simplitatea atrăgătoare ; așa încît

strălucirea lucrărilor lui provine, poate, mai presus de orice, din aceste două izvoare reunite. Cel puțin nimic nu ne împiedică să credem lucrul acesta ; căci de ce oare bunul-simț, care este un dar al naturii, ar fi lipsit de farmec ? Rațiunea nu displace celor mai mulți decît pentru că rămîne străină de ei. Un bun-simț firesc este aproape cu neputință de despărțit de o mare simplitate ; iar o simplitate luminată este un farmec fără pereche.

Nu aduc aceste laude calităților fermecătoare ale unui om atît de înțelept pentru a-i ascunde lipsurile. Socotesc că putem găsi în scrierile sale mai mult stil decît inventivitate, și mai multă neglijență decît exactitate. Intriga și fondul poveștilor lui ne interesează prea puțin, iar subiectele sînt josnice. Se remarcă uneori în ele multe deslinări și o atmosferă de destrăbălare care n-ar putea să placă. Nici scriitorul nu este perfect în acest gen, nici genul acesta nu este destul de nobil.

BOILEAU

Atît prin exemplul său cît și prin precepte, Boileau dovedește că tot ce este frumos în lucrările bune provine din expresia vie și din zugrăvirea a ce este adevărat; dar expresia aceasta atît de mișcătoare ține mai puțin de reflecție, supusă erorii, cît de un simțămînt foarte intim și foarte credincios al naturii. La Boileau, rațiunea nu era deosebită de sentiment; era instinctul lui. De aceea i-a însuflețit scrierile stîrnind acel interes pe care ne e dat atît de rar să-l găsim în operele didactice.

Lucrul acesta, cred, pune în adevărata sa lumină ce-am spus mai înainte vorbind despre La Fontaine. Dacă de obicei nu găsim plăcere în rîndurile celor care se fălesc că sînt cu judecată, aceasta se explică, poate, prin faptul că rațiunea s-a culbărit în mintea lor, unde nu trăiește decît o viață artificială și de împrumut; și prin faptul

că onorăm prea adesea cu numele de rațiune o anumită mediocritate a simțirii și a talentului, care supune pe oameni legilor uzanței și îi abate de la marile cutezanțe, izvoare obișnuite ale marilor greșeli.

Boileau nu s-a mulțumit să pună adevăr și poezie în lucrările lui: arta lui a pus-o la dispoziția celorlalți. A luminat întregul veac, izgonind din el prostul gust, atît cît ne este îngăduit să-l izgonim din rîndul oamenilor. A trebuit să vină pe lume înzestrat cu un talent cu totul deosebit, ca să scape, cum a scăpat, de relele exemple ale contemporanilor săi și să le impună propriile lui legi. Cei care limitează meritele poeziei lui la arta și la corectitudinea versificației nu bagă poate de seamă că versurile lui sînt pline de cugetări, de vioiciune, de tichui de duh și chiar de inventivitate silistică. Admirabil prin justetea, soliditatea și precizia ideilor, Boileau a știut să-și păstreze însușirile acestea în expresiile sale, fără să piardă ceva din ardoarea și din vigoarea lui — fapt care este o mărturie de netăgăduit a marelui său talent.

Știu bine că unele persoane, a căror capacitate este demnă de respectat, nu socotesc înzestrare la poeți decît originalitatea în planul lucrărilor lor. Nici armonia, spun ei, nici eleganța versurilor, nici imaginația dovedită în exprimare și nici chiar redarea sentimentelor nu-l caracterizează pe poet, ci, după părerea lor, cugetările viguroase și

îndrăznețe, alături de spiritul creator. Prin aceasta, am dovedi că Bossuet și Newton au fost cei mai mari poeți ai lumii; căci desigur nu duceau lipsă de inventivitate, de îndrăzneală și de cugetări viguroase. Citez să le răspund că, vorbind în felul acesta, înseamnă să confunzi limitele artelor. Mai spun că poezii cei mai mari ai antichității, ca Homer, Sofocle și Vergiliu, ar fi puși pe picior de egalitate cu o mulțime de scriitori mediocri, dacă nu i-am aprecia decît după planul poemelor și după originalitatea invenției, nu după originalitatea stilului, după armonia lor, după căldura versificației, și, în sfîrșit, după adevărul imaginilor lor.

Așadar, dacă am avea temei să-i reproșăm vreo lipsă lui Boileau, nu este vorba, după părerea mea, de lipsa talentului; ci, dimpotrivă, de faptul că a avut mai mult talent decît orizont și profunzime spirituală, mai multă ardoare și adevăr decît elevație și delicatețe, mai multă soliditate și mai mult spirit în critică decît finețe și voioșie, și mai mult farmec decît grație: unii îl mai atacă și azi în privința unora dintre aprecierile lui care par nedrepte: și nu pun mina-n foc c-a fost fără greșală.

MOLIÈRE

Molière îmi pare întrucîtva vrednic de critică pentru că a tratat subiecte prea triviale¹. Insuflețit aproape de același talent, La Bruyère a zurgăvit cu aceeași preocupare de adevăr și cu aceeași strășnicie ca Molière defectele oamenilor²;

¹ „Se pare că *Femeile savante*, *Tartuffe* și *Mizantropul* nu sînt, de bună seamă, subiecte triviale; comedia nu poate trata subiecte mai înalte. De ce *Avarul* ar fi, iarăși, un subiect prea trivial pentru comedie? Mai treacă-meargă pentru *Vicieniile lui Scapin*, pentru *Doctorul fără voie*, pentru *Sganarelle*, ba chiar, dacă vreți, pentru *Georges Dandin*. Dar talentul unui om de seamă trebuie apreciat și caracterizat după capodoperele lui. Se știe de altfel că Molière, silit mai întîi să se conformeze gustului secolului ca să obțină dreptul de a-l aduce la gustul său, silit adesea de a-și pune truda în sprijinul trupei pe care o conducea, n-a fost totdeauna liber să-și aleagă subiectele comediiilor sale, nici să se îngrijească de realizarea lor.“ (*Suard.*)

² „Nu se poate spune că La Bruyère a fost insuflețit de același talent ca Molière. Vauvenargues spune altfel

dar cred că putem găsi în tablourile lui, mai multă expresivitate și mai multă elevație.

Putem să-l comparăm pe poetul acesta și cu Racine. Și unul și altul au cunoscut perfect inima omenească; și unul și altul s-au consacrat zugrăvirii naturii. Racine o prinde în pasiunile sufletelor mari; Molière, în toanele și ciudăteniile oamenilor de rînd¹. Unul a jucat pe scenă cu un farmec inexplicabil subiecte mărunte; celălalt a tratat subiectele mari cu o înțelepciune și cu o măreție mișcătoare. Molière are acest frumos avantaj că dialogurile lui nu lincezesc niciodată: o puternică și neconținută imitare a moravurilor înflăcărează vorbele cele mai neînsemnate. Cu toate acestea, socotindu-i pe cei doi scriitori numai ca poeți, cred că n-ar fi drept să facem o comparație. Fără să mai vorbim de superioritatea genului sublim² hărăzit lui Racine, găsim la Molière atîtea

în prima ediție, acordîndu-i tot lui La Bruyère un fel de superioritate: «de aceea este mai ușor să caracterizezi oamenii decît să-i pui să se caracterizeze ei înșiși». Nu prea vedem de ce a scos această frază care era cel puțin un fel de corectiv.“ (Suard.)

¹ „Alceste nu este desigur un om de rînd; rar întîlnim caractere mai nobile.“ (Suard.)

² „Preferința aceasta aproape exclusivă a lui Vauvenargues pentru genul sublim, care ținea de firea lui, explică nedreptatea lui față de Molière; nedreptate care, fără considerația aceasta, ar fi greu de conceput la un om înzestrat cu o judecată atît de dreaptă și cu un gust în genere atît de sigur ca al lui.“ (Suard.)

neglijențe și expresii bizare și improprii. Încît există puțini poeți, citez s-o spun, cu mai puțină corectitudine și puritate decît el.

Ne putem convinge de cele de mai sus citind poemul *Val-de-Grâce*, în care Molière nu este decît poet: nu sîntem totdeauna mulțumiți. *Cugetînd bine, adesea grăiește prost*, spune ilustrul arhiepiscop de Cambrai; *se folosește de frazele cele mai forțate, cele mai puțin firești. Terențiu spune în patru cuvînte, cu simplitatea cea mai elegantă, ceea ce nu rostește el decît cu o mulțime de metafore care se apropie de o exprimare confuză și încîlcită. Mai mult îmi place proza decît versurile lui etc.*

Totuși, toată lumea socotește că nici unul dintre dramaturgii noștri nu și-a dus genul atît de departe ca Molière; aceasta se explică, cred eu, prin faptul că el este mai firesc decît toți ceilalți¹.

¹ „Dacă Molière n-ar fi decît cel mai firesc dintre dramaturgi, n-ar fi, de bună seamă, unul dintre primii, căci firescul nu este un merit decît acolo unde firea este vrednică de imitat. Dar Molière este scriitorul care a ales cel mai bine și a aprofundat cel mai mult, cum e și cel care a zugrăvit cel mai bine, adică cel care a știut cel mai bine să le redea personajelor nu numai acțiunile și graiul potrivit cutărui sau cutărui caracter, dar, ca să spun așa, ținuta, fizionomia, trăsăturile. Aceasta a vrut Vauvenargues să înțeleagă prin ce este mai firesc? În cazul acesta, formularea este departe de a reda într-o idee.“ (Garnier.)

CORNEILLE ȘI RACINE

O lecție importantă pentru toți cei care vor să scrie.

Datorez lecturii lucrărilor domnului de Voltaire bruma de cunoștințe pe care le am despre poezie. I-am prezentat ideile mele, când am dorit să vorbesc despre Corneille și despre Racine; și dînsul a avut bunătatea să însemneze pasajele din Corneille demne de cea mai mare admirație¹.

¹ Este un lucru demn de remarcat faptul că Voltaire l-a silit oarecum pe Vauvenargues să-l admire pe Corneille, ale cărui frumuseți mărturisește chiar el că nu le gustase la început. În paralela aceasta îl vedem mai puțin preocupat să-i caracterizeze pe Corneille și pe Racine, decît să-și justifice predilecția excesivă pentru cel din urmă, al cărui gen de frumuseți era mai potrivit cu firea lui. Corneille, căruiu i-a fost dat, cum spune Vauvenargues, „să zugrăvească virtuțile austere, dirze, de neclintit”, trebuia să exercite mai puțină înfrîmîre asu-

drept răspuns la o critică a mea. Legat prin aceasta să recitesc cele mai bune tragedii ale lui Corneille, am găsit fără greutate rarele frumuseți pe care mi le indicase domnul de Voltaire. Citindu-l pe vremuri pe Corneille, nu mă oprișem la ele, dezgustat sau prevenit de scăderile lui și născut, după cît se pare, mai puțin receptiv față de felul perfecțiunilor sale artistice. Această nouă descoperire m-a făcut să mă tem că mă înșelasem și cu privire la Racine, și chiar asupra defectelor lui Corneille, dar după ce i-am citit din nou și pe unul și pe celălalt cu oarecare atenție, nu mi-am schimbat părerea în privința aceasta și iată cum văd lucrurile în legătură cu acești scriitori celebri.

Eroii lui Corneille spun adesea lucruri mari, fără să le însufle; eroii lui Racine ni le însuflă fără să le spună. Unii vorbesc, și totdeauna prea mult, ca să se prezînte; ceilalți se prezintă pentru că vorbesc. Corneille mai ales pare să nu știe că oamenii mari se caracterizează, adesea, mai mult

pra sufletului unui om ca Vauvenargues, care, blajin și nepretențios din firea lui, împletind totdeauna-indulgența cu simțămintele cele mai înalte, mai tempera încă și prin obișnuința lui cu o anumită eleganță a moravurilor ceea ce are morala mai auster. De altfel, la preferința lui pentru Racine, se mai adăuga, pentru Vauvenargues, conștiința nedreptății ce i se făcea acestui mare poet, care, în genere, tot mai era așezat mai prejos de Corneille. Vauvenargues și Voltaire sînt primii care i-au dat adevăratul rang.

prin lucrurile pe care nu le spun decît prin cele pe care le spun. Cînd Racine vrea să-l zugrăvească pe Acomat, Osmin îl asigură de iubirea ienice-rilor; vizirul răspunde:

„Dar cum, crezi tu, Osmine, că gloria-mi trecută
În cugete curajul e gata să le-aşmută?

Ar recunoaşte glasul vizirului şi-acum

Şi m-ar urma cu-aceeaşi plăcere iar la drum?”¹

(Baiazid, actul I, scena 1.)

Vedem în primele versuri un general căzut în dizgraţie, pe care amintirea gloriei şi dragostea ostaşilor îl înduioşază puternic; în ultimele două, un răzvrătit care chibzuieşte vreun plan: iată cum îi ia pe oameni gura pe dinainte şi se caracterizează fără să fi avut de gînd. Am mai găsi în Racine multe exemple mai grăitoare decît acesta. Putem vedea, în aceeaşi tragedie, că în momentul cînd Roxanne, jignită de răceala lui Baiazid, îşi împărtăşeşte mirarea Atalidei, şi cînd aceasta protestează spunînd că prinţul o iubeşte, Roxanne răspunde scurt:

„Îi e în joc viaţa, măcar să pot să-l cred”².

(Baiazid, actul III, scena 6.)

¹ Cum traducerea în versuri prezintă unele libertăţi, dăm aici versurile în original:

„Quoi! tu crois, cher Osmin, que ma gloire passée/
Flatte encor leur valeur et vit dans leur pensée? /
Crois-tu qu'ils me suivraient encore avec plaisir, / Et
qu'ils reconnoitraient la voix de leur vizir?”

² „Il y va de sa vie au moins que je le croie.”

Astfel, sultana aceasta nu se joacă spunînd:
„Am o fire mîndră şi năprasnică. Iubesc cu gelo-
zie şi furie. Am să-l omor pe Baiazid, dacă mă
înşală”. Poetul notează aceste detalii, pe care le
pătrundem de ajuns dintr-o privire, şi Roxanne
este caracterizată cu mai multă vigoare. Iată mo-
dul de zugrăvire al lui Racine: arareori se abate
de la el; şi aş cita exemple măreţe, dacă lucră-
rile lui ar fi mai puţin cunoscute.

Este adevărat că părăseşte întrucîtva acest mod
de zugrăvire, de pildă cînd pune aceste cuvinte
în gura aceluiaşi Acomat:

„Şi dacă e să mor,
Hai să murim! fireşte, eu ca vizir, Osmine;
Iar tu ca mîna dreaptă a unui om ca mine”¹.

(Baiazid, actul IV, scena 7.)

Cuvintele acestea nu ies, poate, din gura unui
om de seamă; dar le citez pentru că par imitate
după stilul lui Corneille; iată ce numesc eu, oare-
cum, să vorbeşti ca să faci lumea să te cunoască,
şi să spui lucruri mari fără să le insuflă.

Dar să-l ascultăm chiar pe Corneille, şi să ve-
dem în ce mod îşi caracterizează personajele. Vor-
beşte contele în *Le Cid*:

„Dar viile exemple au toată străşnicia:
Un prinţ din cărţi şi-nvaţă prea palid datoria.

¹ „Et s'il faut que je meure, / Mourons: moi, cher
Osmin, comme un vizir; et toi, / Comme le favori d'un
homme comme moi.”

Și ce isprăvi făcut-a al anilor șir lung
Să nu pot eu cu una din zile să le-ajung ?“

De-ai fost viteaz pe vremuri și eu sint azi, te-a-
sigur,
Și brațul meu e țării scut strașnic, cel mai sigur
Castiliei cetate mi-i numele... Scot spada
Și dirdiie-Aragonul și tremură Granada.
Ați trece fără mine curînd sub alte legi
Și pe dușmani îndată i-ați îndura ca regi.
Și zi de zi și clipă de clipă alte glorii,
Cu laurii grămadă pe vraful de victorii.
Și lingă mine prințul, în lupte îndîrjit,
Și-ar încerca curajul de brațul meu ferit;
Ar învăța să-nvingă văzîndu-mă-nvingînd ¹
Și...”

(Cîdul, actul I, scena 6.)

¹ „Les exemples vivants sont d'un autre pouvoir;
Un prince dans un livre apprend mal son devoir. / Et
qu'a fait, après tout, ce grand nombre d'années, / Que ne
puisse égaler une de mes journées ? / Si vous fûtes vail-
lant, je le suis aujourd'hui ? / Et ce bras du royaume est
le plus ferme appui. / Grenade et l'Aragon tremblent
quand ce fer brille : / Mon nom sert de rempart à toute
la Castille : / Sans moi, vous passeriez bientôt sous
d'autres lois, / Et vous auriez bientôt vos ennemis pour
rois. / Chaque jour, chaque instant, pour relever ma
gloire, / Met laurier sur laurier, victoire sur victoire. /
Le prince, à mes côtés feroit, dans les combats, / L'essai
de mon courage à l'ombre de mon bras ; / Il apprendroit
à vaincre en me regardant faire / Et...”

Poate că astăzi nu mai există nimeni care să
nu simtă ridicola paradă a acestor cuvinte, și cred
că au fost citate cu mult înaintea mea. Trebuie
să le iertăm epocii în care a scris Corneille și
proastelor exemple din jurul lui. Dar iată alte
versuri care mai sint încă lăudate și care, nefiind
atît de nenaturale, sint mai potrivite, chiar sub
aspectul acesta, să amăgească. Cornelia, văduva
lui Pompei, i se adresează lui Cezar :

„În lanțurile tale destinul mi-oi sfida :
El m-a făcut captivă, dar nu și roaba ta,
Și nu pretinzi, o, Cezar, curajul să-mi doboare,
S-ajung să-ți spun Stăpine, făcîndu-ți și-nchinare.
Oricît de crud de soartă lovită tu mă vrei,
Ca văduvă-a lui Crassus și-apoi a lui Pompei,
Lui Scipio-s mlădiță și o romană-n fine :
Cu fruntea sus curajul mă ține încă bine.

Deși mă fii captivă, romană-s, ce e drept,
Și-o inimă ca asta, pe care-o port în piept,
Nimic nu vrea să-ți ceară. Ordonă fără teamă,
Dar să nu uiți un lucru : Cornelia mă cheamă ;
Să nu aștepți umilă ori tremurînd s-o vezi.” ¹

(Pompei, actul III, scena 4.)

¹ „César ; car le destin, que dans tes fers je braye, /
Me fait ta prisonnière et non pas ton esclave, / Et tu ne
prétends pas qu'il m'abatte le cœur / Jusqu'à te rendre
hommage et te nommer seigneur, / De quelque rude trait
qu'il m'ose avoir frappée. / Veuve du jeune Crasse, et
veuve de Pompée, / Fille de Scipion, et pour dire encore

Și în alt fragment, aceeași Cornelia îi vorbește lui Cezar, care îi pedepsește pe ucigașii lui Pompei :

„Atîtea interese sînt îmbinate cu ale sofului meu, / Încît nu i-aș datora nimic pentru ceea ce face pentru noi, / Dacă, așa precum prin sine însuși un om mîrîinos îl judecă pe altul, / Nu mi-ar plăcea mai curînd să judec virtutea prin virtutea noastră, / Și să cred că numai noi îl înarmăm pe acest luptător, / Pentru că în momentul de față aș vrea să fac la fel.“

(Pompei, actul V, scena 1.)

„Mi se pare, spune Fénelon¹, că li s-a atribuit adesea romanilor o vorbire prea fastuoasă... Nu găsesc deloc potrivire între emfaza cu care vorbește August în tragedia *Cinna* și modesta simplitate cu care îl zugrăvește Suetoniu în toată amănunțimea moravurilor lui. Tot ce vedem în Titus-Livius, în Plutarh, în Cicero, în Suetoniu, ne înfățișează pe romani ca pe niște oameni semeți în simțămintele lor, dar simpli, firești și modești în cuvintele lor“ etc.

plus, / Romaine, mon courage est encore au-dessus. /.../ Je te l'ai déjà dit, César, je suis Romaine : / Et quoique captive, un coeur comme le mien, / De peur de s'oublier, ne te demande rien, / Ordonne ; et sans vouloir qu'il tremble ou s'humilie, / Souviens-toi seulement que je suis Cornélie.“

¹ Oeuvres choisies de Fénelon, *Lettres sur l'éloquence*, tome II, § VI, p. 238 și următoarele, Paris, 1821.

Parada aceasta de măreție pe care le-o atribuim mi s-a părut totdeauna scăderea cea mai de seamă a teatrului nostru și primejdia obișnuită care îi pîndește pe poeți. Știu bine că măreția este în măsură să impresioneze spiritul uman ; dar nimic nu ascunde mai desăvîrșit spiritelor fine o măreție falsă și amăgitoare, ca o vorbărie plină de fast și de emfază.

Le vine ușor de altfel celor mai neînsemnați poeți să pună în gura personajelor lor cuvinte semețe. Numai că e greu să-i faci să rostească aceste vorbe semețe în mod veridic și adecvat. Acesta era talentul minunat al lui Racine, talent care a atras cel mai puțin atenția în opera acestui om de seamă. Există totdeauna atît de puțină afectare în vorbele lui, încît nici nu-ți dai seama de semeția pe care o întilnești în ele. Astfel, cînd Agripina, arestată din porunca lui Nero și nevoită să se justifice, începe cu cuvintele acestea atît de simple :

„Apropie-te, Neron, la loc. Vrea nu știu care Ca bănuiei tale să-i dăm o confirmare“.¹

(Britannicus, actul IV, scena 2.)

nu cred că mulți iau aminte că ea îi poruncește, într-un fel, împăratului să se apropie și să stea jos, ea care era constrînsă să dea seama de viața ei,

¹ „Approchez-vous, Néron, et prenez votre place. / On veut sur vos soupçons que je vous satisfasse.“

nu fiului, ci stăpînului ei. Dacă ar fi spus, ca și Cornelia :

*„În lanțurile tale destinul mi-oi sfida :
El m-a făcut captivă, dar nu și roaba ta,
Și tu preținzi, o, Neron, curajul să-mi doboare,
S-ajung să-ți spun Stăpîne, făcîndu-ți și-nchi-
nare“.*¹

atunci nu mă-ndoiesc că mulți oameni n-ar fi aplaudat aceste cuvinte și le-ar fi găsit pline de elevație.

Corneille a săvîrșit prea adeseori greșeala de a lua parada drept măreție, iar declamația drept elocvență ; și cei care și-au dat seama că era prea puțin natural în multe privințe au spus, ca să-i găsească o justificare, că se pasionase să zugrăvească oamenii așa cum ar trebui să fie. Așadar este adevărat, măcar, că nu i-a zugrăvit așa cum erau : asta este o mărturisire importantă. Corneille a socotit că le dă, fără îndoială, eroilor săi o personalitate superioară celei din realitate. Pictorii n-au avut înfumurarea aceasta. Cînd au vrut să picteze îngeri, ei au luat trăsăturile copilăriei ; au adus acest omagiu naturii, bogatul lor model. Era totuși un tărîm frumos pentru avîntul imaginației lor ; dar asta înseamnă că erau con-

¹ „Néron : car le destin, que dans tes fers je brave, / Me fait ta prisonnière et non pas ton esclave, / Et tu ne prétends pas qu'il m'abatte le cœur / Jusqu'à te rendre hommage et te nommer seigneur.“

vinși că imaginația oamenilor, de altfel atît de fecundă în himere, nu putea hărăzi viață propriilor ei născociri. Dacă Pierre Corneille ar fi luat aminte că toate elogiile exagerate erau lipsite de căldură, el ar fi găsit pricina în faptul că oratorii voiau să-i modeleze pe oameni după ideile lor, în loc să-și formeze ideile după oameni.

Dar greșeala lui Corneille nu mă surprinde : bunul gust nu este decît un sentiment ales și exact al frumoasei naturi și nu au parte de el decît aceia care au o minte firească. Născut într-un veac plin de afectare, Corneille nu putea să aibă gustul sigur : de aceea a dat dovadă de lucrul acesta nu numai în lucrările lui, dar și în alegerea modelelor lui, pe care le-a luat de la spanioli și de la latini, scriitori plini de exagerare, preferînd forța gigantică a acestora simplității mai nobile și mai emoționante a poetilor greci.

De aici provin antitezele lui nenaturale, neglijențele lui grosolane, licențele neconținute, obscuritatea, emfaza lui și, în sfîrșit, acele fraze sinonime, în care aceeași cugetare este mai modificată decît ticluirea unei predici cu multe subîmpărțiri.

Tot de aici vin de asemenea acele dezbateri îndirjite care slăbesc uneori interesul celor mai puternice scene, și în care ai impresia că asiste la susținerea unei teze publice de filozofie, care înnoadă lucrurile de dragul de a le deznoda. Primele personaje din tragediile lui argumentează

atunci cu întorsături de fraze și cu subtilități de școală și se amuză făcînd jocuri ieftine de raționamente și de cuvinte, ca niște școlari sau ca niște legiști. Așa, de pildă, Cinna spune :

„Poporul să nu fie tiranilor sortit ;
De-l pedepsea pe Sylla, Cezar n-ar fi-ndrăznit.“¹
(Cinna, actul II, scena 2.)

Căci nu e nimeni care să nu prevadă răspunsul lui Maxime :

„Găsești că este moartea lui Cezar lucru just,
Dar ea a fost pretextul cruzimii lui August.
Vrînd să ne scape, Brutus, amar s-a amăgit ;
Nepedepsind pe Cezar, August n-ar fi-ndrăznit.“²
(Cinna, actul II, scena 2.)

Cu toate acestea sînt mai puțin surprins de subtilitățile acestea decît de grosolăniile din cîteva scene. De exemplu, cînd Horațiu îl părăsește pe Curiățiu, adică într-un dialog de altfel vrednic de admirație, Curiățiu vorbește astfel mai întîi :

„Eu te mai știu pe tine și asta mă omoară ;
Dar nu știam că-n suflet ascunzi așa comoară :

¹ „Que le peuple aux tyrans ne soit plus exposé : / S'il eût puni Sylla, César eût moins osé.“

² „Mais la mort de César, que vous trouvez si juste. / A servi de prétexte aux cruautés d'Auguste. / Voulant nous affranchir, Brute s'est abusé ; / S'il n'eût puni César, Auguste eût moins osé.“

Dirzenia aceasta-i cu creștetu-n zenit,
Ca tragedia noastră... Te-admir, dar n-o imit.“¹

(Horațiu, actul II, scena 3.)

Horațiu, eroul acestei tragedii, îi răspunde :

„Nu-mbrățișa virtutea aceasta din constrîngerii !
Cum un mai mare farmec, văd că găsești în plîngerii.

Te las să-l guști, în tihnă, cu soru-mea, căci vine
Și ea e pururi gata de tînguire, ca tine.“²

(Horațiu, actul II, scena 3.)

Aici, Corneille vrea să prezinte în mod vădit o viteză feroce ; dar așa se exprimă ferocitatea împotriva unui prieten și a unui rival modest ? Mîndria este o pasiune foarte teatrală ; dar ea degenerează în vanitate și în josnicie de îndată ce se arată fără să fie stîrnită de cineva.

Îmi va fi oare îngăduit s-o spun ? Mi se pare că urzeala personajelor lui Corneille este aproape totdeauna destul de măreață ; dar realizarea este uneori foarte slabă și coloritul fals sau prea pu-

¹ „Je vous connais encore, et c'est ce qui me tue. / Mais cette âpre vertu ne m'était point connue : / Comme notre malheur, elle est au haut point. / Souffrez que je l'admire et ne l'imité point.“

² Non, non n'embrassez pas de vertu par contrainte ; / El puisque vous trouvez plus de charme à la plainte, / En toute liberté goûtez un bien si doux. / Voici venir ma soeur pour se plaindre avec vous.“

țin plăcut. Se prea poate ca unele personaje ale lui Racine să nu aibă măreție în conturul lor ; dar expresiile sînt totdeauna ieșite din mină de maestru și inspirate din adevăr și din realitate. Am mai observat, cred, că la personajele lui Corneille nu găsim acele trăsături simple care vestesc un larg orizont spiritual. Trăsăturile acelea le găsim din belșug în Roxanne, în Agrippine, Joad, Acomat, Athalie.

Nu pot ascunde ce gîndesc : îi era dat lui Corneille să înfățișeze virtuți austere, dure și inflexibile ; dar îi revine lui Racine meritul de a caracteriza ființele superioare și de a le caracteriza fără raționamente și fără maxime, prin singurul imperativ sub care vin pe lume oamenii de seamă, de a-și întipări caracterul în expresiile lor. Joad nu se arată niciodată într-o lumină mai frumoasă ca în momentele cînd îi vorbește micului Joas cu o simplitate plină de măreție și de dragoste și cînd pare că-și ascunde toată inteligența ca să vorbească pe înțelesul acestui copil : la fel și Athalie. Corneille, dimpotrivă, își dă adesea ifose pentru a-și înălța personajele, și sintem mirați că tot cu aceeași pensulă a caracterizat cîteodată eroismul cu trăsături atît de naturale și de energice.

Ce să mai spun despre înfățișarea greoaie pe care o dă uneori celor mai de seamă oameni ? Adresîndu-se lui Cinna, August începe mai întîi cu un exordiu de retor. Țineți seama că dau exem-

ple despre toate defectele sale din scenele cele mai admirate :

„Hai, ia-ți un scaun, Cinna, și vezi ca-n toate cele
Să te supui în totul la legea vrerii mele.
Ascultă fără crîcnet ce-ți spun. Nu căuta
C-o vorbă ori c-un strigăt să mă-ntrerupi, cumva.
Strunește-ți bine limba ; iar dacă vei găsi
Că prea cumplit tăcerea, ce simți, fi-o stăvili,
Ca să-mi răspunzi, la urmă, pe larg, îți dau pu-
țința :

Dar în privința asta să-mi împlinești dorința.“¹
(Cinna, actul V, scena 1.)

Cu cit este mai nobilă și mai firească simplitatea Agrippinei, în *Britannicus* !

„Apropie-te, Neron. Ia loc. Vrea nu știu care
Ca bănuielii tale să-i dau o confirmare.“²
(*Britannicus*, actul IV, scena 2.)

Totuși, cînd punem față-n față acești doi poeți, se pare că nu cădem de acord în legătură cu arta lui Racine decît dîndu-i lui Corneille superiori-

¹ „Prends un siège, Cinna, prends, et sur toute chose, / Observe exactement la loi que je t'impose ; / Prête, sans me troubler, l'oreille à mon discours ; / D'aucun mot, d'aucun cri n'en interromps le cours ; / Tiens ta langue captive ; et si ce grand silence / A ton émotion fait trop de violence, / Tu pourras me répondre après tout à loisir : / Sur ce point seulement contente mon désir.“

² „Approchez-vous, Néron, et prenez votre place. / On veut sur vos soupçons que je vous satisfasse.“

tatea geniului. Dacă s-ar face distincția aceasta pentru a sublinia caracterul unui ticlitor de fraze, aş găsi-o justificată : dar cînd vorbim despre arta lui Racine, artă care aşază toate lucrurile la locul lor, care caracterizează oamenii, pasiunile, moravurile, geniul lor ; care alungă tot ce este obscur, tot ce e de prisos, falsele briliante ; care zugrăveşte realitatea cu înflăcărare, în mod sublim şi plin de graţie, ce altceva putem gîndi despre o astfel de artă, decît că este geniul oamenilor extraordinari, şi chiar modelul acestor reguli pe care unii scriitori fără geniu la îmbrăţişează cu atîta rivnă şi cu atît de puţin succes ? În *Moartea lui Cezar*¹ ce este arta cuvîntărilor lui Antoniu, dacă nu chiar geniul unui om cu spirit superior şi cel al adevăratei elocvenţe ?

Tocmai lipsa prea frecventă a acestei arte strică cele mai frumoase lucrări ale lui Corneille. Nu spun că majoritatea tragediilor sale nu sînt foarte bine concepute şi foarte bine conduse. Socotesc chiar că a cunoscut mai bine ca nimeni altul arta situaţiilor şi a contrastelor. Dar arta expresiilor şi arta versurilor, pe care le-a neglijat de atîtea ori sau le-a falsificat slujesc celelalte lucruri frumoase ale lui. Pare să nu fi ştiut că, pentru a fi citit cu plăcere, sau chiar pentru a da tuturor iluzia în reprezentarea unui poem dramatic, trebuia, printr-o elocvenţă neconţinută, să

¹ Tragedie de Voltaire.

sustină atenţia spectatorilor, care slăbeşte şi se descurajează neapărat cînd sînt neglijate amănuntele. E mult de cînd s-a spus că expresivitatea e partea de căpetenie a oricărei lucrări scrise în versuri. Aceasta este părerea marilor maeştri, care nu au nevoie de justificare. Fiecare ştie cît suferă, nu spun cînd citeşte versuri proaste, dar chiar cînd ascultă un poem bun recitat prost. Dacă emfaza unui actor nimiceşte farmecul firesc al poeziei, oare cum n-au să-i scribească emfaza însăşi a poetului sau improprietatea expresiilor lui pe oamenii cu mintea chibzuită de ficţiunea şi de ideile lui ?

Racine nu este fără defecte. Uneori a prezentat în lucrările lui o iubire firavă, care duce la tărăgănirea acţiunii. N-a conceput tragedia cu destulă tărie. Nu şi-a pus îndeajuns personajele să acţioneze. În scrierile lui nu observăm tot atîta energie cîtă elevaţie, nici atîta îndrăzneală cîtă moderaţie. Priceput în a stîrni mila mai mult decît groaza şi admiraţia mai mult decît uimirea, nu s-a putut ridica pînă pe culmile tragicului cîtorva poeţi. Nici un om n-a fost înzestrat cu toate darurile. Dacă de altfel vrem să fim drepti, vom mărturisi că nimeni n-a dat vreodată teatrului mai multă pompă, n-a înălţat mai sus cuvîntul şi n-a turnat în el mai multă vrajă. Să-i cercetăm lucrările fără prejudecată : cîtă uşurinţă ! Cîtă bogăţie ! Cîtă poezie ! Cîtă imaginaţie în expresie ! Cine a făurit vreodată o limbă fie mai măreaţă,

fie mai simplă, fie mai variată, mai nobilă sau mai armonioasă și mai mișcătoare? Cine a pus vreodată atita adevăr în dialogurile, în imaginile, în caracterele sale și în exprimarea pasiunilor? Ar fi prea îndrăzneț să spunem că este cel mai frumos geniu din câte a avut Franța și cel mai elocvent dintre poeții ei?

Corneille a găsit teatrul gol și a avut avantajul de a modela gustul veacului după caracterul său. Racine a apărut după el și a împărțit oamenii în două. Dacă ar fi fost cu putință să schimbăm ordinea, aceasta, poate că l-am fi apreciat și pe unul și pe celălalt în mod foarte diferit.

Da, spune lumea, dar Corneille a venit primul și el a creat teatrul. Nu pot să fiu de acord cu părerea aceasta. Corneille avea modele mari printre cei vechi; Racine nu l-a urmat: nimeni n-a luat ca dînsul un drum, nu zic mai deosebit, ci mai opus; nimeni nu este mai original cu mult mai multă temeinicie decît el. Dacă Corneille are dreptul să pretindă la gloria creației, nici lui Racine nu i-o putem răpi. Dar dacă și unul și celălalt au avut măștri, care dintre ei i-a ales pe cei mai buni și i-a imitat mai bine?

I se reproșează lui Racine că nu le-a pus croitor săi pecetea veacului și a națiunii lor; dar oamenii de seamă țin de toate vremurile și de toate țările. I-am face de nerecunoscut pe viconte de Turenne și pe cardinalul de Richelieu dîndu-le trăsăturile veacului lor. Sufletele cu ade-

vărat mari nu sînt mari decît pentru că se găsesc oarecum mai presus de educație și de obiceiuri. Știu că păstrează totdeauna ceva și dintr-una și din celelalte; dar poetul poate să negligeze nimicurile acestea care nu ajung în adîncul caracterului mai mult decît coafura și îmbrăcămintea actorului de teatru, pentru a ne mărgini doar să pictăm viguros trăsăturile unei personalități puternice și luminate, și acea înaltă originalitate pe care o au deopotrivă toate popoarele. Nu văd, de altfel, că Racine s-ar fi abătut de la aceste preținse canoane ale teatrului. Să nu vorbim despre tragediile slabe ale acestui poet, *Alexandru, Thebaïda, Bérénice, Esther*, în care am mai putea cita mari frumuseți. Nu după încercările unui scriitor și nici după un număr infim din lucrările sale se cuvine să-l apreciem, ci după majoritatea lucrărilor și după capodoperele lui. Să respectăm regula aceasta cu Racine și să-i examinăm după aceea scrierile. Va spune cineva că Acomat, Roxanne, Narcisse, Clytemnestre, Agamemnon etc., nu poartă pecetea secolului lor, și pe cea pe care le-au dat-o istoricii? Deoarece Baiazid și Xipharès seamănă cu Britannicus, deoarece prezintă un caracter slab pentru scenă, deși natural, are cineva temei să pretindă că Racine n-a știut să caracterizeze oamenii, el al cărui talent strălucit consta în a zugrăvi personajele cu realism¹ și cu noblețe?

¹ În text, *avec vérité* (=cu adevăr), adevărul referindu-se la caracterul realist al observației.

Baiazid, Xipharès, Britannicus, personaje atit de criticate, au blindetea și gingășia moravurilor noastre, calități ce s-au putut întilni și la alți oameni, fără a avea ridicolul acestora, cum se insinuează. Dar admit să fie mai slabe decât îmi par : s-a văzut oare vreo tragedie în care toate personajele să fie de aceeași tărie ? Nu se poate : Mathan și Abner n-au mare importanță în *Athalie*, și asta nu este un defect, ci lipsa unei frumuseți mai desăvârșite. De altfel, ce se vede mai sublim decât tragedia aceasta, în întregimea ei ?

Așadar, ce să-i reproșăm lui Racine ? Că a pus uneori, în lucrările sale, o iubire slabă, cum nu este la locul ei în teatru ? O recunosc ; dar cei care se întemeiază pe lucrul acesta ca să alunge de pe scenă o pasiune atit de generală și atit de violentă, cad, mi se pare, în altă exagerare.

Oamenii de seamă sînt mari în iubirile lor și niciodată nu sînt mai demni de iubire. Iubirea este trăsătura cea mai duiosă a omenirii și omenirea este farmecul și desăvîrșirea naturii.

Mă-ntorc iar la Corneille, ca să închei disertația aceasta. Cred că a cunoscut mai bine decât Racine puterea situațiilor și a contrastelor. Cele mai bune tragedii ale lui, totdeauna cu mult mai prejos, prin expresia artistică, de ale rivalului său, sînt mai puțin plăcute la citit, dar mai interesante uneori la reprezentare, fie prin ciocnirea caracterelor, fie prin arta situațiilor, fie prin mărimea intereselor. Mai puțin inteligent decât Racine, își concepea

poate, subiectele cu mai puțină profunzime, dar cu mai multă vigoare. Nu era nici atit de mare poet, nici atit de elocvent ; dar se exprima uneori cu multă energie. Nimeni nu are termeni mai plini de elevație și mai cutezători ; nimeni n-a lăsat exemplul unui dialog atit de strîns și de impetuos ; nimeni n-a zugrăvit în chip la fel de strălucit fermitatea și tăria spirituală care provin din virtute. Chiar din acele discuții aprinse pe care i le reproșez, ies uneori fulgere care lasă mintea uimită și lupte care cu adevărat înalță sufletul ; și în sfîrșit, deși i se întîmplă neconținut să se depărteze de natură, sîntem obligați să mărturisim că o zugrăvește cu naivitate și nespuse de puternic, în anumite locuri ; și numai în aceste bucăți firești este vrednic de admirație. Iată ce mi se pare că se poate spune fără părtinire despre talentele lui. Dar după ce i-am recunoscut geniul care a trecut biruitor atit de des peste gustul barbar al veacului, nu ne putem opri să nu înfierăm, în lucrările sale, tot ce mai păstrează ele din acest prost gust, și ceea ce ar sluji să-l perpetueze la admiratorii prea pasionați ai acestui mare maestru.

Oamenii de meserie sînt mai îngăduitori decât ceilalți cu defectele acestea, pentru că nu se uită decât la trăsăturile originale ale modelelor lor și cunosc mai bine valoarea inventivității și a geniului. Dar restul oamenilor judecă lucrările așa cum sînt, fără să țină deloc seama de epocă și de autori : și cred că ar fi de dorit ca scriitorii să bine-

voiască a despărți defectele celor mai de seamă oameni de ce au ei desăvârșit; căci, dacă le vom confunda frumusețile cu greșelile lor, printr-o admirație preconcepută, se va putea prea bine întâmpla ca tinerii să imite cusururile măștrilor lor, care sînt ușor de imitat, și nu vor ajunge niciodată la înălțimea geniului lor.

În ceea ce mă privește, cînd critic ațiția oameni iluștri, scopul meu este să-mi fac păreri mai juste despre originalitatea lor.

Nu cred că mi s-ar putea reproșa în mod rațional această cutezanță: natura i-a hărăzit pe oamenii de seamă să creze și i-a lăsat pe ceilalți să le judece creațiile.

Dacă va găsi cineva că scot în evidență defectele unora mai mult decît pe ale altora, declar că procedez astfel din pricină că unii mi se par mai remarcabili decît alții, sau ca să evit repetarea unor lucruri prea cunoscute.

Ca să închei și să-l caracterizez pe fiecare dintre poeții aceștia cu ce are el cel mai original, voi spune: Corneille posedă în cel mai înalt grad forța, Boileau justetea, La Fontaine candoarea, Chaulieu grația și ingeniozitatea, Molière hazul și via imitație a moravurilor, Racine demnitatea și elocvența.

Nu au aceste merite în exclusivitate; le au doar într-un grad mai înalt, cu o infinitate de alte perfecțiuni pe care le poate observa oricine.

DESPRE CITEVA LUCRARI ALE LUI VOLTAIRE¹

După ce am vorbit despre Rousseau și despre cei mai mari poeți ai secolului trecut, socotesc că este — poate — aici locul să spun ceva despre lucrările unui om care cinstește secolul nostru, care nu este nici mai puțin mare nici mai puțin celebru decît toți cei care l-au precedat, cu toate că gloria lui, mai aproape de ochii noștri, este mai expusă la invidie.

Nu mie mi se cuvinte să întocmesc o critică metodică a tuturor scrierilor sale, care depășește cu mult cunoștințele mele și orizontul modest al judecății mele; grija aceasta mi se potrivește cu atît mai puțin cu cît un număr nesfîrșit de oameni mai învățați decît mine au și stabilit ideile pe care trebuie să le avem în această privință. Astfel,

¹ „Articolul acesta a fost tipărit pentru prima dată în ediția din 1806. Este scos din manuscrisele autorului, mort cu treizeci de ani înaintea lui Voltaire.“ (Fortia.)

n-am să vorbesc despre *Henriada*, care, în ciuda defectelor care i se reproșează și pe care le are într-adevăr, trece totuși, fără tăgadă, drept cea mai însemnată lucrare a veacului nostru, și singurul poem, în genul lui, al națiunii noastre.

Am să spun de asemenea puține lucruri despre tragediile lui : cum nu e una care să nu se joace măcar o dată în fiecare an, toți cei care au o fărîmă de bun gust pot să observe singuri originalitatea autorului, cugetările mărețe care domnesc în ele, bucățile strălucitoare de poezie care le împodobesc, vigoarea cu care sînt tratate de obicei pasiunile și expresiile îndrăznețe și sublime de care sînt pline.

Așadar, nu mă voi opri ca să arăt, în *Mahomed*, această expresivitate măreață și tragică a genului teribil, pe care lumea o socotea epuizată de autorul *Electrei*¹. Nu voi vorbi despre afecțiunea pusă din belșug în *Zaïre*, nici de caracterul dramatic al pasiunilor violente ale lui Herode², nici de strania și nobila noutate din *Alzire*, nici despre elocvențele cuvîntări pe care le găsim în *Moartea lui Cezar* nici, în sfîrșit, de atîtea alte piese, cu totul diferite, care ne fac să admirăm geniul și fecunditatea autorului lor.

¹ „Nu trebuie să confundăm tragedia aceasta cu *Electra* lui Crébillon ; este vorba de *Electra* lui Voltaire, tipărită cu titlul de *Oreste*.” (Garnier.)

² „În tragedia *Marianne*.” (Garnier.)

Dar intrucît tragedia *Meropa* mi se pare și mai bine scrisă, mai emoționantă și mai firească decît celelalte, nu voi șovăi s-o prefer. Admir puternicele caractere care sînt zugrăvite în ea, adevărul care domnește în sentimente și în expresii, simplitatea sublimă și cu totul nouă pe scena noastră, a rolului lui Egist ; iubirea năvalnică a Meropei, vorbele ei tăioase, vehemente, care aci se umplu de violență, aci de elevație. Nu sînt destul de liniștit la o piesă care produce răscoliri atît de puternice pentru a examina dacă regulile și severa verosimilitate nu sînt călcate. Piesa îmi strînge inima încă de la început — și mă duce pînă la catastrofă, fără să-mi dea răgazul să respir.

Dacă există așadar cineva care să pretindă că desfășurarea lucrării este puțin conformă cu canoanele dramatice și să creadă că în genere domnul de Voltaire nu are mină fericită în urzeala și în băteala pieselor lui — fără să intru în problema aceasta, care cerc o discuție prea îndelungată, mă voi mulțumi să-i răspund că defectul acesta, de care este acuzat domnul de Voltaire, a fost reproșat, în mod foarte îndreptățit, mai multor piese excelente, fără să le dăuneze. Deznodămintele din piesele lui Molière sînt puțin prețuite, și *Mizantropul*, capodopera comediei, este o comedie fără acțiune. Dar este privilegiul unor oameni ca Molière și ca domnul de Voltaire să fie vrednici de

admirație în ciuda defectelor lor, și adesea chiar prin defectele acelea.

Modul în care cîteva persoane, de altfel luminate, vorbesc astăzi despre poezie, mă surprinde mult. Nu frumusețea versurilor și a imaginilor, spun ei, caracterizează poetul, ci ideile virile și îndrăznețe; nu expresia simțirii și armoniei, ci inventivitatea. Prin aceasta s-ar dovedi că Bossuet și Newton au fost cei mai mari poeți din secolul lor; căci, de bună seamă, inventivitatea, îndrăzneala și ideile virile nu le lipseau.

Să revenim la *Meropa*. Ceea ce mai admir în tragedia aceasta este faptul că personajele spun totdeauna ce trebuie să spună, și sînt mari fără afectare. Trebuie să citiți scena a doua din actul al doilea ca să înțelegeți ce spun eu. Fie-mi îngădui să citez sfîrșitul, deși se puteau găsi în aceeași piesă pasaje și mai frumoase.

„EGIST

*Zadarnic jînd de slavă tot sufletul mi-a prins.
De tulburări adesea aflu că-s în Messina
Și de năpaste care loviseră Regina
Și de-ale sale dîrze virtuți ce meritau
O altă prețuire. Și-adînc mă tulburau
Aceste triste lucruri mai mult decît pot spune.
Disprețuind în taină năvinga moliciune
Văzută în Elida, m-am pregătit sever,*

*Călindu-mă, ca brațul să pot să vi-l ofer,
Slujind sub ale voastre drapele cu mult zel.
Acesta-mi fu, în toate, statornicul meu fel.
Dar falsul jînd de slavă m-a rătăcit, să știți;
Părinților, de vîrstă și riduri ofiliți,
Le-am smuls un sprijin, poate, atît de prețios.
E prima mea greșală; de remușcare ros,
Mi-am și primit pedeapsa, căci Cerul, nendurat,
M-a prins într-o capcană și sînt un vinovat.*

MEROPA

*Nu-i vinovat. Cred parcă-n neprihănirea lui.
În simplitatea asta loc de minciună nu-i.
Un urgisit anume trimis de-naltul Cer
Ca tinereții sale un sprijin să-i ofer.
Un om e — în restriște — și asta mi-i de-ajuns.
Băiatul nostru, poate, mai rău o fi ajuns.
El de Egist mi-ăduce aminte: -s' cam de-o seamă.
Din țarm în țarm ursita tot ca pe el îl cheamă.
Necunoscut de nimeni, fugar, în pribegie,
Și suferind disprețul stîrnit de sârăcie.
Și hula urîște și suflet și curaj.“¹*

(*Meropa*, actul II, scena 2.)

¹ „ÉGYSTHE: Un vain désir de gloire a saisi mes esprits. / Om me parlait souvent des troubles de Messène, / Des malheurs dont le ciel avait frappé la Reine. / Surtout de ses vertus, dignes d'un autre prix: / Je me sentais ému par ces tristes récits. / De l'Élide en secret dédaignant la mollesse, / J'ai voulu dans la guerre exercer ma jeunesse, / Servir sous vos drapeaux, et vous offrir mon

Accastă ultimă reflecție a Meropei este foarte naturală și sublimă. O mamă ar fi putut fi mișcată de o cu totul altă temere într-o astfel de năpăstuire : și cu toate acestea Meropa pare pătrunsă de acest sentiment. Iată cit sint de mărețe sentimentele în tragedie și cum ar trebui să le folosim mereu.

Este, cred, acel fel de măreție care îl caracterizează pe Racine și pe care atîția poeți de după el au neglijat-o fie că nu o cunoșteau, fie pentru că le-a venit mai ușor să spună lucruri afectate și să exagereze realitatea. Astăzi socotim că am creat un caracter cînd am pus în gura unui personaj ceea ce vrem să gîndească lumea despre el, adică tocmai ce trebuie să treacă el sub tăcere. O

bras : / Voilà le seul dessein qui conduisait mes pas. / Ce faux instinct de gloire égara mon courage ; / À mes parents, flétriş sous les rides de l'âge, / J'ai de mes jeunes ans dérobé le secours : / C'est ma première faute ; elle a troublé mes jours, / Le ciel m'en a puni ; le ciel inexorable / M'a conduit dans le piège et m'a rendu coupable.

MÉROPE : *Il ne l'est point, j'en crois son ingénuité ; / Le mensonge n'a point cette simplicité. / Tendons à sa jeunesse une main bienfaisante ; / C'est un infortuné que le ciel me présente : / Il suffit qu'il soit homme et qu'il soit malheureux. / Mon fils peut éprouver un sort plus rigoureux. / Il me rappelle Égysthe ; Égysthe est de son âge : / Peut-être comme lui, de rivage en rivage, / Inconnu, fugitif, et partout rebuté, / Il souffre le mépris qui suit la pauvreté. / L'opprobre avilit l'âme et flétrit le courage.*

mamă îndurerată spune că este îndurerată, și un erou spune că este un erou. Ar trebui ca personajele să ne facă să gîndim toate acestea despre ele și rareori să le spună ; dar dimpotrivă, ele le spun și rareori ne fac să le gîndim. Marele Corneille n-a fost cruțat de defectul acesta, fapt care i-a stricat toate caracterele. Căci, în sfîrșit, un caracter nu este alcătuit din cîteva trăsături, fie îndrăznețe, fie enérģice, fie sublime, ci din totalitatea tuturor trăsăturilor și a celor mai neînsemnate spuse ale unui personaj. Dacă punem să vorbească un erou, care seamănă peste tot ostentații, vanitate, și de la lucruri josnice pînă la lucruri mari, admir trăsăturile acestea de măreție care aparțin poetului, dar simt dispreț față de eroul său, al cărui caracter este ratat. Elocventul Racine, pe care îl acuză unii de sterilitate în privința caracterelor, este singurul din vremea lui care a făurit caractere ; și cei care admiră varietatea marelui Corneille sint foarte îngăduitori cînd îi iartă nestrămutata ostentație a personajelor sale, și caracterul totdeauna dur al virtuților pe care a știut să le descrie.

De aceea, atunci cînd domnul de Voltaire a criticat ¹ caracterul lui Hippolyte, al lui Baiazid, al

¹ În Templul gustului, Voltaire îl prezintă astfel pe Racine :

„Mai pur, mai elegant, mai duos / Și inimii vorbindu-i mai de-aproape / Atrăgîndu-ne fără să ne surprindă, / Nedezmințindu-se vreodată, / Racine observă chipurile / Lui Baiazid, lui Xipharès, / Lui Britannicus și lui Hippo-

lui Xipharès și al lui Britannicus, nu a vrut, cred, să micșoreze stima pentru caracterul Athaliei, al lui Joad, al lui Acomat, al Agrippinei, al lui Neron, al lui Burrhus, al lui Mithridate etc. Dar pentru că am ajuns să vorbesc despre *Templul gustului*, îmi pare bine că am prilejul să spun că-i prețuiesc foarte mult judecățile. Exclud cuvintele: *Bossuet, singurul elocvent între atîția scriitori care nu sînt decît eleganți*¹: căci nu cred că domnul de Voltaire însuși a vrut cu tot dinadinsul să reducă la acest mic merit al eleganței lucrările domnului Pascal, omul de pe pămînt care știa să pună adevărul într-o lumină mai bună și să judece cu mai multă vigoare. Îmi iau libertatea să-l apăr, împotriva autorității lui, pe virtuosul autor al lui *Telemac*, om născut într-adevăr ca să-i învețe pe regi omenia, ale cărui cuvinte duioase și convingătoare pătrund în inimă și care, prin nobleța și adevărul descrierilor lui, prin harul răscolitor al stilului său, te face lesne să-i treci cu vederea că

lyte, / Abia le distinge trăsăturile /, Au toți același merit: / Duiosi, galanți, blînzi și discreți; / Și Amorul care umblă după ei, / Curtenii francezi îi socotește."

¹ „În ediția alcătuită sub ochii lui Voltaire, la Geneva, în 1768, și în retipărirea făcută după moartea lui, nu se găsește fraza aceasta, iar în *Templul gustului* se exprimă astfel despre episcopul din Meaux: «Elocventul Bossuet voia să înlătore cîteva expresii familiare scăpate harului său amplu, năvalnic și curgător, care umbresc întrucîtva sublimele lui Cuvîntări funebre...»" (Fortia.)

a folosit prea adesea locurile comune ale poeziei și ceva declamație.

Dar orice-ar putea fi cu această prea mare parțialitate a domnului de Voltaire față de Bossuet, pe care îl respect de altfel mai mult decît oricine, mărturisesc că restul lucrării *Templul gustului* m-a izbit prin adevărul aprecierilor, prin vioiciunea, prin varietatea și prin forma plăcută a stilului; și nu pot pricepe că este judecată cu atîta severitate o lucrare atît de puțin serioasă, care este un model de lucruri plăcute.

Într-un gen destul de deosebit, *Epistola către mîni* lui *Génonville* și epistola *Despre moartea domnișoarei Lecouvreur* mi s-au părut două bucăți pline de farmec și în care durerea, prietenia, elocvența și poezia vorbeau cu grația cea mai plină de candoare și cu simplitatea cea mai emoționantă. Pun mai mult preț pe aceste două mici bucăți scrise cu talent, pline de pasiune, decît pe multe poeme destul de lungi.

Voi încheia cu lucrările domnului de Voltaire spunînd ceva despre proza lui. Nu există merit de seamă pe care să nu-l putem găsi în scrierile sale. Dacă ne place să vedem întreaga politețe a veacului nostru, cu o mare artă pentru a ne face să ne dăm seama de adevăr în domeniul gustului, n-avem decît să citim prefața lui *Oedipe* scrisă împotriva domnului de La Motte cu o finețe cu neputință de imitat. Dacă ne interesează sentimentele, armonia îmbinată cu o noblețe deosebită, ne putem

arunca ochii peste prefata *Alzirei* și peste *Epistolă către Doamna marchiză du Châtelet*. Dacă dorim o literatură universală, un gust cu larg orizont, care să cuprindă trăsăturile caracteristice ale mai multor națiuni, și care să ne prezinte stilurile diferite ale celor mai mari poeți, vom găsi toate acestea în *Reflecții despre poezii epici*, și în diversele bucăți traduse de domnul de Voltaire din poezii englezi, într-un mod care depășește — poate — originalele. Nu vorbesc despre *Istoria lui Carol al XII-lea* care, prin șubrezenia criticilor ce i s-au adus, a dobândit pesemne o autoritate de netăgăduit, și care îmi pare scrisă cu o vigoare, cu o precizie și cu imagini demne de un pictor ca el. Dar chiar dacă n-am fi cunoscut din opera domnului de Voltaire decât lucrarea sa *Studiu despre secolul lui Ludovic al XIV-lea* și *Reflecții despre istorie*, tot ar fi din belșug pentru a recunoaște în el nu numai un scriitor de primul rang, dar și un geniu sublim care vede totul în proporții mari, o vastă imaginație care apropie de departe lucrurile omenești, în sfârșit, un om mai presus de prejudecăți și care imbină urbanitatea și spiritul filozofic al secolului său cu cunoașterea secolelor trecute, a moravurilor, a politici, a religiilor și a întregii alcătuiți a seminției omenești.

Dacă totuși se mai găsesc încă oameni cu prejudecăți, care se străduiesc să scoată în evidență fie greșelile fie scăderile lucrărilor lui și care îi pretind unui om atât de universal aceeași corectitu-

dine și aceeași precizie pe care le pretind celor ferecați într-un singur gen, și adesea într-un gen destul de neînsemnat, ce le putem răspunde unor critici atât de puțin chibzuiți? Sper că numărul restrâns al criticilor nepărtinitori îmi va fi cel puțin recunoscător că am cutezat să spun lucrurile pe care le-am spus, pentru că le-am gândit, și pentru că mi-a fost drag adevărul.

Este o mărturie pe care dragostea pentru literatură mă obligă s-o fac unui om care nu e nici suspus, nici puternic, nici cu trecere, și căruia nu-l datorez decât această dreaptă recunoaștere pe care toți oamenii i-o datorează ca și mine și pe care ignoranța sau invidia se străduiesc zadarnic să i-o răpească.

APRECIERI DESPRE VAUVENARGUES

„...prin ceea ce este abstract în stilul său, Vauvenargues ne amintește de Montesquieu, dar el își presară frazele cu scurte imagini abia întrezărite : furtună, primăvară, cer de vară — care le luminează cu o rapidă străfulgerare. După care perioada rămîne iar cenușie ; dar amintirea fulgerului rămîne.“

(André Maurois, *Vauvenargues* (În *Tableau de la littérature française, XVII—XVIII-e siècles*, Gallimard, Paris, 1939, p. 357.)

*

„Prin gustul său, [Vauvenargues] este un moștenitor al clasicismului. Prin doctrina lui morală, ține de umanismul secolului al XVIII-lea : ca și Voltaire, ridică justiția în slăvi și își exprimă încrederea în om. În sfîrșit, unele dintre ideile lui

il fac să ne apară ca un precursor : ostil față de scepticismul monden, față de frivolitate, față de ironie, față de rațiunea neîndurată și uscată, înflăcărat în preamărirea manifestărilor instinctului, a avânturilor pasiunii și a bunătății naturii, ne duce uneori cu gândul la Rousseau. Ca majoritatea romanticilor, pe de altă parte, a fost obsedat de dorința de a trăi un destin aparte și și-a notat visele, speranțele și decepțiile ; în sfârșit, prin cultul lui pentru acțiune și pentru energie, se înru-dește cu eroii lui Stendhal.“

(F. G. Castex — P. Surer, *Manuel des études littéraires françaises. XVIII-e siècle*, Classiques Hachette, 1965, p. 31.)

„În tot ce citim și știm despre el, Vauvenargues ne apare ca o minte puternic călită, ca un suflet de mare elevație și ca o inimă aleasă.“

(Sainte-Beuve, *Causeries du Lundi*, III.)

„Vauvenargues crede, și prin aceasta este într-adevăr un om din secolul al XVIII-lea, că într-o societate bine alcătuită s-ar putea aplica o morală îmbietoare, în care omul și-ar urma panta pasiunilor și elanurile inimii lui.

Filozofia aceasta, semeată și îngăduitoare totodată, se exprimă într-un stil ingenios, în maxime, portrete, observații critice, în care găsim din belșug formulări fericite. Dar farmecul lor cel mai însemnat provine tot de la sufletul lui Vauvenargues, totodată copilăresc și bătrîn, amar și generos, spontan și duios, un suflet mai mare și mai bogat decât talentul lui.“

(Daniel Mornet, *Précis de littérature française*, Larousse, Paris, p. 131.)

„Vauvenargues cunoștea lumea și n-o disprețuia. Prieten al oamenilor, socotea viciul în rîndul năpastelor și mila ocupa, în inima lui, locul indignării și al urii...”

Blind, sensibil, compătitor, ne ținea sufletele în mînă. O seninătate de nezduncinat îi ascundea durerile în ochii prietenilor. Ca să ne păstrăm dirzenia în fața vitregiilor vieții, nu aveam nevoie decât de exemplul lui și, martori ai statorniciei lui sufletești, nu cutezam să fim amăriți cînd ne aflam cu el.“

(Marmontel.)

„.. El, care a suferit atît și a reușit atît de puțin, socotește că mijlocul cel mai sigur de a-ți

face o situație constă în a fi vrednic de ea. Fără fals entuziasm, fără ranchiună, a judecat omenirea cu dreaptă drămuire... Așezat între moraliștii puțin cam necăjiți din secolul al XVII-lea și filozofii cu temerară încredere din secolul al XVIII-lea, el nici n-a ridicat în slăvi firea omenescă nici n-a ponegriț-o. Este un Pascal imblinzit, fără să-și fi pierdut ceva din vigoarea lui, care s-a ocupat cu adevărat de mediul omenesc și care nu și-a săpat nici un abis.“

(Sainte-Beuve.)

„...Stilul său ține deci de secolul al XVII-lea : are întocmirea, claritatea, proprietatea termenilor proprii secolului al XVII-lea ; limba lui e sănătoasă și viguroasă... Astfel, atât prin stilul său firesc, plin de convingere și de elocvență, presărat cu imagini plăcute și senine, cât și prin elevația cugetărilor lui, ocupă, în zilele noastre, un loc important în literatura franceză. Și-a adus contribuția lui la separarea moralei de religie ; a reacționat contra dulceșăriei și a răcelii unui Fontenelle ; a fost, în veacul lui, singurul reprezentant al sufletelor nobile și duioase, făcând legătura între Fénelon și romantismul lui J.J. Rousseau. Era înzestrat să ajungă un mare scriitor și

fără îndoială ar fi luat loc printre cei mai glorioși, dacă n-ar fi fost răpus de o moarte pretimpurie.“

(Pierre Chambry.)

„...opera lui, atât de scurtă și de completă, admite cele mai diverse și cele mai înalte posibilități ; și nu ne interzice nici un vis...“

(Lanson.)

„Pentru cei care nu au încă o conștiință de sine, (...) care se rătăcesc în cugetările lor și caută un ideal (...), pentru victimele romantice ale unui nou rău al veacului, Vauvenargues va fi călăuză, sprijin și consolare... Viața și moartea lui nu le vor da taina fericirii. Poate că-i va ajuta s-o găsească... El le va da în vileag bogățiile cugetării și tezaurul inimii. Îi va învăța să năzuiască spre înalături, ca să-și afle mulțumirea mai puțin în succes, decît în înțelepciune. Pentru ei, va da frumusețe suferinței și va umaniza stoicismul.“

(Pierre Richard, *Viața lui Vauvenargues*, 1930.)

„Vauvenargues nu are concizia aprigă a lui La Rochefoucauld. El caută claritatea, folosirea pre-

cisă a cuvintelor, o formă viguroasă și sobră totodată. Îi plac maximele bine șlefuite, legăturile simetrice, ticlurile oratorice. Prin aceasta, desigur, îl anunță pe Rousseau. Dar talentul acesta, de o desăvârșită onestitate, deși înegal, dă mai ales în vileag un gust foarte sigur pentru frumusețea clasică.“

(Pierre Salomon)

INDICE ANALITIC
AL MAXIMELOR ȘI REFLECȚIILOR
LUI VAUVENARGUES

Referirea se face la numărul de ordine al maximei ; pentru subiectele celorlalte reflecțiilor, referirile se vor da astfel : pentru *Înștiințare* : Îns. ; pentru *Sfaturi pentru un tânăr* : Sf. 5 (cifra reprezentînd numărul capitolului *Sfaturilor*) ; pentru *La Bruyère* : La Br. ; pentru *La Fontaine* : La F. ; pentru *Boileau* : B. ; pentru *Molière* : M. ; pentru *Corneille* și *Racine* : C. și R. ; pentru *Voltaire* : Volt. — (n. care apare după unele numere, înseamnă nota la care trimite maxima respectivă).

A

Abuz : 25, 163, 212
 Acru (om acru) : 55
 Actor : 839
 Acțiune (activitate) : 181, 194, 198, 275, 314, 594, 815
 Adevăr : 9, 32, 143 n, 205, 219, 235, 265, 269, 272, 273, 276, 277, 280, 300, 309, 316, 341, 342, 344, 400, 446, 703, 741, 802, 922, 925, B., C. și R.
 Adevărat : 401
 Admiratie : 203, 265, 869
 — Admiratori : 486
 Aer : 198
 Afaceri : 46, 60, 275, 311
 Agonie : 141
 Agoniseală : 265
 Ajutorare : 812, ajutor : 491
 Alegere : 171, 209
 Alembert (d') : 265 n
 Alexandru : Sf. 11
 Algebră : 281

Alianță: 287, 906
 Amabilitate: Sf. 5
 Amăgire: 234, 276, 455, 717, 762, Sf. 11
 Amănunte: 217, 276, 280
 Amărit (amărăciune): 60, 323
 Ambiție: 308, 327, 371, 911
 Amor-Propriu: 290, 291, 294, 677, 717,
 884, 886 v. *iubire de sine*
 Amurgul (virstei): 784
 Animale: 186, 187
 Antichități: 321, 767
 Antiteze: C. și R
 Aparențe: 258, 276
 Apreciere: 60 n, 64, 65, 73, 266, 281, 833,
 Sf. 11
 Apropiere (aproapele): 343
 Arhitectură (arhitect): 29, 219, 803
 Argument (argumentare): 220, 280, 326
 Arme (sub arme): 223
 Armonie: 198, Volt.
 Arșiță: 18
 Artă: 4, 92, 107 n, 153, 211, 213 n, 220, 251,
 265, 272, 275 n, 301, 611, 719, La F., G.
 și R.
 Ascunziș: 106
 Aservire: 21
 Asprime: 163
 Atenție: 288, 882
 Atitudine (purtare): 818, Sf. 11, v. *pur-*
tare
 Atracție: 34
 Austeritate: 341
 Autor: 8, 29, 113, 213, 300, 347, 869
 Autoritate: 163, 213, 258, 870
 Avantaj (merit): 242, 303, 722, 825
 Avar (avaricie): 82, 795

Avere: (avuție, proprietate): 56, 57, 71, 181,
 186, 229, 245, 311, 600, 711, 765, 766, 773,
 859, v. *bogăție*
 Avînt: 71, Sf. 10

B

Baiazid: C. și R
 Barbari (barbarie): 220, 869, 922, 926
 Batjocură: Sf. 5.
 Bayle: 812
 Bărbat: 38 n, 257, 706, 720, 723, 765, Sf. 2
 Bătaie de cap: 60
 Bătrîn (bătrînețe): 159, 327, 624
 Bici/snie: 197
 Bine (a face bine): 157, 160
 Binefacere (binefăcător): 912, 913, Sf. 9
 Blindețe: Sf. 7
 Boală: 139, 141, 148, 239, 935
 Bogăție (bogați, bogătași): 48, 83 n, 265,
 580, 702, Sf. 5
 Boileau: 107 n, 213 n, 278, B.
 Bolnav: 141, 782, 819
 Bonnier (Henry): Prefață și tabel crono-
 logic
 Bossuet: 278, 350, 837, 874, La Br., B., Volt.
 Bourdaloue: 143 n
 Britannicus: C. și R.
 Bucurii: 916
 Bun: Sf. 9
 Bun-gust: C. și R.
 Bun-plac: 296
 Bun-simț: 804, 874, La F.
 Bună-credință: 729 Bună-cuvîntă: 905

Bunătate: 294, 296, 913
Bună-voință: 746 v. credință
Bunuri: 129, 514, 739, 780

C

Cafta: 779
Calități: 55, 175, 869, Sf. 5
Calomnie: 283
Gambrai (arhiepiscop de): M.
Campanii: 223 n
Candoare: C. și R.
Capodopere: 92
Capricii: 92, 121
Caracter: 56 n, 417, Sf. 1, La Br., C. și R.,
Volt.
Carol al XII-lea: 265, Volt.
Carte: 715, 716 — Cărturari distinși: 217
și n.
Categorii (categorisiri): 255, 280, 508
Caterina de Medici: 725
Căință (pocăință): 136 n, Sf. 7
Căpățuire: 275, 772, 912
Căpetenie: 275
Căsăpire: 922
Căsnicie: 825
Ceas de veghe: 265
Chambry, Pierre: 143 n, 307 n
Châtelet (marchiza de): 265 n, Volt.
Chaulieu: C. și R.
Chibzuință: 69, 204, 866, 881
Chip (chipeș): 236
Cicero: C și R
Cidul: C. și R.
Cinna: C. și R.

Cinste (probitate, castitate): 46, 49, 98,
— lipsă de cinste: 46
Cititor: Ins., 213
Cîrmuire: 96, 157, 409
Claritate: 4, 6, 280, 729
Clarviziune: 926, 927
Clitus: Sf. 11
Coaliții: 906
Cochetărie: 705
Colorit: 417
Combatere: 327
Comerț: 301, 310
Comoditate: 29
Compătimitor (compătîmire): 291, 298
Competență: 262
Complezență: 109
Compromitere: 190
Concepție: 133, 944
Conciziune: 280
Concluzii (deducții): 211, 214, 279
Condorcet: 265 n
Consolare: 324, 326, 536, 614, 917, 920
Conștiință: 133, 136, Sf. 3, 11
— Falsă conștiință: 134
Contemplator: 223
Contradicție (contrazicere): 944, 945
Controverse (contrarietăți): 288
Conversație: 857
Convingere: 113, 873, 929
Copilărie (copii): 174, 749
— copii și educația lor: 362
Corneille: 266 n, 854, Volt., C. și R.
Creator (creație): 265 n, La. Br.
Crébillon: Volt.
Credință: 7, 113, 323

Crezare: 320, 829
 Critică: Îns., 265, 283, 403
 Cromwell: 874
 Cuceritori: 223
 Cucernici: 241, 874
 Cuget: Îns., 70, 144, 713, 929
 Cugetare: 3, 4, 8, 9, 11, 273, 280, 297, 398,
 702, 703 n, 734, 735, 736, 799, 831, 936, B,
 Volt.
 Cult: Sf. 9
 Cultură: 303, 474, 871, 941
 Cunoaştere: 330
 Cunoştinţe: 203, 269
 Curaaj: 19, 139, 141, 849
 Curiozitate: 859
 Curtenitori: 257, 721
 Cutezanţă: 849, Sf. 10
 Cuvinte (cuvîntul dat): 276, 524, 913

D

Dacier (d-l şi d-na): 869 n
 Dans: 219, 330
 Dar: 215, 792
 — A dărui: 793
 — Dar al naturii: 229
 Darwin: 187 n
 Datină (obicei): 317
 Datorie: 179, 765
 Dăinuire: 466
 Dărnicie: 51, 762, 764, 766
 Dăunător: 217
 Decădere: 148, 220
 Declamaţie: C. şi R.

Defecte (scăderi): 175, 176, 247, 284, 287,
 403, 628, 840, 869, Sf. 3, 7, 9, C. şi R.
 Definiţie: 280, 296
 Degradare: 219
 Demnitate: C. şi R.
 Deosebire: 648
 Dependenta: 185
 Depravare: 272
 Desăvârşit: 169, 176
 Descartes: 278, 279
 Descoperire: 9, 106, 703
 Descriere: 416
 Desfătare: 200, 265, 324
 Despréaux: 210
 Despuia (a): 311
 Destin: Sf. 6
 Desfoinic: 311, 319, 894, 895
 Deşertăciune: Sf. 3
 Deştepti: 52, 53, 65
 — Deşteptăciune: 239
 Detalii: 416
 Dezbinare: 31
 Dezgust: 148, 197
 Dezinteresare: 720
 Dezminţire: 718, 922
 Dezordine: 327
 Dialog: C. şi R.
 Dibăcie: 85, 93, 276, 277
 — Dibaci: 95, 98
 Dificultate: 288
 Digresiune: Îns., 213
 Discreţie: 712
 Discursuri: 276
 Disperare (deznădejde): 252, 455, 862, 864,
 Sf. 6

Dispreț (disprețuire): 34, 65, 196, 241, 301,
 326, 328, 677, 738, 778, 862, 884, 888, 943,
 Sf. 8,
 Distincție: 702
 Distracție: 46, 60, 301, 808
 Dizgrație: 219
 Dîrzenie: 800
 Doctor: 782
 Dojenire: 172
 Dominare: 93
 Dorință: 67 n, 281, 327
 Dovadă: 69, 70, 97, 193, 213, 284, 320, 712
 Dragoste: 265, 300, 751, 754, 766, 825
 — Dragoste de viață: 139
 Dregători: 719
 — Dregătorii: 942
 Dreptate: 266, 290, 294, 298, 709, 820
 — Drepturi: 818
 Duh (spirit): 43 n, 114, 211, 261, 860, La F.
 — Lipsa de duh: 308, 771
 Dumnezeu: 143 n, 794
 Durată (dăinuire): 257, 324
 Durere: 536
 Dușmani: 265, 823, 905

E

Echivoc: 732
 Economie: 51, 762
 Educație: 362
 Egalitate: 30, 262, 870
 Elevație: M
 Elocință (elocvență): 211, 275, 276, 277,
 280, 281, 538, 940, La Br., Volt.

Emfază: 854
 Enigmă: 287
 Entuziasm: 335
 — Entuziaști: 874
 Episoade: 212, 213
 Epitete: 516
 Eroare: 6, 32, 219, 272, 273, 279, 281, 301,
 321, 740, 741
 Eroii: 224, 496, 854, 876, Volt.
 Erudiție: 212
 Europa: 903
 Ev: 327
 Exagerare: 284
 Excepție: Ins., 279
 Exemple: 213
 Exigență: v. *pretenție*
 Experiență: 895, 928, 942, Sf. 4
 Expresivitate: C. și R.
 Exprimare: 3, 6 n. 273, 344, 555, 702,
 732, B.
 Extreme: 262

F

Fabulă: 651
 Faima patriei: 265
 Fală: 706, 795, 876, 922
 Fals (falsitate, a falsifica): 705, 789, 880
 Familiaritate: 577, Sf. 4
 Fanfaroni: 110
 Fantezie: 296
 Faptă: 125, 213, 214, 218
 Farmec: 265, C. și R.
 Făgăduință: 276, 789

Fărădelege: 713
 Febră: 148
 Femeie: 38, 258, 680, 705, 713, 720, 722, 723,
 724, 725, 754, 756, 918, Sf. 2, 11
 Fénelon: La Br., C. și R.
 Fericire (fericit): 71, 119, 160, 323, 442,
 482, 818
 Fiere: 239, 284
 Ființă: 198
 Filozofi: 219, 265, 278, 279, 283, 296, 307,
 321, 326, 406, 729, 733, 799, 833, 876
 Filozofie: 145, 219, 280
 — Filozof adevărat: 335
 — Falșii filozofi: 288
 — Semifilozofi: 741
 Finețe (șiretlicuri): 281, 311, 508, 665
 Fire: 40, 87, 205, 294, 778, 781, 846, Sf. 6
 — Fire sălbatică: 46
 — Firesc: 320, La F.
 — Nefiresc: 728
 Fizicieni: 281
 Foc: 198
 Folos: 151, 276
 — Folositor: 703
 Fortia: 812 n, 847 n, 862 n, 902 n, 926 n
 Fortă: 75, 93, 95, 96, 281, C. și R.
 Franc (Le) de Pompignan: 265 n
 Francez: 683
 Frământare: 34
 Fréron: 265 n
 Frică: 139
 Frumusețe: 37, 239, 403, 680, 752, 753
 Funcții (funcții mari, înalte): 69, 833, 894,
 942, Sf. 2
 Furtună: 18

G

Gelozie: C. și R.
 Gen (de scriere): Ins., 216, 265, 272, 281
 — Gen eroic: 262
 — Gen sublim: M.
 Generozitate: 491
 Geniu: 217, 265, 278, 279, 542, 733, 837, 880,
 Sf. 7, C. și R.
 Geometri: 281
 Gilbert: 107 n
 Gingășie (grație): 46 n, C. și R.
 Gîndire: 555
 — Gînditori: 800
 — A gîndi: 715, 727, 728, 800
 Gîndul: Ins., 127, 143, 800, 807, 836
 Glorie: 59, 60, 71, 152, 180, 220, 224, 233,
 265, 295, 327, 351, 494, 495, 496, 713, 758,
 761, 848, 850, 876, Sf. 5
 Glumă: 779, 873
 Grai: 802, 839
 — Graiul zellor: 839
 Granite: 902
 Grecii: 508, 902
 Greșală: Ins., 5, 7, 31, 35, 120, 162, 168, 245,
 247, 265, 276, 287, 321, 743, 778, 821, 862,
 876, Sf. 3, 11
 Greutăți: Sf. 6
 Grosolanie: 277 n, 303, C. și R.

H

Haină: 831
 Har: 116, Volt.
 Haz (hazliu, plin de haz): 60, 114, 206, La
 F., C. și R.

Hazard: 887
Himeră: 755
Homer: 869, B.
Horățiu: 213 n, C. și R.
Hoți: 713
Hrănire: 194

I

Idee: 143 n, 214, 702, 731
Iertare (îndurare, a ierta): 821, 914
Ifose: 64, C. și R.
Ignoranță: 217
Iluzie: 743
Imaginație: 116, 265, 272, 278, 279, 781,
869, Sf. 10, C. și R.
Imagine: 939
Imitație: 206
Imperfecțiune: 203, 801
Impresie: 38 n
Imprudență: 150, 245, Sf. 5
Inchiziție (silnicie): 160
Incompatibilitate: 296
Indulgență: C. și R.
Inegalitate: 701
Influență: 580
Ingrăți: 577
Înimă (inimă aleasă): 107, 124, 127, 195,
294, 297, 306, 319, 929
Inspirație: 701
Instinct: 43 n, B.
Intenții: 312, 893
Interes: 11, 55, 56, 124, 219, 233, 276, 294,
306, 479, 710, 720, 792, 845, 878, 932
Intrigări: 60

Înveetive: 219
Invenție (inventivitate): 326, La Br.,
Volt.
Invidie: 283, 284, 331, 486, 777
Iscusință: 94, 97, 103, 153, 265, 276
— Iscusit: 276, 510, 796, 801
Ispită: 311
Isteți: 892
Istorie: 257
— Istoria antică: 506
Iubire: 43, 122, 178, 257, 327, 827, 886, C.
și R.
— Iubire de sine: 290, 291, Sf. 2 v. *amor-
propriu*

I

Îmbătrânire: 327, 780, 783
Îmbelșugare (prosperitate): 23
Îmbrăcămintă (a se îmbrăca): 219, 725
Împrăstiere: 852
Împrejurări (ale vieții): 822
— Împrejurări potrivnice: 822
Încercări: 266 n, 797
Înclinație: 207, 217, 312, 328, 881
Încredere: 101, 710, 816, Sf. 1
Încămetări: 786, 788
Îndatoriri: 275 n, 291
Îndeletniciri: 60
Îndoială (a pune la îndoială, a se în-
doi): 320
Îndrăzneală: 125, 205, 401, 471
Îndurare (a se îndura): 923
Înflăcărare: 205, 280
Înfumurare: 219, 279
— Oameni înfumurați: 892

Ingăduință: 169
 Injosire: 764
 Insușire (a-și însuși): 896
 Insușiri: 106, 219, 278, v. *calități*
 Înșelăciune (înșelător, a înșela): 273,
 276, 311, 319, 320, 924
 Întimplări (pățanii): 786, 865
 Înțelegere (înțelegerea lucrurilor): 930
 Înțelept: 14, 245, 265, 876, Sf. 9
 Înțelepciune: 278, 310, 745, Sf. 4
 Învățătură: 897
 Invinuire: 887
 Inzestrare: 208, 706
 — Om inzestrat: 86.

J

Jignire: 65, 66, 190, 235, 872, 911, 914, 915,
 923
 Joc: 703 n, 751
 — Joc de cărți: 60, 809
 — Joc serios: 311
 Josnicie: 107 n, 110, 713, Sf. 11
 Judecată (a judeca): 76, 153, 267, 272, 278,
 288, 298, 317, 868, 883, 928, 939, Sf. 6
 — Judecător: 838
 — Judicios: 279
 Justețe: 211, 215, 279, C. și R.
 Justiție: 164, 167

L

La Bruyère: 38 n, 60 n, 116 n, 337, 417,
 La B.
 La Fontaine: 187 n, 270, C. și R., La F.
 La Motte: 350. Volt

La Rochefoucauld: 67 n, 219 n, La
 R. filozof 337
 Laudă: 66, 67 n, 234, 283, 292, 724, 737, 776,
 887, 888
 Lectură: 868, 898
 Lecție: C. și R.
 Legături (între lucruri): 215; (între oa-
 meni): 825
 Lege: 140, 163, 187, 194, 228, 591, 624, 708,
 900
 — Lege a naturii: 198, 922
 — Încălcarea legilor: 900
 Leibnitz: 265 n
 Lene: 307
 — Oameni leneși: 809, 810
 — Lenevie: 117, 233, 790
 Libertate: 20, 747, 749, 870
 Limbă: 801
 Limite (marginii): 66, 802, 928
 Lingușire: 234, 276, 920
 — Lingușitor: 277
 Literatură: 303, 600, Volt.
 Literați: 774
 Locke: 280
 Lorena: 902 n
 Lucrare: 11, 60, n, 209, 266, 341, 419, 420,
 503, 628, 716
 Lucru: 1, 120, 196, 197, 203, 207, 212, 213,
 726, 828, 829, 882, 883
 — Lucru temeinic: 112
 — Lucruri mari: 43 n, 90, 142, 237, 280,
 342, 899
 — Lucruri mărunte: 237, 256
 Ludovic XIII: 265
 Ludovic XIV: 903, Volt.
 Ludovic XV: 902 n

Lume (societatea, universul): 61, 326, 327,
330, 859, 907

— Lumea-bună: 255

Lumină: 198, 758

Lungime: 628, 698

Luptă: 225

— Lupta pentru viață: 187

Luvru: 64

M

Maestri: 702

Malherbes: 265 n

Maniere alese: 725

Mari (cei): 371, 531, 552

Mască: 258, 330

Materie: 187, 703 n

Maxime: Ins., 70, 107, 111, 203 n, 217, 283,
290, 603, 854, 942, Sf. 1, 6

Măgulire: 113, 832, 921, 927

Măreție: 706, C. și R.

— Măreție sufletească: 43 n, 854

— Mărire: 905

Mărinimie: 130

Meaux (Episcopul de): Volt.

Mediocritate (om mediocru): 73, 98,
116 n, 307, 512

Meditare: 275, 307, 312

Memorie: 214, 263, 871

Merit: 13, 45, 60, 66, 69, 71, 242, 257, 284,
419, 760, 767, 776, 835, 854, 870, 891, Sf. 4.

Meserie: 881

Meșteșuguri: 276

Metafizică: 281

Micime: 706

— micime spirituală: 43

Milă: 82, 827

Milton: La Br.

Mincinos: 110, 277

— Minciună: 276, 924

Miniștri: 786

Minte: 152, 194, 203, 205, 206, 212, 237, 275,
280, 301, 319, 446, 474, 708, 719, 802, 807,
830, 842, 853, 867, 871, 903, 942, Sf. 1, 10,

11

— Minte ascuțită: 204

— Minte chibzuită: 215

— Minte cuprinzătoare: 215

— Minte greoaie: 280

— Minte luminată: 925

— Minte sănătoasă: 736

— Minte sucită: 32

Mister: 712

Mizerie: 223, 252, 613

Mîndrie: C. și R.

Mîngiere: 323

Mînie: 300, Sf. 11

Mlădiere: 60

Moarte: 140, 224, 847, 848, 863, 864, 932

Modă: 40, 206, 219, 281, 725

Model: 272, 701

Moderatie: 71, 72, 73, Sf. 6

Modestie: 66

Motiere: 217 n, 278, C. și R., Volt., M.

Momeală: 275, 276

Monstru: 287

Montaigne: 278

Morală (moralistă): 29, 31, 219 n, 276, 278,
288, 300, 316

Moravuri: 211, 265, M.

Morellet: 849 n

Moto: 107 n

Muncă: 936, 937
— Rodul muncii: 200
Muribunzi: 136
Muzică: 211, 219
Muzicieni: 281

N

Natura: 42, 122, 123, 187, 219, 296, 401, 624,
— 803
Națiuni: 301, 303
Năpastă (năpăstuire): 162, 168, 862 n
Neadevăr: 272
Neatenție: 330
Nebuni: 61, 90, 765, 930
— Nebunie: 206, 648, 796, 862 n.
Necaz: 60, 219, 248, 324, 916
Necesitate: 249, 863; v. *nevoie*
Necinstit: 738
Necredincios: 794
Necuviință: 176
Nedreptate: 825, 905
— Om nedrept: 823
Nefericire: 160
Neghiob: 236, 722, Sf. 2
Neîncredere (neîncrezător): 15, 101, 317,
816, 874, Sf. 1
Neîndurerăți: 919
Neliniște: 144
Nemuritor: 850
Nenorocire: 245, 247, 281, 455, 821
— Nenorocit: 27, 172, 794
— Nenorocos: 311
Nepăsare: 14, 40, 145, 146, 316, 750
Nerecunoștință: 174, 825
Nerușinare: 915

Nesăbuintă: 291
Nestatornicie (inconsecvență): 303
Nesuferiți: 83
Nevoie: 153, 248, 249, 592, 708
— Nevoiși: 82, 168
Newton: 265 n, B.
Nicole: 143 n,
Nobil: 702
— Noblete: 262
Noroc: 884, Sf. 10
— Norocos: 311
Noțiuni comune: 269
Noutate: 341, 400

O

Oboseală: 857
— Obositor: 899
Obrăznicie: 723
Obscuritate: 5
Obsedare: 851
Ocrotire: 86, v. *Protecție*
Ocupații: 119, 275 n.
Oedipe: 265 n
Om: 103, 192, 211, 776, 930, 932, 942,
— Activ: 937
— Cinstit: 381, 713
— Cuminte: 321
— De duh: 418
— De geniu: 206, 420
— De lume: 256, 281, 704, 721
— De omenie: 516
— Desăvârșit: 169
— De seamă: 420, Sf. 3, C. și R.
— De treabă: 504

- Din popor: 256
- Drept: 28, 270
- Dur: 28
- Fără gust: 213
- Inaccessibil: 793
- Iscusit: 245
- Mare: 72, 90, 262, 552, 943
- Mediocru: 648
- Nelalocul lui: 198
- Politic: 275, 406
- Priceput: 64
- Puternic: 186
- Rău: 103, 192, 442, 759
- Rece: 326
- Slab: 73, 187, 192, 824
- Tare: 187
- Vicios: 31
- Virtuos: 292
- Omagiu: 232, 299, 741
- Omenie: 283, 441
- Omenire: 291, 298, 708
- Onoare: 48, 49, 190
 - Onoruri: 301, Sf. 2
- Oratori: 276
 - Oratorie: 280
- Ordine: 193, 703
- Organe: 197, 239
- Orgoliu: 613, 614
- Original (originalitate) 398, 400, 420, 869, Volt.
- Orizont larg: 871
 - Orizont spiritual: 217, 263
- Orînduire: 187, 703 n.
- Osîndire: 885
- Osmin: C. și R.
- Ostaș: 223
- Otrăvire: 249

P

Pace: 225, 900, 906, Sf. 5

Palavragiu: 638

Paradă: C. și R.

Paradox: Ins. n.

Particulari: 187, 906

Partid: 92, 275

Pascal: 124 n, 219 n, 278, 290, 703 n, 874, La Br.

Pasiune: 40, 56 n, 125, 145, 184, 151, 153, 205, 237, 265, 316, 327, 479, 483, 705, 706, 751, 785, 845, 853, 858, 936, Sf. 9

Patrie: 223

Pămînt (terra): 186

Părerî: Ins. n; 220, 300, 316, 324, 326, 779, 853, 872

- Părerî de rău: 330

Părinți: 174, 825

Pătrundere: 213, 287

Pecete: C. și R.

Perfecțiune: 176, 203

Persecuție: 623

Persia: 902 n.

Personalitate: 257, 816

Perspectivă: 1 n.

Pictor: 265

- Pictură: 211

Pierdere: 793, 918

Piesă de Teatru: 868

Pisălog: 144

Pizmă: 208, 283

Plac (a fi pe plac): 777, 860

Planuri (proiecte): 88, 157, 276, 712, Sf. 6

- Planuri de viitor: 787

Plăcere (a plăcea): 42, 46, 195, 219, 301, 316, 756, 765

Plăsmuire (plăsmuitori): 79, 701, 703
 Plictiseală: 60, 144, 480, 584
 — Plictisitor: 716, 856, 899, 937
 Plutarh: C. și R.
 Poem: Volt.
 Poet: 265, 278, 281, M., Volt.
 Poezie: 275, 281, 652, 840, B., C. și R.
 — Poezia prozei: 350
 Politețe: 926
 Politică: 265, 301, 405, 902, 907
 — Politicieni: 275, 406
 Pompei: C. și R.
 Ponegrire: 626
 Ponos: 24, 197, 869
 Popoare: 23, 122, 187, 265, 276, 375, 376,
 409, 508, 708, 902, 906
 — Popular: 280
 Portret: 127 n
 Posibilități (ale minții): 235
 Post (slujbă): 897, Sf. 4
 — Post (nemincare): 936
 Povață: 125, 814, 815
 Povestire: 116
 Precauțiune (prevedere): 146, 150, 245
 Precizie (conciziune): 280, 730, 731
 Prefață: 715, 716
 Prefăcătorie: 108, 276, 277 n, 913
 Prejudecată: 211, 300, 871, 928
 Preoți: 782
 Prestanță: 910
 Pretext: 145, 160, 942
 Prețuire: 60 n, 265, 942
 Pricepere: 215
 Prieteni: 175, 179, 265, 298, 782, Sf. 6, 7
 Prietenie: 178, 824, 825, 826
 Primejdie: v. pericol

Principii: Ins., 148, 217, 279, Sf. 4
 Produse (ale minții): 209
 Profit: 894
 Profunzime: 211, 280
 Prolixitate: 731
 Prosperitate: 18, 23
 Proști: 52, 53, 65, 170, 214, 277, 775
 — Prostii: 648, 869
 Protecție: 531
 Proverb (italian): 107 n.
 Proză: 652, 837, 840, 841
 Prudență: 13, 92, 130, 181, 205, Sf. 4
 Public: 262, 300
 Puritate: Ins.
 Purtare: 816
 Putere: 125, 867
 — Putere de judecată: 898

R

Racine: 210, 265, 266 n, 278, 842, C. și R.,
 M., Volt.
 Raționament: 6 n
 Rațiune: 19, 20, 24, 42, 123, 124, 129, 150,
 193, 248, 290, 292, 306, 308, 733, 778, 805,
 811, 817, 876, B.
 Razna (a o lua): 802
 Răbdare: 144, 251
 Răspundere: 887
 Rău (răutate): 141, 908
 Război: 21, 225, 902, 905, 906
 Răzbunare: 914
 Realism: C. și R.
 Recunoștință: 175, 531, 913

Reflecții: Ins., 1 n, 125, 203 n, 213, 265 n,
266 n, 341, 351, 377
Regi: 23, 137, 374, 375, 376, 709, 746, 906,
Volt.
Regulă: 133, 367
Rele: 249
Religie (credință): Ins., 323
Renum (nume mare): 261
Rentă (viageră): 765
Republică: 903
Reputație: 245, 281, 738, 760, 859
Respect: 161, 315, 922
— Respect de sine: 910
Restriște: 19
Reușită: 98, 311, 387
Revoltă (dezgust, indignare): 197
Richelieu (cardinalul): La Br., C. și R.
Ridicol (caraghios, a ridiculiza): 231, 296,
704, 725, 776 n, 872, Sf. 2
Rimă: 652
Risc: 311, Sf. 6
Ris (deridere): 207
Rival: 333
Robie: 162
Romani: 902, C. și R.
Rousseau: 185 n, Volt.
Rușine: 327, 924, Sf. 2

S

Savante: 217 n
Savanți: 312 n
Sănătate: 70, 148, 239
Sărăcie: 77, 461, 613, Sf. 5
Scamatori: 288

Scrieri: 265, 338
— Scris (scrisori): 510, 715, 727
— Scris greoi: 344
Scriitori: Ins., 7, 210, 211, 213, 262, 264,
266, 374, 416, 486, 487, 505, 510, 511, 516,
609, 701, 704, 724, 869, 877, 944, 945
Secol: 122, 211, 220, 321, 869
Semeni: 186, 882
Semeție (mindrie): 14, 219, 280, 717, Sf.
2, 5
Seminția (omenească): 193, 219, 870
Sentimente: 71, 292, 939, Sf. 7
Seriozitate: 206
Servicii: 179, 576
Severitate: 708, 820, 885
Sfaturi: 121, 159, 161, 491, 865, 866
Sferă: 262, Sf. 10
Sfială: 788
Siguranță: 223
Simplitate: 508, La F.
Simțire: 117, 133, 150, 236, 367, 830, 878
Sinceritate: 235, 275, 301, 922
Singurătate: 446
Sinonim: 735
Sinucidere: 862 n.
Situatie (materială, socială, morală): 13,
381, 567, 769, Sf. 5, 6
Singe-rece: 335
Sirguință: 141, 217, 944
Slăbiciune (morală, spirituală): 20, 171,
175, 176, 197, 252, 257, 303, 706, 846, 876,
917, Sf. 3
Slujbe: 87
— A te sluji: 879

Soare: 925
 Societate: 61, 164, 185, 294, 774, 858, 921
 Socrate 812
 Sofiști: 280, 286
 Sofocle: B.
 Sorți: 311
 Spaimă: 323
 Spectacol: 312
 Speculație (intelectuală): 6 n.
 Speranță: 14, 15, 231, 251, 276, 455, 739
 Spirit: 1, 64, 151, 198, 206, 262, 265, 281,
 290 n, 297, 479, 804, 805, 852, 856, 858, 861,
 869, 908, 941, Volt.
 — Spirit creator: B.
 — Spirit neautentic: 805
 — spirit uman: C. și R.
 — Spiritul de dreptate: 276, 279, 291
 Splendoare: 280
 Stat: 224, 228, 301, 375
 Statornicie: 40, 755
 Stăpîni: 709
 Sterilitate: 117
 Stih: 836
 Stihii: 187
 Stil: 702, La F.
 Stimă: 38, 43, 45, 499, 710
 Străbuni (strămoși): 303, 317, 922
 Suard: 6 n, 107 n, 290 n, 776 n, 848 n, M.
 Subiect (nobil): 401, 511
 Subjugare: 902
 Sublimitate (spirituală): 265
 Subtilități: Sf. 8, C. și R.
 Succes: 88, 231, 275, 276, 701
 Suetoniu: C. și R.
 Suferință: 224, 863

Suflet: 148, 283, 853, 878
 — Suflet curajos: 71
 — Suflet mare: 43
 — Suflet nestatornic: 853
 — Suflet slab: 104, 141
 Superiori (superioritate): Sf. 7, 8
 Supuși: 702, 928
 Superstiție: 321, 874
 Surprindere: 103
 Susceptibilitate: Sf. 7
 Suverani: 374, 375, 376, 899, v. regi
 — Abuz de suveranitate: 163, 228

S

Șarlatanii: 276, 288
 Școală: 310
 Șiretlic (șiretenie, șireți): 60, 311, 891
 Știință: 157, 217, 229, 269, 638, 719, 812, 896,
 940, 941

T

Tabere: 326
 Tablouri (pictură): 64
 Taină (secret): 42, 60, 104, 832
 — Tainic: 300, Sf. 7
 Talent: 60 n, 71, 86, 210, 211, 217, 262, 281,
 283, 285, 297, 567, 701, 704, 719, 767, 769,
 803, 869
 Tăcere: 936
 Tărie: 148
 — Tărie sufletească: 59

Teamă (temere): 101, 283, 328, 703, 847
 Teatru: 867, C. și R.
 Temei: 130, 140, 266 n, 703, 815
 — Temeinicie: 205
 Temelie: 25
 Temerar: 301
 Templul gustului: Volt
 Teoremă: Ins.
 Terențiu: M.
 Ticăluire: 702, 703
 — Ticăluitor: 837
 Tihă: 34, 71
 Timid: Sf. 6
 Timp: 180, 211
 Tinerețe: 148, 327
 — Tineri: 37, 38, 238, 722, 757, 780
 Tiran: 163, 288, 591
 — Tiranie: 785
 Titlu: 717
 Titus Livius: C. și R.
 Tîlc: Ins.
 Timpenie: 239, 848
 Timplar: 638
 Tînguiri: Sf. 10
 Toamnă: 624
 Toape: 861, 912, 936
 Tradiții: 317
 Traducător (traduceri): 869, Volt
 Tragedii: C. și R.
 Tragere pe sfoară: 53, 97, 101
 Tratat: 899, 906
 — Tratatative: 906
 Trăsături: 265
 Treburi: 104
 Tribunale: 164, 281 V. *justiție*

Trivial: M.
 Trîndăvie: 145, 809
 Troublet (abatele): 265 n
 Trudă: 301
 Trufie: 779
 Trup: 148, 194, 297
 Turenne, viconte Henri de la Tour
 d'Auvergne: C. și R.
 Turgot: 265

T

Tărină: 143 n
 Tări: 211
 Teluri: 652, 796

U

Uitare: 242
 — Uitare de sine: 145
 Uman: 28, 46
 Umilințe: 243
 — Umilire: 461, Sf. 3
 Unitate: 213
 Univers: 187
 Universalitate: 262
 Ură: 45, 178, 824, 826
 Urișenie: 239
 Urzeală: 276, C. și R.
 Ușuratici: 109, 255
 — Lucru ușuratic: 256, 280
 Ușurință (frivolitate, superficialitate): 217,
 263, Sf. 2
 Uzurpare: 311

V

- Valoare: 66, 264, 327, 761
 — Valoare morală: 143 n, Sf. 5
 Vanitate: 217, 351, 480, 547, 719, 790, 927
 Volt.
 Varietate: 242
 Versificatori și poeți: 351
 Versuri (versificator): 107 n, 838, 839, Volt.
 Viață: Îns, 136, 140, 144, 146, 160, 307 n, 311,
 324, 624, 698, 864
 — Viață ușuratică: Sf. 1
 Viciu: 30, 56 n, 69, 72, 122, 157, 198, 219,
 225, 290, 297, 771, Sf. 11
 — Om vicios: 308, 314, 843, 870, 890, 935
 Vigoare: 71, 79, 141, 757
 — Morală: Sf. 10
 — Spirituală: 265, 917
 — A sufletului: 296
 Vină: 170, 819
 — Vinovați: 822
 Vioiciune: 206
 Violență: 187
 Virgiliu: B.
 Virtute: 30, 43 n, 48 n, 69, 70, 122, 152, 176,
 193, 219, 225, 283, 287, 295, 296, 297, 298,
 371, 440, 441, 442, 495, 623, 713, 747, 759,
 766, 811, 843, 850, 855, 876, 890, 935, Sf. 1,
 3, 11
 Vitregie: 864
 Vîlvă: 279, 327
 Vîrstă: 148, 781, 784, 817
 Vlăguire: 197
 Voință: 292
 Voioșie: 798

- Voltaire: 1 n, 8 n, 19 n, 28 n, 29 n, 127 n,
 198 n, 211 n, 265 n, 903 C, și R., Volt.
 Voluptate: 257
 Vorbe de duh: 798, 799
 Vorbire: 205, 807, 808
 — vorbire de bine: 907
 Vrăjitorie: 288
 Vreri: 314

Z

- Zbucium: 275
 Zeflemea (zeflemisire): 797
 Zeloși: 241
 Zgîrcenie: 784, 785
 Zugrăvire: 938, B.

CUPRINS

Prefață	V
Tabel cronologic	XIII
Notă asupra ediției	XXI

MAXIME ȘI REFLECȚII

Înștiințare	9
-----------------------	---

SFATURI PENTRU UN TINĂR

I Despre urmările purtării	127
II Despre ceea ce numesc femeile un bărbat demn de iubire	129
III Să nu te lași descurajat de conștiința slăbiciunilor	131
IV Despre rostul familiarității	133
V Despre mijlocul de a trăi în pace cu oamenii	135
VI Despre o maximă a cardinalului de Retz	137
VII Despre graba oamenilor de a se căuta și despre ușurința cu care li se face lehamite unora de alții	139

VIII Despre disprețul față de micile subtilități	142
IX Cultul pentru pasiunile nobile	143
X Când trebuie să ieși din sfera ta	145
XI Despre aprecierea greșită a lucrurilor	147

REFLECȚII CRITICE DESPRE CÎȚIVA POETI

DESPRE LA BRUYÈRE	153
LA FONTAINE	156
BOILEAU	158
MOLIÈRE	161
CORNEILLE ȘI RACINE	164
DESPRE CITEVA LUCRARI ALE LUI VOLTAIRE	185

'APRECIERI DESPRE VAUVENARGUES	197
--	-----

INDICE ANALITIC AL MAXIMELOR ȘI REFLECȚILOR LUI VAUVENARGUES	205
--	-----

NOTĂ

În textul romanului *Vulpile în vie* de Lion Feuchtwanger (vol. I, B.P.T. nr. 322, ediția 1973), la pag. 195, rîndul 8 de sus nu se va citi.

În textul lucrării *Viața lui Tolstoi* de H. Troyat (vol. I, B.P.T. nr. 724), la pagina 149 în locul rîndului 8 de sus se va citi textul următor: „capetelor, apariția unei creste înzăpezite, a unui“.

Îi rugăm pe cititorii noștri să îndrepte erorile semnalate.

Biblioteca pentru toți

Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : ROZICA NIȚU

Apărut 1973. Tiraj 74 168 ex. broșate. Coli
tipar 8,25.

Tiparul executat sub comanda
nr. 30 173 la Combinatul Poligrafic
„Casa Scintei”, Piața Scintei nr. 1
București
Republica Socialistă România

